

**KAYIT DIŞI EKONOMİ İLE MÜCADELEDE  
VERGİ DENETİMİNİN ETKİNLİĞİ:  
TRA 2 BÖLGESİ DEFTERDARLIK ÇALIŞANLARI  
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**  
**Hüseyin ESEN**  
**YÜKSEK LİSANS TEZİ İŞLETME ANA BİLİM DALI**  
**TEZ YÖNETİCİSİ**  
**Doç. Dr. Bekir GEREKAN**  
**AĞRI-2025**  
**(Her Hakkı Saklıdır)**

**T.C.**  
**AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ**  
**LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**  
**İŞLETME ANABİLİM DALI**

**HÜSEYİN ESEN**

**KAYIT DIŞI EKONOMİ İLE MÜCADELEDE VERGİ DENETİMİNİN**  
**ETKİNLİĞİ: TRA 2 BÖLGESİ DEFTERDARLIK ÇALIŞANLARI ÜZERİNE**  
**BİR ARAŞTIRMA**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Danışman: Doç. Dr. BEKİR GEREKAN**

**Jüri: Prof. Dr. Seyhan ÖZTÜRK**

**Jüri: Doç. Dr. Utku ŞENDURUR**

**AĞRI- 2025**

|                                                                                   |                                                                         |                  |            |
|-----------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------|------------------|------------|
|  | <b>LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ</b><br><b>TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI</b> | Doküman No       | FR-211     |
|                                                                                   |                                                                         | İlk Yayın Tarihi | 26.02.2024 |
|                                                                                   |                                                                         | Revizyon Tarihi  |            |
|                                                                                   |                                                                         | Revizyon No      | 00         |
|                                                                                   |                                                                         | Sayfa No         | 1/1        |

**KAYIT DIŞI EKONOMİ İLE MÜCADELEDE VERGİ DENETİMİNİN**  
**ETKİNLİĞİ: TRA 2 BÖLGESİ DEFTERDARLIK ÇALIŞANLARI ÜZERİNE**  
**BİR ARAŞTIRMA**

Doç. Dr. Bekir GEREKAN danışmanlığında, Hüseyin ESEN tarafından hazırlanan bu çalışma, 18/12/2025 tarihinde aşağıda isimleri belirtilen jüri tarafından değerlendirilmiş olup İşletme Anabilim Dalı Muhasebe ve Finansman Bilim Dalında yüksek lisans / doktora tezi olarak **oybirliği** ile kabul edilmiştir.

|                                 |        |
|---------------------------------|--------|
| Başkan: Prof. Dr. Seyhan ÖZTÜRK | İmza:  |
| Üye : Doç. Dr. Utku ŞENDURUR    | İmza:  |
| Üye : Doç. Dr. Bekir GEREKAN    | İmza : |
| Üye :                           | İmza : |
| Üye :                           | İmza : |

Yukarıdaki sonuç;

Enstitü Yönetim Kurulu .../.../... tarih ve .... / ..... numaralı kararı ile onaylanmıştır.

.....  
**Enstitü Müdürü**

**Not:** Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaklardan yapılan bildiriş, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak olarak kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

|            |              |           |
|------------|--------------|-----------|
| HAZIRLAYAN | KONTROL EDEN | ONAYLAYAN |
|------------|--------------|-----------|

|                                                                                   |                                                                   |                  |            |
|-----------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------|------------------|------------|
|  | <b>LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ</b><br><b>TEZ BENZERLİK RAPORU</b> | Doküman No       | FR-213     |
|                                                                                   |                                                                   | İlk Yayın Tarihi | 26.02.2024 |
|                                                                                   |                                                                   | Revizyon Tarihi  |            |
|                                                                                   |                                                                   | Revizyon No      | 00         |
|                                                                                   |                                                                   | Sayfa No         | 1/2        |

| Benzerlik Oranlarına Dair Beyannamedir |                                                                                                                             |                 |
|----------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------|
| Öğrenci Adı Soyadı                     | Hüseyin ESEN                                                                                                                |                 |
| Numarası                               | 230601097                                                                                                                   |                 |
| Ana Bilim Dalı                         | İşletme Ana Bilim Dalı                                                                                                      |                 |
| Bilim Dalı                             | Muhasebe ve Finansman Bilim Dalı                                                                                            |                 |
| Programı                               | Tezli Yüksek Lisans                                                                                                         |                 |
| Danışman Unvanı Adı Soyadı             | Doç. Dr. Bekir GEREKAN                                                                                                      |                 |
| Tez Başlığı                            | Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadelede Vergi Denetiminin Etkinliği: TRA 2 Bölgesi Defterdarlık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma |                 |
| Bölümler                               | Turnitin Sonucu                                                                                                             | En Yüksek Değer |
| Giriş                                  | % 4                                                                                                                         | % 25            |
| Kuramsal Temeller/Kavramsal Çerçeve    | % 12                                                                                                                        | % 30            |
| Materyal ve Yöntem                     | % 8                                                                                                                         | % 30            |
| Araştırma Bulguları                    | % 20                                                                                                                        | % 20            |
| Sonuç/Tartışma/Öneri                   | % 6                                                                                                                         | % 20            |
| TEZ (GENEL)                            | % 16                                                                                                                        | % 25            |

27/11/2025

Yukarıda bilgileri yazılı tez çalışmasının benzerlik oranları Turnitin raporundan alındığı haliyle yazılmış olup tüm bilgilerin doğru olduğunu, aksi halde doğacak hukuki sorumlulukları kabul ve beyan ederiz.

İmza

Öğrenci Adı-Soyadı

Hüseyin ESEN

İmza

Danışman Adı-Soyadı

Doç. Dr. Bekir GEREKAN

|            |              |           |
|------------|--------------|-----------|
| HAZIRLAYAN | KONTROL EDEN | ONAYLAYAN |
|------------|--------------|-----------|

## İÇİNDEKİLER

|                                                                     |      |
|---------------------------------------------------------------------|------|
| İÇİNDEKİLER .....                                                   | iv   |
| ÖZET.....                                                           | vii  |
| ABSTRACT .....                                                      | viii |
| ÖNSÖZ.....                                                          | ix   |
| KISALTMALAR .....                                                   | x    |
| ŞEKİLLER LİSTESİ.....                                               | xii  |
| 1. GİRİŞ .....                                                      | 1    |
| 2. KAYIT DIŞI EKONOMİ VE VERGİ DENETİMİ.....                        | 3    |
| 2.1. Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı .....                               | 4    |
| 2.1.1. Kayıt Dışı Ekonomideki Faaliyet Sınıflaması .....            | 6    |
| 2.1.1.1. Yasal Faaliyetlerden Kaynaklı Kayıt Dışı Ekonomi .....     | 7    |
| 2.1.1.2. Yasa Dışı Faaliyetlerden Kaynaklı Kayıt Dışı Ekonomi ..... | 8    |
| 2.1.2. Kayıt Dışı Ekonominin Unsurları .....                        | 9    |
| 2.1.2.1. Enformel Ekonomi .....                                     | 9    |
| 2.1.2.2. Beyan Dışı Ekonomi .....                                   | 9    |
| 2.1.2.3. Yasa Dışı Ekonomi .....                                    | 10   |
| 2.1.3. Kayıt Dışı Ekonominin Sebepleri .....                        | 11   |
| 2.1.3.1. Sosyal Sebepler .....                                      | 12   |
| 2.1.3.2. Ekonomik Sebepler .....                                    | 15   |
| 2.1.4. Kayıt Dışı Ekonominin Etkileri .....                         | 17   |
| 2.1.4.1. Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi .....                    | 17   |
| 2.1.4.2. Vergi Üzerindeki Etkisi.....                               | 18   |
| 2.1.4.3. Kamu Ekonomisinin Büyüklüğü Üzerindeki Etkisi.....         | 18   |
| 2.1.4.4. İktisadi Politikalar Üzerindeki Etkisi .....               | 18   |
| 2.1.4.5. Çalışma Hayatı ve Sosyal Güvenlik Üzerindeki Etkisi.....   | 19   |
| 2.1.4.6. Toplumsal Açıdan Etkisi.....                               | 20   |
| 2.1.5. Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadele Yolları .....                | 21   |
| 2.1.5. 1. Mali ve Ekonomik Açıdan Mücadele Yolları .....            | 22   |
| 2.1.5. 2. Hukuki ve İdari Açıdan Mücadele Yolları.....              | 23   |
| 2.1.5. 3. Sosyal Açıdan Mücadele Yolları .....                      | 24   |
| 2.1.5. 4. Siyasi Açıdan Mücadele Yolları .....                      | 25   |

|                                                           |           |
|-----------------------------------------------------------|-----------|
| 2.2. Vergi Denetimi Kavramı.....                          | 26        |
| 2.2.1. Vergi Denetiminin Amaçları .....                   | 27        |
| 2.2.1.1. Mali Amaçlar .....                               | 28        |
| 2.2.1.2. Ekonomik Amaçlar .....                           | 28        |
| 2.2.1.3. Sosyal Amaçlar .....                             | 29        |
| 2.2.1.4. Hukuki Amaçlar .....                             | 30        |
| 2.2.2. Vergi Denetiminin Özellikleri .....                | 30        |
| 2.2.2.1. Tarafsız Bir Denetim Olma Özelliği .....         | 30        |
| 2.2.2.2. Yaptırım Gücüne Sahip Olma Özelliği .....        | 31        |
| 2.2.2.3. Hukuki Olma Özelliği .....                       | 32        |
| 2.2.2.4. Dış Denetim Olma Özelliği .....                  | 32        |
| 2.2.2.5. Hesap Denetimi Olma Özelliği .....               | 33        |
| 2.2.3. Vergi Denetiminin Fonksiyonları .....              | 33        |
| 2.2.3.1. Araştırma- Bulma Fonksiyonu .....                | 33        |
| 2.2.3.2. Eğitim ve Düzeltme Fonksiyonu .....              | 34        |
| 2.2.3.3. Önleme Fonksiyonu .....                          | 34        |
| 2.2.4. Vergi Denetiminde Karşılaşılan Sorunlar .....      | 35        |
| 2.2.4.1. Yapısal Sorunlar .....                           | 35        |
| 2.2.4.2. Teknik Sorunlar .....                            | 35        |
| 2.2.4.3. Personel Sorunları .....                         | 36        |
| 2.2.5. Vergi Denetimi Yolları .....                       | 37        |
| 2.2.5.1. Vergi İncelemesi .....                           | 37        |
| 2.2.5.2. Yoklama .....                                    | 40        |
| 2.2.5.3. Arama .....                                      | 42        |
| 2.2.5.4. Bilgi Toplama .....                              | 45        |
| 2.2.5.5. Yaygın ve Yoğun Vergi Denetimi .....             | 47        |
| 2.2.5.6. İç Denetim (Teftiş) Yoluyla Vergi Denetimi ..... | 49        |
| 2.2.6. Türkiye’de Vergi Denetimi Birimleri .....          | 50        |
| 2.2.6.1. Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı .....            | 50        |
| 2.2.6.2. Gelir İdaresi Başkanlığı .....                   | 54        |
| <b>3. KAYIT DIŞI EKONOMİ İLE MÜCADELEDE .....</b>         | <b>66</b> |

|                                                                     |            |
|---------------------------------------------------------------------|------------|
| <b>VERGİ DENETİMİNİN ETKİNLİĞİ: TRA 2 BÖLGESİ DEFTERDARLIK</b>      |            |
| <b>ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA.....</b>                       | <b>66</b>  |
| 3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi .....                              | 66         |
| 3.2. Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi .....                        | 67         |
| 3.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi .....                         | 67         |
| 3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları .....                              | 67         |
| 3.5.Araştırmanın Yöntemi ve Modeli .....                            | 68         |
| 3.6. Literatür İncelemesi .....                                     | 69         |
| <b>4. ARAŞTIRMA BULGULARI.....</b>                                  | <b>81</b>  |
| 4.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular.....  | 81         |
| 4.2Araştırma Değişkenlerine İlişkin Frekans Analizi Sonuçları ..... | 82         |
| 4.3 Araştırma Değişkenlerine İlişkin Betimsel Analiz Sonuçları..... | 89         |
| 4.5 Korelasyon Analizi Sonuçları.....                               | 95         |
| 4.6 Regresyon Analizi Sonuçları .....                               | 96         |
| 4.7 Farklılık Analizi Sonuçları.....                                | 97         |
| <b>5. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER.....</b>                          | <b>101</b> |
| <b>KAYNAKLAR .....</b>                                              | <b>107</b> |
| <b>EKLER.....</b>                                                   | <b>118</b> |

**ÖZET**  
**YÜKSEK LİSANS TEZİ**  
**KAYIT DIŞI EKONOMİ İLE MÜCADELEDE VERGİ DENETİMİNİN**  
**ETKİNLİĞİ: TRA 2 BÖLGESİ DEFTERDARLIK ÇALIŞANLARI ÜZERİNE**  
**BİR ARAŞTIRMA**

**Hüseyin ESEN**

**TEZ YÖNETİCİSİ: Doç. Dr. BEKİR GEREKAN**

Bu çalışmanın temel amacı, TRA2 bölgesinde (Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars) görev yapan defterdarlık çalışanlarının vergi denetiminin kayıt dışı ekonomiyi azaltmadaki etkinliğine ilişkin algılarını belirlemek ve vergi denetimine yönelik algının kayıt dışı ekonomiyi azaltmaya yönelik algı üzerindeki etkisini incelemektir. Bu temel amaç doğrultusunda, çalışanların mesleki deneyimleri, unvanları ve diğer demografik özelliklerinin bu algı üzerindeki etkilerini analiz etmek ve elde edilen bulgular doğrultusunda kayıt dışı ekonomiyle mücadelede daha etkili denetim stratejilerine yönelik öneriler geliştirmek hedeflenmektedir. Araştırma verileri, TRA2 bölgesinde görev yapan 191 adet Gelir Uzmanı ve Muhasebe Uzmanından anket yoluyla toplanmış ve SPSS 27 paket programı ile analiz edilmiştir. Söz konusu veriler kullanılarak betimsel istatistiklerle birlikte güvenilirlik, korelasyon, regresyon ve varyans analizleri uygulanmıştır.

Yapılan analizler, vergi denetimine yönelik algı ile kayıt dışı ekonomiyi azaltmaya yönelik algı arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve olumlu bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Regresyon sonuçları da bu ilişkiyi desteklemektedir. Buna göre vergi denetiminin daha etkili algılanmasının, kayıt dışı ekonominin azaltılabilirliğine yönelik algıyı anlamlı ve pozitif yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, algısal düzeyde artan denetim etkinliğinin, kayıt dışı ekonomiyle mücadeleye ilişkin tutumsal değerlendirmeleri güçlendirdiği söylenebilir.

**Anahtar kelimeler:** Kayıt dışı ekonomi, vergi denetimi, TRA2 Bölgesi, Gelir Uzmanı, Muhasebe Uzmanı.

## **ABSTRACT**

### **MASTER’S THESIS THE EFFECTIVENESS OF TAX AUDIT IN THE FIGHT AGAINST THE UNREGISTERED ECONOMY: A RESEARCH ON TRA 2 REGION'S REAL ESTATE EMPLOYEES**

**Hüseyin ESEN**

**THESIS SUPERVISOR: Assoc. Prof. Dr. BEKİR GEREKAN**

The main objective of this study is to determine the perceptions of treasury (defterdarlık) employees working in the TRA2 region (Ağrı, Ardahan, Iğdır, and Kars) regarding the effectiveness of tax auditing in reducing the informal economy, and to examine the impact of perceptions toward tax auditing on perceptions of reducing the informal economy. In line with this main objective, the study also aims to analyze the effects of employees’ professional experience, job titles, and other demographic characteristics on these perceptions, and to develop recommendations for more effective audit strategies in combating the informal economy based on the findings obtained.

The research data were collected through a survey administered to 191 Revenue Experts and Accounting Experts working in the TRA2 region and were analyzed using the SPSS 27 statistical software package. Descriptive statistics were employed along with reliability, correlation, regression, and variance analyses.

The analyses indicate a statistically significant and positive relationship between perceptions of tax auditing and perceptions of reducing the informal economy. The regression results also support this relationship. Accordingly, the perception of greater effectiveness in tax auditing has a significant and positive effect on the perception that the informal economy can be reduced. In this context, it can be stated that an increase in perceived audit effectiveness strengthens attitudinal evaluations regarding the fight against the informal economy.

**Keywords:** Informal economy, tax audit, TRA2 Region, Revenue Expert, Accounting Exper

## ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimim ve tez hazırlama sürecim boyunca benimle bilgi ve tecrübesini paylaşan ve yol gösteren danışman hocam Sayın Doç. Dr. Bekir GEREKAN'a, yüksek lisans süresince değerli katkıları bulunan Sayın Doç. Dr. Utku ŞENDURUR ve Prof. Dr. Seyhan ÖZTÜRK hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bütün eğitim hayatım boyunca beni destekleyen ve yüreklendiren, özellikle de yüksek lisans eğitim sürecinde her zorluğa rağmen benden desteğini esirgemeyen aileme, eşim Emine ESEN'e, çocuklarım Zeynelabidin, Meryem ve Ömer Faruk ESEN'e en içten sevgi ve sonsuz şükranlarımı sunarım.

İmza

Hüseyin ESEN

Tarih

## KISALTMALAR

|              |                                         |
|--------------|-----------------------------------------|
| <b>ABD</b>   | : Amerika Birleşik Devletleri           |
| <b>CMK</b>   | : Ceza Muhakemesi Kanunu                |
| <b>DPT</b>   | : Devlet Planlama Teşkilatı             |
| <b>GİB</b>   | : Gelir İdaresi Başkanlığı              |
| <b>GSYİH</b> | : Gayri Safi Yurt İçi Hasıla            |
| <b>KDE</b>   | : Kayıt Dışı Ekonomi                    |
| <b>KDV</b>   | : Katma Değer Vergisi                   |
| <b>MASAK</b> | : Mali Suçları Araştırma Kurulu         |
| <b>OECD</b>  | : Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü |
| <b>SMMM</b>  | : Serbest Muhasebeci Mali Müşavir       |
| <b>VDK</b>   | : Vergi Denetim Kurulu                  |
| <b>VUK</b>   | : Vergi Usul Kanunu                     |
| <b>YMM</b>   | : Yeminli Mali Müşavir                  |

## TABLÖLAR LİSTESİ

### Sayfa

|                                                                                                                                                   |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Tablo 2.1:</b> Kayıt Dışı Ekonomideki Faaliyet Sınıflaması.....                                                                                | 6   |
| <b>Tablo 2.2:</b> Gelir İdaresi Başkanlığı Merkez ve Taşra Teşkilatı Çalışan Sayıları (GİB Faaliyet Raporu, 2024: 25).....                        | 63  |
| <b>Tablo 2.3:</b> Merkez ve Taşra Teşkilatı Kadrolarında Görev Yapan Personelin Unvanlar İtibarıyla Dağılımı (GİB Faaliyet Raporu, 2024: 27)..... | 64  |
| <b>Tablo 2.4:</b> Gelir İdaresi Başkanlığı Merkez ve Taşra Personelinin Eğitim Durumu (GİB Faaliyet Raporu, 2024: 27) .....                       | 64  |
| <b>Tablo 2.5:</b> Fiili Kadro Kullanımı İtibarıyla Başkanlık Merkez ve Taşra Personelinin Cinsiyet Durumu GİB Faaliyet Raporu, 2024: 27) .....    | 64  |
| <b>Tablo 3.1:</b> Literatür Özeti.....                                                                                                            | 70  |
| <b>Tablo 4.1:</b> Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bilgiler .....                                                                  | 81  |
| <b>Tablo 4.2:</b> Kayıt Dışı Ekonomiye Bakışa İlişkin Frekans Analizi Sonuçları.....                                                              | 82  |
| <b>Tablo 4.3:</b> Vergi Denetimine Bakışa İlişkin Frekans Analizi Sonuçları.....                                                                  | 85  |
| <b>Tablo 4.4:</b> Kayıt Dışı Ekonomiye Bakışa İlişkin Betimsel Analiz Sonuçları .....                                                             | 89  |
| <b>Tablo 4.5:</b> Vergi Denetimine Bakışa İlişkin Betimsel Analiz Sonuçları .....                                                                 | 91  |
| <b>Tablo 4.6:</b> Güvenilirlik Analizi Sonuçları.....                                                                                             | 94  |
| <b>Tablo 4.7:</b> Korelasyon Analizi Sonuçları.....                                                                                               | 95  |
| <b>Tablo 4.8:</b> Regresyon Analizi Sonuçları .....                                                                                               | 96  |
| <b>Tablo 4.9:</b> Araştırma Değişkenleri ile Cinsiyet Arasındaki Farklılığa Yönelik Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları.....                      | 97  |
| <b>Tablo 4.10:</b> Araştırma Değişkenleri ile Unvanlar Arasındaki Farklılığa Yönelik Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları.....                     | 98  |
| <b>Tablo 4.11:</b> Araştırma Değişkenleri ile Eğitim Düzeyi Arasındaki Farklılığa Yönelik Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları.....                | 99  |
| <b>Tablo 4.12:</b> Araştırma Değişkenleri ile Mesleki Deneyim Arasındaki Farklılığa Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları .....             | 100 |

## ŞEKİLLER LİSTESİ

|                                                                          | Sayfa |
|--------------------------------------------------------------------------|-------|
| Şekil 2.1: Kayıt Dışı Ekonominin Ekonomik Nedenleri .....                | 15    |
| Şekil 2.2: Ekonomik İstikrarsızlığın Kayıt Dışı Ekonomiye Etkileri ..... | 16    |
| Şekil 2.3: GİB Teşkilat Şeması .....                                     | 55    |
| Şekil 2.4: 2’li Grup Müdürlüğü Organizasyon Şeması .....                 | 61    |
| Şekil 2.5: 4’lü Grup Müdürlüğü Organizasyon Şeması .....                 | 62    |
| Şekil 3.1: Araştırmanın Modeli .....                                     | 69    |

## 1. GİRİŞ

Kayıt dışı ekonomi, Türkiye'nin ekonomik yapısında uzun yıllardır çözülemeyen ve çok boyutlu etkiler yaratan temel sorunlardan biridir. Vergi gelirlerindeki azalma, adil vergi dağılımının bozulması, sosyal güvenlik sistemlerinin zayıflaması ve haksız rekabet ortamının oluşması, bu sorunun yarattığı başlıca sonuçlardandır. Kayıt dışı ekonominin kontrol altına alınmasında en önemli araçlardan biri olan vergi denetimleri, etkin uygulandığında caydırıcılık sağlayarak kayıt dışı faaliyetleri azaltabilmektedir. Ancak bu denetimlerin sahadaki uygulanış biçimi ve uygulayıcıların bu süreçteki yaklaşımları, denetimlerin başarısını doğrudan etkilemektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, TRA2 bölgesinde (Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars) görev yapan defterdarlık çalışanlarının vergi denetiminin kayıt dışı ekonomiyi azaltmadaki etkinliğine ilişkin algılarını belirlemek ve vergi denetimine yönelik algının kayıt dışı ekonomiyi azaltmaya yönelik algı üzerindeki etkisini incelemektir. Bu temel amaç doğrultusunda, çalışanların mesleki deneyimleri, unvanları ve diğer demografik özelliklerinin bu algı üzerindeki etkilerini analiz etmek ve elde edilen bulgular doğrultusunda kayıt dışı ekonomiyle mücadelede daha etkili denetim stratejilerine yönelik öneriler geliştirmek hedeflenmektedir.

Vergi denetimi ve kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkinin değerlendirilmesinde defterdarlık çalışanlarının algı düzeyinin çeşitli açılardan incelenmesi önem taşımaktadır. Söz konusu durumun tespiti ilişkin literatürde gerçekleştirilen çalışmaların sınırlı olması, bu çalışmanın gerçekleştirilmesinin başlıca gerekçelerinden biridir. İncelenen çalışmalarda, defterdarlık çalışanlarının algı düzeyine literatürde yeterince yer verilmediği ve mevcut çalışmaların ağırlıklı olarak diğer paydaşların bakış açılarına dayandığı görülmektedir. Bu kapsamda, vergi denetiminin kayıt dışı ekonomiyi azaltmadaki etkinliğinin incelenmesi ve bu incelemenin defterdarlık çalışanlarının bakış açılarıyla değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışma, bahsi geçen alanda yapılan sınırlı sayıdaki bilimsel incelemelerden biri olarak önem kazanmaktadır.

Öte yandan vergi denetiminin kayıt dışı ekonomiyi azaltmadaki etkinliğinin incelendiği bu araştırmanın bir takım sınırlılıkları bulunmaktadır. Bunlardan ilki, araştırma örnekleminin sadece TRA2 bölgesindeki (Ağrı, Ardahan, Kars ve Iğdır) defterdarlık çalışanlarıyla sınırlı olup, diğer bölgelerdeki çalışanları kapsamamasıdır. Bir diğer sınırlılık ise, veri toplama sürecinin anket yöntemiyle yürütülmesi nedeniyle çalışanların yanıtlarında öznel değerlendirmelerin ve algıya dayalı farklılıkların bulunabilmesidir. Dolayısıyla, elde edilen sonuçlar yalnızca ilgili bölge ve örneklem kapsamında değerlendirilebilmektedir.

Bununla birlikte araştırma nicel bir yaklaşımla yürütülmüş olup, veriler anket yöntemi ile toplanmıştır. Anket formu, vergi denetimlerinin etkinliğine yönelik algıları ölçen ölçeklerden ve katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Elde edilen veriler SPSS27 paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Betimsel istatistiklerin yanı sıra, değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koymak için uygun istatistiksel testler (t-testi, ANOVA, korelasyon analizi ve regresyon analizi) kullanılmıştır.

Bu bağlamda birinci bölümde, kayıt dışı ekonominin tanımı, sınıflandırması, unsurları ve nedenleri detaylı biçimde ele alınmıştır. Enformel ekonomi, beyan dışı ekonomi ve yeraltı ekonomisi gibi alt başlıklar altında kayıt dışılığın yapısal görünümü açıklanmıştır. Ayrıca, kayıt dışı ekonominin sosyal, ekonomik ve kamu maliyesine etkileri ile mücadele yöntemleri incelenmiştir.

Bununla birlikte ikinci bölümde, vergi denetimi kavramı detaylandırılmış; vergi denetiminin tanımı, amaçları, özellikleri ve fonksiyonları tartışılmıştır. Türkiye’de vergi denetiminde görevli kurumlar (Gelir İdaresi Başkanlığı ve Vergi Denetim Kurulu) ile bu kurumların yapısı, işleyişi ve defterdarlıkların rolü tartışılmıştır. Ayrıca, vergi denetiminde karşılaşılan sorunlar ve uygulanan denetim yollarına da yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, araştırmanın modeli, hipotezleri, evreni ve örneklemini tanımlanmış; veri toplama aracı olarak kullanılan anket yöntemi açıklanmıştır. Analiz sürecinde kullanılan istatistiksel yöntemler bu bölümde sunulmuştur.

Bunun yanı sıra dördüncü bölümde, araştırma sonuçlarına yer verilmiş; TRA2 bölgesi defterdarlık çalışanlarının demografik özellikleri, vergi denetimine ilişkin

algıları ve kayıt dışı ekonomiyle mücadelede denetimin rolüne yönelik değerlendirmeleri analiz edilmiştir.

Beşinci ve son bölümde ise araştırmanın genel sonuçları özetlenmiş ve bulgular doğrultusunda politika yapıcılar ve uygulayıcılara yönelik önerilerde bulunulmuştur.



## KAYIT DIŞI EKONOMİ VE VERGİ DENETİMİ

### 2.1. Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı

Türk Dil Sözlüğünde kayıt dışı ekonomi “Kayda geçirilmeyerek devletten gizlenen ve bu nedenle denetlenemeyen ticari işlem.” şeklinde tanımlanmıştır. Kayıt dışı ekonomi günümüzde küresel açıdan önemli bir sorun haline gelmiştir. Bu nedenle kayıt dışı ekonomi kavramı ve kayıt dışı ekonominin nedenleri üzerinde durulması önem arz etmektedir.

Ülkelerin iktisadi faaliyet hacimleri; kayıtlı ve kayıt dışı iktisadi faaliyetlerin toplanması ile ölçüldüğünden ekonominin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda kayıtlı ekonominin büyümesi kayıt dışı ekonomiyi küçültürken; kayıt dışı ekonominin büyümesi ise kayıtlı ekonominin küçülmesine yol açmaktadır(Altuğ, 1999: 2). Kayıt dışı ekonomi alanındaki çalışmalar ilk kez 1940’lı yıllarda başlamış olmakla birlikte, bu alandaki kavramsal ve metodolojik gelişmeler zaman içerisinde ilerleme kaydetmiştir. Ancak, kayıt dışı ekonomi olgusu 1980’li yıllara kadar uluslararası literatürde ortak bir kavram olarak ele alınmamış, daha çok ulusal düzeyde incelenmiştir (Teyyare, 2018: 63). Kayıt dışı ekonomi konusundaki ilk sistematik çalışmalar, Cagan’ın 1958 yılında yayımladığı çalışmayla başlamış; bu çalışmada gelişmiş ülkelerdeki kayıt dışı ekonominin boyutları incelenmiştir. Ardından, Amerika Birleşik Devletleri Gelir İdaresinde kayıt dışı ekonominin kapsamını ve etkilerini değerlendiren çeşitli çalışmalar yayımlamıştır. Bu alandaki önemli katkılardan biri de P. M. Guttman’a aittir. Guttman, Cagan’ın metodolojisine benzer bir yaklaşım benimseyerek ABD’de kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü tahmin etmiş ve bu yolla konunun kamuoyunun ve akademik çevrelerin gündemine taşınmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır (Erdinç, 2015: 42).

Küreselleşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte, ekonomik faaliyetlerin yoğunluğu artmış ve bu durum, özellikle kayıt dışı ekonominin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Bu gelişme, pek çok ülke için önemli bir ekonomik sorun haline gelmiş ve ekonomik düzenin sürdürülebilirliği üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur (Babaoğlu, 2018: 4).

Her ülkenin ekonomik yapısının kendine özgü özellikler taşıması nedeniyle, kayıt dışı ekonomi kavramı dünya genelinde farklı terimler ile tanımlanmaktadır. Bu terimler, yerel ekonomik koşullar, kültürel farklılıklar ve devletin ekonomik denetim

düzeyine bağılı olarak çeşitlenmektedir. Örneğin, bazı bölgelerde bu olgu “*paralel ekonomi*”, “*beyan dışı ekonomi*”, “*gizli ekonomi*”, “*yeraltı ekonomisi*”, “*gölge ekonomisi*”, “*ikincil ekonomi*” ve “*kara ekonomi*” gibi farklı adlarla anılmaktadır. Bu çeşitlilik, kayıt dışı ekonominin çeşitli formlarının ve boyutlarının her ülkede farklı şekillerde algılandığını ve ele alındığını göstermektedir (Ekmekçi, 2018: 3)

Literatürde, kayıt dışı ekonomi, “*ekonomik işlemlerin (alışverişlerin) devletin ve diğer ilgili tarafların (ortaklar, borç verenler, kar payı alanlar vb.) bilgisinden tamamen veya kısmen saklanarak, belgelerin ya hiç düzenlenmemesi ya da düzenlense dahi gerçek durumu yansıtmaması suretiyle resmi ekonominin dışına çıkarılması*” şeklinde tanımlanmaktadır (Altuğ, 1999: 57). Feige, kayıt dışı ekonomi kavramını, “*devletin düzenlemelerinden, vergilendirmesinden veya denetiminden tamamen kaçırılan ya da kısmen gizlenen ekonomik faaliyetler ve bu faaliyetlerden elde edilen gelirleri kapsayan bir olgu*” olarak tanımlamaktadır (Erdoğan, 2015: 45). Gelir İdaresi Başkanlığı’na göre kayıt dışı ekonomi, devletten gizlenen ve denetlenemeyen ekonomik faaliyetlerdir. Literatürde genellikle kanunsuz istihdam, vergi kaçakçılığı ve GSMH’ye dahil edilmeyen faaliyetler şeklinde tanımlanır. Kamu açısından ise vergi kaybına yol açan bir sorun olarak değerlendirilmektedir (Babaoğlu, 2018: 6).

Kayıt dışı ekonomi (KDE), özünde fiilen gerçekleşen, ekonomik değer yaratan ancak resmi belgelerde yer almayan ve bu nedenle milli gelir hesaplamalarına dâhil edilemeyen iktisadi faaliyetleri ifade etmektedir (Işık ve Acar, 2003: 119). Bir başka ifade ile kayıt dışı ekonomi, resmi olarak GSMH’ye katkı sağlayan ancak şu anda kayıt dışı olan tüm ekonomik faaliyetler olarak nitelendirilmektedir (Schneider ve Enste, 2000: 78).

Kayıt dışı ekonomi, vergi kaçakçılığı, yasaklı maddelerin üretimi ve tüketimi, ruhsatsız işçiler tarafından gerçekleştirilen inşaat hizmetleri veya yasal mal ve hizmetlerin yasa dışı koşullar altında takas edilmesi gibi yasal olmayan faaliyetleri kapsamaktadır. Bununla birlikte, yalnızca yasal olmayan faaliyetler kayıt dışı ekonomi (KDE) olarak sınıflandırılmamaktadır. Aynı zamanda piyasaya sunulmadan gerçekleştirilen gelir getiren faaliyetler, üretilen mal ve hizmetlerin takası gibi yasal faaliyetler de KDE’nin kapsamına girmektedir (Lemieux, 2007: 7).

### 2.1.1. Kayıt Dışı Ekonomideki Faaliyet Sınıflaması

Kayıt dışı iktisadi faaliyetler, uyuşturucu imalatı ve satışı, çalıntı ürünlerin satışı, kara para aklama, kayıt dışı istihdam, sahtecilik, haraç ve kumar gibi hukuka aykırı eylemleri kapsamaktadır. Bunun yanı sıra, özünde hukuka uygun olan ancak kayıt dışı şekilde yürütülen iktisadi faaliyetler de bulunmaktadır(Sandalcı & Sandalcı, 2017: 73). Örneğin, ikinci el eşya satışı veya ek iş gibi yöntemlerle elde edilen ancak beyan edilmeyen gelirler, kayıt dışı ekonomi kapsamında değerlendirilebilecek faaliyetler arasında yer almaktadır. Bazı ekonomik faaliyetler, hukuka uygun ve piyasalarda üretken bir etki yaratıyor olsa da, çeşitli sebeplerle kamu otoritelerinden gizlenmektedir. Bu durum, bireylerin gelir vergisi, katma değer vergisi (KDV), sosyal güvenlik primleri veya yasal düzenlemelerle belirlenen diğer yükümlülüklerden kaçınma kaynaklı hareket etmeleri nedeniyle ortaya çıkmaktadır (Bozkurt, 2014: 42 43).

**Tablo 2.1.** Kayıt Dışı Ekonomideki Faaliyet Sınıflaması

| İşlem Türü                              | Nakdi Olan İşlemler            | Ayni Olan İşlemler                 |
|-----------------------------------------|--------------------------------|------------------------------------|
| <b>Yasadışı İşlemler ve Faaliyetler</b> | Çalıntı Malların Ticareti      | Uyuşturucu Mübadelesi ve Hırsızlık |
|                                         | Fuhuş                          |                                    |
|                                         | Kalpazanlık                    |                                    |
|                                         | Dolandırıcılık                 |                                    |
|                                         | Kaçakçılık                     |                                    |
|                                         | Uyuşturucu Üretim ve Satışı    |                                    |
|                                         | Kumar ve Haraç                 |                                    |
| <b>Yasal İşlemler ve Faaliyetler</b>    | Vergi Kaçakçılığı              | Vergi Kaçakçılığı                  |
|                                         | Beyan Edilmemiş Gelirler       | Yasal Mal ve Hizmetlerin Transferi |
|                                         | Kayıt Dışı İstihdam Sağlanması |                                    |
|                                         | Fatura Tutarını Düşük          |                                    |

| İşlem Türü | Nakdi Olan İşlemler | Aynı Olan İşlemler                                             |
|------------|---------------------|----------------------------------------------------------------|
|            | Tutma               |                                                                |
|            | Vergiden Kaçınma    | Vergiden Kaçınma                                               |
|            | İşçi İndirimi       | Hane Halklarının Kendilerine Yetecek Derecede Üretim Yapmaları |
|            | Promosyonlar        | Bağışlar Yapılması                                             |

Kaynak: Güler, H., & Toparlak, E. 2018: 166.

Kayıt dışı ekonomi kavramı, yalnızca ekonomik bir gösterge olarak değil, aynı zamanda sosyolojik, siyasal ve hukuki boyutlarıyla da ele alınan çok disiplinli bir konu olarak incelenmektedir (Babaoğlu, 2018: 10). Kayıt dışı ekonomi, alan yazında genellikle yasal ve yasal olmayan olmak üzere iki ana kategori altında incelenmek mümkündür. Bu Bağlamda Tablo 2.1’de söz konusu kategorilere ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

#### 2.1.1.1 Yasal Faaliyetlerden Kaynaklı Kayıt Dışı Ekonomi

Kayıt dışı ekonomi kavramı, bazı durumlarda yasal çerçevede yürütülen faaliyetler sonucunda elde edilen gelirleri de içerebilmektedir. Bu bağlamda hukuki açıdan yasaklanmamış olmakla birlikte, vergilendirilmemiş ve muhasebe sistemine dâhil edilmemiş gelirler, kayıt dışı ekonomi kapsamında değerlendirilmektedir (Ekmekçi, 2018: 7).

Her ne kadar gerçekleştirilen ekonomik faaliyetler yasal nitelikte olsa da, bu faaliyetlerin belgelendirilmemesi durumunda, gelir elde eden bireylerin ticari faaliyet izinleri veya vergi mükellefiyet kayıtları da bulunmamaktadır. İkinci el araç ticareti yapan bireyler ile seyyar satıcılar, bu duruma örnek teşkil eden gruplar arasında yer almaktadır. Öte yandan bazı vergi mükellefleri, vergi yükümlülüklerinden kısmen kaçınmak amacıyla elde ettikleri gelirlerin tamamını beyan etmemektedir. Gelirlerin eksik beyan edilmesi (ister bilinçli isterse bilinçsiz şekilde gerçekleşmiş olsun) bu kazançların vergilendirilememesine neden olmakta ve dolayısıyla söz konusu gelirler, kayıt dışı ekonomi kapsamında değerlendirilmektedir (Ekmekçi, 2018: 8).

Sonuç olarak, yasal faaliyetler çerçevesinde yürütülen kayıt dışı ekonomi, genellikle vergilendirilmemiş gelirler ve muhasebe dışı işlemler şeklinde ortaya

çıkmaktadır. Bu durum, ekonomik şeffaflığı ve adaleti bozarak toplumun genel refahını olumsuz etkilere neden olabilmektedir.

#### **2.1.1.2. Yasa Dışı Faaliyetlerden Kaynaklı Kayıt Dışı Ekonomi**

Yasadışı faaliyetler sonucu elde edilen ve resmi kayıtlara yansıtılamayan gelirlerden oluşan kayıt dışı ekonomi, hukuka aykırı nitelikteki bu işlemlerin bildirim ve beyan yükümlülüklerinin bilinçli olarak yerine getirilmemesiyle literatürde “yasadışı faaliyetlerden doğan kayıt dışı ekonomi” olarak tanımlanmaktadır (Tecim, 2008: 12).

Kamusal alanda görev yapan bireylerin, kişisel menfaat temini amacıyla sahip oldukları makam ve yetkileri yasa dışı biçimde kullanmaları yolsuzluk olarak tanımlanmaktadır. Bu durum, hukuki sorumluluklarını yerine getiren bireylerin dahi sisteme olan güvenlerini yitirerek kayıt dışı işlemlere yönelmelerine zemin hazırlamaktadır. Nitekim yolsuzluk algısının yüksek olduğu toplumlarda, vergi mükellefleri ödedikleri vergilerin kamu hizmetine dönüşmeyeceği düşüncesiyle vergi kaçırma veya vergiden kaçınma eğilimi gösterebilmektedir. Bu bağlamda, yolsuzluk algısı, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin artışına neden olan temel faktörlerden biri olarak öne çıkmaktadır (Tayfur, 2018: 38).

Benzer şekilde, kayıt dışı ekonominin bir diğer önemli boyutu da yasa dışı üretim ve dağıtım faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Özellikle insan kaçakçılığı, insan ticareti, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi organize suç faaliyetleri, kayıt dışı ekonominin kayda değer bir kısmını oluşturmaktadır. Bu tür faaliyetlerde bulunan aktörlerin temel motivasyonu, vergi veya mali yükümlülüklerden kaçınmaktan ziyade, faaliyetlerinin kamu otoriteleri tarafından tespit edilmesini engellemek ve yasa dışı gelirlerine el konulmasını önlemektir. Bu durum, söz konusu faaliyetlerin yüksek risk ve yasa dışılık içeren doğasıyla doğrudan ilişkilidir (Aykın, 2017: 1).

Öte yandan, kayıt dışı ekonomi içinde yer alan ve daha çok mali kazanç elde etmeye yönelik başka bir yasa dışı faaliyet olan tefecilik, yasal izin olmaksızın ve kar amacı güdülerek gerçekleştirilen borç verme işlemleriyle tanımlanmaktadır. Her ne kadar bu faaliyet kapsamında düzenlenen belgeler kambiyo senetleri gibi yasal evraklara dayandırılabilse de, tefecilik esasen hukuka aykırı bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle tefeciler, alacaklarını çoğunlukla resmi olmayan yollarla tahsil etmeyi tercih

etmekte; bu da söz konusu işlemlerin kayıt dışı ekonomik faaliyetler kapsamında değerlendirilmesine yol açmaktadır (Tayfur, 2018: 41).

Sonuç olarak, yolsuzluk, organize suçlar ve tefecilik gibi yasa dışı faaliyetler, kayıt dışı ekonominin hem nedenleri hem de sonuçları arasında yer almakta; bireylerin sisteme olan güvenini zedeleyerek yasal yükümlülüklerden kaçınma davranışını pekiştirmektedir. Bu bağlamda, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede sadece ekonomik değil, aynı zamanda yapısal ve hukuki reformlara da ihtiyaç duyulmasına neden olmaktadır.

### **2.1.2. Kayıt Dışı Ekonominin Unsurları**

Kayıt dışı ekonomi olgusu; enformel ekonomi, beyan dışı ekonomi ve yasa dışı ekonomi olmak üzere üç temel alt başlık altında incelenebilir.

#### **2.1.2.1. Enformel Ekonomi**

Vergiye tabi tutulmayan, yasal düzenlemelerin dışında kalan ve devletin resmi kayıt sistemine dahil edilmeyen ekonomik faaliyetler, özellikle gelişmekte olan ülkelerde marjinal sektörlerde faaliyet gösteren bireyler tarafından yürütülmekte olup; kaldırımında otopark işletenlerden işportacılara, gezici satıcılardan evinde özel hizmet sunanlara kadar uzanan bu geniş yelpazedeki aktörlerin faaliyetleri hem bireysel düzeyde geçim aracı olarak görülmekte hem de sistem dışında kalmaları nedeniyle kayıt dışı ekonominin yapısal ve denetlenmesi güç bir boyutunu oluşturmaktadır (Turgut, 2015: 34).

#### **2.1.2.2. Beyan Dışı Ekonomi**

Kayıt dışı ekonomiyi oluşturan unsurlar, elde edilen kazancın hukuka uygun olup olmamasına göre iki temel grupta incelenebilir.

İlk grupta, hukuka uygun biçimde kazanç elde eden ancak bu kazançları kayıt dışı bırakan vergi mükellefleri yer almaktadır. Özellikle geçmiş dönemlerde, tespiti güç ekonomik faaliyetler sonucu elde edilen kazançların vergilendirilmesi hususunda yeterli denetim sağlanamadığı için, bazı faaliyetlerin kayıt altına alınmaması hukuken göz ardı edilen bir durum olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, götürü usulde vergilendirilen mükelleflerin vergi yükümlülüklerini tam anlamıyla yerine getirmemeleri sıkça karşılaşılan bir sorun olarak ortaya çıkmaktaydı. Ayrıca, bu mükelleflerin ticari işlemlerini belgelememeye yönelik eğilimleri, karşı tarafın da belge düzenine riayet etmemesine neden olarak, kayıt dışılığın yayılmasına zemin

hazırlamıştır. Sonuç itibarıyla, götürü usulde vergilendirme uygulaması, kayıt dışı ekonominin gelişmesine elverişli bir yapı ortaya koymuştur. Buna karşılık, bu durumun yarattığı olumsuzluklar nedeniyle, 22 Temmuz 1998 tarihinde yürürlüğe giren 4369 sayılı Kanun ile gerekli yasal düzenlemeler yapılmış ve götürü usulün yerine basit usulde vergilendirme sistemi benimsenmiştir. Bu doğrultuda, basit usulde vergilendirilen mükelleflerin ekonomik faaliyetlerine ve ticari işlemlerine ilişkin bilgi ve belgeleri ibraz etme yükümlülüğü getirilmiştir. Böylece, hem kayıt dışı faaliyetlerin azaltılması hem de belge düzeninde iyileşme sağlanmıştır (Sarılı, 2002: 36).

Öte yandan, ikinci grupta ise hukuka aykırı bir biçimde kazançlarını kayıt dışı hale getiren vergi mükellefleri yer almaktadır. Bu mükellefler, genellikle mali yükümlülüklerini azaltmak veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla, gerçekleştirdikleri ekonomik faaliyetlerin bir kısmını ya da tamamını resmi kayıtlara geçirmemektedirler. Diğer bir ifadeyle, kazançlarını artırmak adına giderlerini düşük gösterme veya gelirlerini gizleme gibi yöntemlere başvuran bu mükelleflerin varlığı, tüm sektörlerde gözlemlenmekle birlikte, bazı sektörlerde kayıt dışı faaliyetlerin daha kolay gerçekleştirilebilir olması nedeniyle bu tür davranışların daha yaygın hâle geldiği ifade edilebilmektedir (Taşdelen, 2004: 513–514).

### **2.1.2.3. Yasa Dışı Ekonomi**

Toplum, bireyler ve temel değerlere zarar verme potansiyeli taşıdıkları için mevzuatça yasaklanan faaliyetler, yasa dışı faaliyetler olarak tanımlanmaktadır. Sigara, alkol ve diğer kaçakçılık türleri, dolandırıcılık, uyuşturucu ticareti ve fuhuş bu kapsamda yer almakta olup, genellikle denetim dışında ve gizli şekilde yürütüldüklerinden elde edilen kazançlar resmi kayıtlara yansımamakta ve ciddi vergi kayıplarına yol açmaktadır. Bu tür gelirler tespit edildiğinde, failler hem vergi cezalarıyla hem de hapis gibi yaptırımlarla karşılaşabilmektedir. Kanun dışı ekonomik faaliyetlerden elde edilen bu kazançlar literatürde “kara para” olarak tanımlanmakta; bu gelirlerin yasal kaynaklardan elde edilmiş gibi gösterilmesi süreci ise “kara para aklama” olarak adlandırılmaktadır (Sarılı, 2002: 35).

Yasa dışı yollardan elde edilen nakit veya ekonomik değerler, kara para kapsamında değerlendirilmekte ve yalnızca bireysel değil, makroekonomik düzeyde de ciddi sorunlara neden olmaktadır. Kara para ve kayıt dışı ekonomi, küresel ölçekte

birçok ülke açısından önemli bir problem teşkil etmekte; bu doğrultuda kara para aklama faaliyetleri, pek çok ülkenin mevzuatında suç olarak tanımlanmaktadır. Genellikle “ayırma” ve “bütünleştirme” aşamalarından geçen bu süreçte, yasa dışı gelirler yasal kaynaklardan elde edilmiş gibi gösterilerek ekonomik sisteme dâhil edilmektedir (Azaklı, 2009: 45).

Değerlendirme aşamasında, (Mali Suçları Araştırma Kurulu) MASAK’ın doğrudan haberdar olduğu vakalar veya gerçekleştirdiği analizler sonucunda elde edilen bulgular ışığında, şüpheli kişi ve kuruluşlar ile bunlara ait malvarlığı hareketleri detaylı biçimde incelenmekte; bu kapsamda kara para aklama ya da terörizmin finansmanı gibi yasa dışı faaliyetlerin varlığı değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme süreci sonucunda, kara para aklama suçuna yönelik ciddi şüphelerin bulunması halinde, inceleme aşamasına geçilerek, şüphelerin somut delillerle desteklenmesi amacıyla kapsamlı araştırmalar yapılmaktadır.

Bir diğer kontrol faaliyeti olan inceleme aşaması, elde edilen verilerin adli makamlarla paylaşılması ve gerekli yasal süreçlerin başlatılması açısından kritik bir öneme sahip olup, MASAK’ın suçla mücadelede etkinliğini artıran temel süreçlerden biridir. Böylece, hem şüpheli işlemler daha net ortaya konulmakta hem de yasa dışı faaliyetlerin engellenmesine yönelik hukuki adımlar hızla atılabilmektedir (MASAK, 2016: 49–50).

### **2.1.3. Kayıt Dışı Ekonominin Sebepleri**

Kayıt dışı ekonomi, gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun tüm ülkeler açısından önemli bir sorun alanı oluşturmaktadır. Bununla birlikte, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ve etkisi ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Küresel ölçekte ortak bir sorun niteliği taşımasına karşın, bu olgunun farklı ülkelerde farklı düzeylerde tezahür etmesi; ülkelerin sahip olduğu sosyoekonomik, siyasi ve mali yapılarıdaki çeşitlilikten kaynaklanan karmaşık nedenlerle açıklanabilmektedir (İkiz, 2000: 19). Kayıt dışı ekonominin oluşumunda ve yaygınlaşmasında, toplumun yapısı ile mali ve ekonomik sistemlerin işleyişinden kaynaklanan çok sayıda faktör etkili olmaktadır (Bulut, 2007: 23).

Kayıt dışı ekonomiyle etkin mücadele edebilmek ve bu faaliyetlerin kayıt altına alınarak resmî ekonomik yapıya entegre edilmesini sağlamak, öncelikle bu olgunun oluşmasına neden olan dinamiklerin doğru şekilde tespit edilmesini gerekli

kılmaktadır. Bu unsurların sağlıklı biçimde analiz edilmesi, kayıt dışı ekonomiyle mücadele sürecine önemli katkılar sunacaktır. Ayrıca kayıt dışı ekonomik faaliyetler; yalnızca ülke içindeki siyasi, sosyal, mali ve ekonomik gelişmelerden değil, aynı zamanda küresel ekonomik eğilimlerden de etkilenmektedir (Tekece, 2010: 2015).

Siyasi, toplumsal, mali ve ekonomik sistemlerin niteliği, ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak kayıt dışı ekonomi üzerinde farklı etkiler yaratmaktadır. Yüksek işsizlik, dengesiz gelir dağılımı, enflasyon, ekonomik istikrarsızlık ve etkisiz devlet müdahaleleri, özellikle gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışılığı artıran başlıca yapısal faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, kültürel değerler, göç, çarpık kentleşme, hızlı nüfus artışı ve düşük eğitim seviyesi gibi sosyo-demografik unsurlar da bu süreci beslemektedir. Ayrıca, siyasi ve idari zafiyetler, yetersiz vergi denetimi, adil ve şeffaf vergilendirme ilkelerine uyulmaması ile yüksek vergi oranları da kayıt dışı ekonomiyi teşvik eden önemli etkenler arasında yer almaktadır (Halıcıoğlu, 1999: 180–181).

Bu bağlamda kayıt dışı ekonominin sebepleri sosyal ve ekonomik sebepler olmak üzere iki ana başlık halinde incelenmiştir.

#### **2.1.3.1. Sosyal Sebepler**

Kayıt dışı ekonominin ortaya çıkışında ve yayılmasında etkili olan unsurlar arasında, toplumların eğitim düzeyi, etik değerleri, kültürel özellikleri ve sosyal yapısı gibi toplumsal tetikleyen faktörler önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, kayıt dışı ekonomiyi destekleyen sosyal etkenler; toplumsal değer yargıları, iç ve dış göç hareketleri ile buna bağlı nüfus artışı, yolsuzluk ve rüşvet gibi yapısal sorunlar ile bireylerin sahip olduğu eğitim düzeyi şeklinde özetlenebilir (Günay, 2000: 24). Buna göre söz konusu etkenlere ilişkin açıklamalar aşağıda yer almaktadır.

##### **a) Eğitim Seviyesi**

Eğitim, bireylerde vatandaşlık bilincinin gelişmesini sağlayarak devlete ve topluma karşı sorumlulukların fark edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Eğitim düzeyinin düşük olduğu toplumlarda bu farkındalık yeterince gelişmediğinden, bireylerin kayıt dışı ekonomik faaliyetlere katılımı artmakta ve bu faaliyetlerin zararlarına karşı duyarlılık azalmaktadır. Buna karşın, eğitim seviyesi yüksek bireyler sigortasız çalışmaya karşı daha bilinçli bir duruş sergilemekte, sendikal faaliyetlere katılım göstermekte ve fiş-fatura talep ederek vergi bilincine katkı

sunmaktadır. Bu bağlamda, eğitim düzeyi, hem bireysel hem toplumsal ölçekte kayıt dışı ekonomiyle mücadelede etkili bir araç olarak öne çıkmaktadır (Metin, 2011: 25).

#### **b) Rüşvet ve Yolsuzluk**

Toplumun ahlaki değerlerinde meydana gelen yozlaşma ile doğrudan ilişkili olan yolsuzluk ve rüşvet kavramları, genel anlamda bireylerin kamu kurumlarındaki yetki ve statülerini, kamu gücünü kişisel çıkar sağlamak amacıyla kötüye kullanmaları şeklinde tanımlanabilir (Aydın & Yılmaz, 2010: 33).

Her ne kadar kayıt dışı faaliyetler hukuka aykırı olsa da ekonomik aktörlerin bu faaliyetleri kayıt altına alıp almama konusunda belirli ölçüde inisiyatif sahibi oldukları göz önünde bulundurulduğunda, bireylerin kayıt dışı alanlarda faaliyet göstermeye yönelmelerinin önlenmesi büyük önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, bireylerin ekonomik faaliyetlerini kayıt altına alırken bürokratik engellerle karşılaşmalarının önüne geçilmesi gerekmektedir. Zira bürokratik işlemlerin karmaşıklaştığı ve aşırı düzenlemelere tabi olduğu durumlarda, bazı girişimciler bu engelleri aşabilmek için rüşvet vermeyi bir çözüm yolu olarak görebilmektedir. Ancak bu durum, hem mali bir yük doğurmakta hem de hukuka aykırı bir eylem teşkil etmektedir. Buna karşın, aynı bireyler, rüşvetin yarattığı mali külfetten kaçınmak amacıyla faaliyetlerini kayıt dışı biçimde sürdürmeyi tercih edebilmekte ve böylece vergi gibi mali yükümlülüklerden de kaçınabilmektedirler. Bu çerçevede, yolsuzluk ve rüşvet gibi olgular ile kayıt dışı ekonomi arasında karşılıklı etkileşim ve birbirini besleyen bir ilişki bulunduğu söylenebilir (Sugözü, 2010: 173).

#### **c) Göç ve Nüfus Artış Hızı**

İç ve dış göç hareketleri ile hızlı nüfus artışı, kayıt dışı ekonominin oluşumu ve yayılmasında etkili toplumsal faktörlerdendir. Tarımsal üretimin azalması, özellikle genç nüfusun kırsaldan kentlere yönelmesine yol açarak kentlerde nüfus yoğunluğunu artırmakta ve kayıt dışı istihdamı teşvik etmektedir. Kırsal kesimden gelen bireylerin kent yaşamına tam olarak entegre olamaması, kayıt dışı ve zaman zaman yasa dışı ekonomik faaliyetlerin artmasına yol açmaktadır. Devletin denetim mekanizmalarının bu gruplar üzerinde yetersiz kalması, sürecin kontrolünü güçleştirmektedir (Yendi, 2011: 87). İç göçlerin kentlerde hızlı nüfus artışına neden olması, bölgeler arasında ekonomik ve sosyal dengesizliklerin derinleşmesine yol açmaktadır (Yılmaz, 2010: 52).

Bu bağlamda, göç ve hızlı nüfus artışı, kentlerde kayıt dışı istihdamın artmasına zemin hazırlamakta; toplumsal entegrasyonun yetersizliği ve denetim eksiklikleri ise bu süreci daha da artırabilmektedir.

#### **d) Toplumsal ve Ahlaki Değerler**

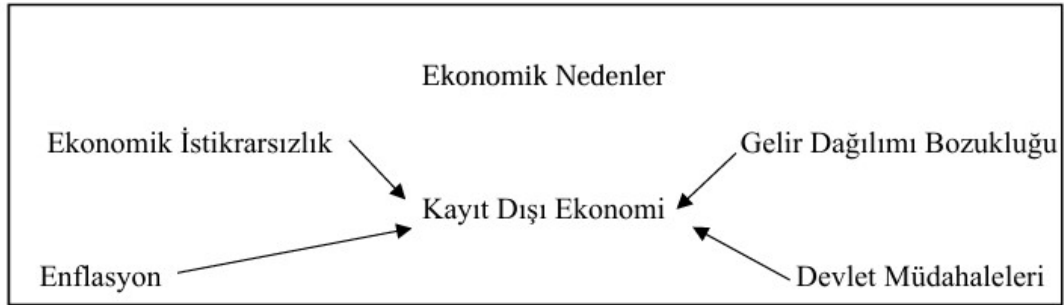
Kayıt dışı ekonomi, devletin kamu harcamalarını finanse edebilmek için ihtiyaç duyduğu kamu gelirlerinden mahrum kalmasına yol açmakta ve bu özelliğiyle toplumun tüm kesimlerini doğrudan etkileyen yapısal bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle, kayıt dışı ekonominin nedenlerini ve mücadele yöntemlerini değerlendirirken yalnızca ekonomik veya hukuki boyutların değil, aynı zamanda toplumsal değerler ve bireysel tutumların da dikkate alınması gerekmektedir. Zira bireylerin davranış kalıpları, ahlaki değerleri ve kamuya karşı sorumluluk anlayışları göz ardı edildiğinde, bu ekonomik sorunla etkin bir şekilde mücadele etmek oldukça güçleşmektedir. Dolayısıyla, yalnızca hukuki düzenlemelerin yapılması veya denetim mekanizmalarının kurulması, toplumsal katılım ve farkındalık sağlanmadığı sürece yeterli olamayacaktır. Bu bağlamda, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede en kritik unsurun insan faktörü olduğu söylenebilir.

Buna ek olarak, toplum genelinde kamu otoritelerinin gelir elde etme yöntemleri ve bu gelirlerin kamu hizmetlerine dönüştürülme biçimi adil ve şeffaf olarak algılanmadığında, bireylerin kayıt dışı ekonomiyle ilgili sorumluluk üstlenmeleri ve bilinçli hareket etmeleri beklenemez. Vergi adaleti ilkesinin zayıf olduğu, kamu kaynaklarının şeffaf biçimde yönetilmediğine veya yolsuzluk ve israf için kullanıldığına dair algının yaygınlaştığı toplumlarda, bireylerin vergi verme motivasyonu düşmekte ve kayıt dışı faaliyetlere karşı duyarsızlık artmaktadır. Bu durum, kayıt dışı ekonominin yaygınlaşmasını hızlandırmakta ve söz konusu sorunla mücadeleyi daha da güçleştirmektedir. Dolayısıyla, kayıt dışı ekonomiyle etkin mücadele, yalnızca hukuki ve ekonomik tedbirleri değil, aynı zamanda toplumsal bilinç ve bireysel sorumluluk anlayışını da içerecek kapsamlı bir yaklaşım gerektirmektedir (Kırbaş, 2012: 35–36). Ayrıca, gerçekleştirilen idari, sosyolojik, ekonomik ve hukuki düzenlemelerin uygulanmasında karşılaşılan yapısal engeller, toplumun bu düzenlemelere olan güvenini zedelemekte ve hukukun üstünlüğü ilkesine olan inancı olumsuz yönde etkilemektedir (Aydın & Yılmaz, 2010: 52).

Bu güven erozyonu, zamanla devlet otoritesine duyulan genel güvenin azalmasına yol açmakta ve kamu düzeni açısından ciddi riskler doğurmaktadır. Nitekim gelişmiş ülkelerde devletin, vatandaşlarının yaşam kalitesini artırmak ve toplumsal refahı sağlamak amacıyla gerekli düzenlemeleri yaptığı; ayrıca vatandaşlara devleti denetleyebilme imkânı tanıyan şeffaf ve katılımcı bir yönetim anlayışını benimsediği görülmektedir. Buna karşılık, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde ise hukuki düzenlemelerin hazırlanması sürecinde vatandaş katılımı sınırlı kalmakta, uygulayıcı kurumlar ile toplum arasındaki etkileşim yeterince sağlanamamaktadır. Bu durum, bireylerde dışlanmışlık hissi yaratarak onları kayıt dışı ekonomik faaliyetlere daha açık hâle getirmektedir. Devamında, devlete olan güvenin zayıflaması, kayıt dışı faaliyetlere karşı toplumsal hoşgörünün artmasına neden olmakta ve böylece kayıt dışı ekonominin zamanla toplumsal meşruiyet kazanmasına zemin hazırlamaktadır (Biçer, 2006: 46).

#### 2.1.3.2. Ekonomik Sebepler

Gelişmemiş ülkelerde bürokratik engellerin fazla olması ve süreçlerin yavaş ilerlemesi, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin artmasına yol açmaktadır. Bu ülkelerde, denetlenmesi güç olan hizmet ve tarım sektörlerinde kayıt dışı ekonomi daha yaygın olduğu belirtilmektedir (Işık & Acar, 2003).



**Şekil 2.1:** Kayıt Dışı Ekonominin Ekonomik Nedenleri (Aktürk, 2005: 293)

İstikrarsız ekonomik ortam büyük ölçüde gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde görülmektedir. Sürekli krizlerle karşılaşan işletmeler maliyetlerini azaltmak için kayıt dışı ekonomik faaliyetlere yönelmektedir. Böyle ortamlarda kamu otoritelerinin kayıt dışı faaliyetlere yönelik denetimleri caydırıcı olamamaktadır (Sugözü, 2010: 173).

Yüksek enflasyon, kayıt dışı ekonomik faaliyetleri artıran bir diğer önemli faktördür. Enflasyonun artması nominal gelirleri artırırken, reel gelirler aynı

kalmakta veya azalmaktadır. Bu durum, vergi yükünün artması anlamına gelmekte ve vergi mükelleflerini kayıt dışı faaliyetlere yönlendirmektedir (Parasız, 2010; Us, 2006). Ayrıca, yüksek enflasyon ortamında artan faiz oranları, iktisadi birimlerin kaynak maliyetlerini yükseltmekte ve bu durum kayıt dışı borçlanmayı yaygınlaştırmaktadır (Aydın & Yılmaz, 2010: 33).

Devlet müdahaleleri ise ekonomik piyasadaki işlemleri düzenlemek amacıyla çeşitli kısıtlamalar getirmekte, ancak bazı durumlarda bu düzenlemeler kayıt dışı faaliyetleri teşvik edebilmektedir (Dinçer, 2007: 36).

Gelir dağılımındaki adaletsizlik ise düşük gelirli kesimlerin yaşamlarını sürdürebilmek için kayıt dışı ekonomiye katılmalarına yol açmaktadır. Bu durum, ekonomik ve toplumsal sorunların artmasına sebebiyet vermektedir (Işık & Acar, 2003; Akalın & Keskinoglu, 2007).



**Şekil 2.2:** Ekonomik İstikrarsızlığın Kayıt Dışı Ekonomiye Etkileri (İlgın, 1999: 26)

Kriz ve durgunluk dönemlerinde işsiz kalan veya iş bulamayan bireyler, kayıtlı ekonomi içinde yer alma şansı bulamadıkları için kayıt dışı ekonomiye katılmak zorunda kalmaktadır. Benzer şekilde, üreticiler de olumsuz ekonomik koşulların olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla kayıt dışı faaliyetlere yönelebilmektedir. Bu durum, ekonomik dalgalanmaların kayıt dışı ekonomi üzerindeki doğrudan etkisini ortaya koymakta ve kriz dönemlerinde bu sorunla mücadeleyi daha da güçleştirmektedir (İlgın, 1999: 26).

#### **2.1.4. Kayıt Dışı Ekonominin Etkileri**

Kayıt dışı ekonominin ekonomi üzerindeki etkileri iki ana grupta değerlendirilmektedir: doğrudan ve dolaylı etkiler. Dolaylı etkiler, kayıt dışı faaliyetlerin tespit edilememesi nedeniyle ekonomik verilerin doğruluğu ve güvenilirliğinin zayıflamasına yol açmaktadır. Bunun sonucunda, istatistiklere dayalı olarak oluşturulan plan ve politikalar beklenen etkiyi yaratamamaktadır. Doğrudan etkiler ise vergi kaybı, piyasa bozulmaları ve iş gücü verimliliğinde düşüş gibi unsurları içermekte olup, ekonominin genel işleyişini olumsuz şekilde etkilemektedir (DPT, 2001: 6).

Kayıt dışı ekonominin yarattığı tahribat, özellikle mali ve ekonomik yapılar üzerinde belirgin şekilde hissedilmekte olup, bu olumsuz etkiler farklı düzeylerde ve çeşitli alanlarda geniş kapsamlı sonuçlar doğurmaktadır. Bu bağlamda, kayıt dışı ekonominin mali ve ekonomik yapılar üzerindeki etkileri, aşağıdaki başlıklar altında sistematik bir biçimde incelenebilir.

##### **2.1.4.1. Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi**

Dönemsel bazda üretim hacmindeki artış oranlarını gösteren ekonomik büyüme göstergeleri, genellikle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) gibi ölçütler aracılığıyla hesaplanmaktadır. Ancak devlet tarafından tespit edilemeyen kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin varlığı, bu göstergelerin ülkedeki tüm ekonomik ve ticari işlemleri tam olarak yansıtmadığını göstermektedir. Dolayısıyla, kayıt dışı faaliyetler de dikkate alındığında, reel ekonomik büyümenin açıklanan oranlardan daha yüksek olabileceği ortaya çıkmaktadır (DPT, 2001: 6).

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde bulunan işletmeler, vergisel yükümlülüklerden kaçınarak maliyet avantajı sağlamaktadırlar. Bu avantaj, söz konusu işletmelerin ürettikleri ürünlerin ve sundukları hizmetlerin fiyatlarını düşürmelerine olanak tanımaktadır. Bu durum, piyasadaki fiyat dengesini bozarak, vergi yükümlülüklerini yerine getiren işletmelerin rekabet gücünü zayıflatmakta ve onların sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Sonuç olarak, kayıt dışı faaliyetlerde bulunan işletmelerin rekabet avantajı elde etmeleri, diğer işletmelerin kayıt dışı faaliyetlere yönelmelerine neden olacak; böylece, kayıtlı faaliyetler gerçekleştiren işletmelerin iflas etmeleri ya da faaliyetlerini sonlandırmaları sonucunda, ekonomi genelinde kayıt dışı faaliyetlerin oranı artacaktır (Nurettin, 2000: 56).

#### **2.1.4.2. Vergi Üzerindeki Etkisi**

Vergi yükü, kamu giderlerinin karşılanması için gerekli kamu gelirlerinin mükellefler arasında nasıl dağıldığını ifade etmektedir. Ancak kayıt dışı ekonomi, bu yükün adaletsiz bir biçimde dağılmasına neden olmaktadır. Sadece kayıtlı faaliyetleri yansıtan resmi veriler gerçek ekonomik durumu tam olarak yansıtamadığı için vergi yüküne ilişkin oranlar gerçekte olduğundan daha yüksek görünmekte; bu durum toplumda adaletsizlik algısı yaratmakta, bireylerin vergiye karşı duyarlılığını azaltmakta ve vergi kayıplarına yol açmaktadır (Yılmaz, 2006: 156).

Kayıtlı ekonomik faaliyetlerini yasal çerçevede sürdüren ve vergisel yükümlülüklerini yerine getiren mükellefler ise, kayıt dışı faaliyetlerin vergilendirilmemesi nedeniyle haksız rekabetle karşı karşıya kalmaktadır. Vergi ödeyen işletmeler gelir kaybı yaşarken, yükümlülüklerini yerine getirmeyen kayıt dışı aktörler herhangi bir mali kayıp yaşamamaktadır. Bu durum, kayıt dışı ekonomide yer alan birimlerin dolaylı olarak ödüllendirilmesine ve kayıtlı ekonomiye katkı sağlayanların ise cezalandırılmasına yol açmakta, dolayısıyla vergi yükünün adaletsiz bir biçimde dağılmasına neden olmaktadır (Günay, 2000: 38).

#### **2.1.4.3. Kamu Ekonomisinin Büyüklüğü Üzerindeki Etkisi**

Devletin denetimi dışında gelişen kayıt dışı ekonomik faaliyetler, ekonomik yapı içinde devletin rolünü ve payını azaltmakta; kamu ekonomisinin oransal büyüklüğü ile kayıt dışı ekonominin büyüklüğü arasında ters yönlü bir ilişki ortaya çıkarmaktadır. Kayıtlı ve kayıt dışı ekonomi, ekonomik yapının iki farklı boyutunu oluşturduğundan, kayıt dışı ekonominin genişlemesi kayıtlı ekonominin oranını düşürmekte ve bu durum doğrudan vergi gelirlerinde azalmaya yol açmaktadır. Vergilerin yalnızca kayıtlı ekonomik faaliyetlerden elde edilebilmesi, kayıt dışı ekonominin büyümesini kamu maliyesi açısından ciddi bir gelir kaybı haline getirmektedir. Vergi gelirlerindeki azalma bütçe açığını artırmakta, bu açığın emisyon veya borçlanma yoluyla finanse edilmesi ise ekonomik istikrarı zedeleyerek sürdürülebilir mali politikaların uygulanmasını güçleştirmektedir (Arıkan, 1994: 56).

#### **2.1.4.4. İktisadi Politikalar Üzerindeki Etkisi**

İşsizlik ve millî gelir gibi temel makroekonomik göstergeler, kayıt dışı ekonominin doğrudan ve dolaylı etkilerinin en yoğun şekilde gözlemlendiği alanlardandır. Zira devlet, kayıt dışı faaliyetleri tam olarak tespit edemediğinden, bu

işlemler resmî istatistiklere yansımamakta; dolayısıyla işsizliğin gerçek boyutları ile millî gelir düzeyi sağlıklı biçimde ölçülememektedir. Buna bağlı olarak, kamu otoriteleri tüm ekonomik işlemler hakkında yeterli bilgiye sahip olamadıkları için millî gelir hesaplamaları eksik ve yanıltıcı verilere dayanmaktadır. Aynı şekilde, kayıt dışı istihdam tam olarak ölçülemediğinden, işsiz olarak görünen bazı bireylerin gerçekte sigortasız çalışıyor olma ihtimali, işsizlik oranlarının olduğundan yüksek hesaplanmasına neden olmaktadır (Yetim, 1999: 13). Örneğin, yüksek faaliyet gösteren bir sektörde kayıt dışı istihdam doğru bir şekilde tespit edilebilseydi, sektörün tam istihdam seviyesinde olduğu görülebilirdi. Ancak sigortasız çalışanların resmi verilere dahil edilmemesi nedeniyle işsizlik oranları olduğundan yüksek raporlanmasına neden olmaktadır. Bu durum devletin yanıltıcı bilgiler doğrultusunda genişletici maliye politikaları uygulamasına ve dolayısıyla ekonomik istikrarı tehdit eden yüksek enflasyon riskine yol açmaktadır.

Kayıt dışı istihdamın neden olduğu vergi kayıpları, kamu gelirlerinin azalmasına ve kamu çalışanlarının ücretlerinde düşüşe yol açarak motivasyon kaybı ve adaletsizlik duygusunu artırmaktadır. Bu durum, kamu görevlilerinin rüşvet ve yolsuzluk gibi kayıt dışı eylemlere yönelmesine zemin hazırlamakta; bu vakalar ise toplumda güven kaybı yaratıp kamu hizmetlerinin etkinliğini ve meşruiyetini olumsuz etkilemektedir (Kaufmann & Kaliberda, 1997: 22).

#### **2.1.4.5. Çalışma Hayatı ve Sosyal Güvenlik Üzerindeki Etkisi**

İş yaşamı ve sosyal güvenlik alanlarındaki sorunların büyük kısmı, kayıt dışı istihdamdan kaynaklanmaktadır. Kayıt dışı çalışanlar, sosyal güvenlik sisteminden yararlanamadığı gibi, vergi ve prim yükümlülüklerini de eksik ya da hiç yerine getirmemektedir. Bu durum, iş sağlığı ve güvenliği ihlalleri, yasadışı çalışma koşulları ve niteliksiz iş gücü istihdamı gibi sorunları beraberinde getirmektedir. Ayrıca, işverenlerin mali yükümlülüklerden kaçınması devletin prim gelirlerini azaltmakta ve sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir (Çizgici, 2003: 18). Bu durum, prim gelirlerinin sadece kayıtlı işletmelerden karşılanmasına ve bu firmaların mali yükünün artmasına yol açmaktadır. İşverenler prim ödemeleri nedeniyle çalışanlara daha az ücret verebilmekte, bu da memnuniyetsizlik ve sosyal gerilimlere neden olmaktadır. Bununla birlikte, sosyal güvenlik sistemi finansman yetersizliğiyle karşı karşıya kalmaktadır. Türkiye’de

aktif sigortalı sayısının düşük olması, sistemin gelir-gider dengesini bozmakta ve sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir (Günay, 2000: 39).

Bu bağlamda, Türkiye’de sosyal güvenlik sisteminde aktif ve pasif sigortalı dengesi olarak adlandırılan yapının iyileştirilmesi ve sistemin finansal sürdürülebilirliğinin sağlanması için, kayıt dışı ekonomiyle etkin bir biçimde mücadele edilmesi hayati önem taşımaktadır.

#### **2.1.4.6. Toplumsal Açıdan Etkisi**

Kayıt dışı ekonomi, uyuşturucu ticareti, kaçakçılık, tefecilik ve yasa dışı kumar gibi suç faaliyetlerini de kapsayarak, toplumsal ve ekonomik açıdan ciddi olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu tür faaliyetler, toplumun değer yapısını zedeleyerek bireyler arasında güvensizlik ortamı yaratmakta ve etik değerlerin zayıflamasına yol açmaktadır. Ayrıca, maddi gelirleri beklentilerin altında kalan bireylerde tatminsizlik oluşmakta, bu durum devletin mali otoritesine olan inancı azaltmakta ve bireylerin sosyal hayattan koparak daha çok kayıt dışı çalışmaya yönelmelerine neden olmaktadır. Öte yandan, ekonomik faaliyetlerini yasal çerçevede sürdüren bireyler, kayıt dışı ekonominin yaygınlığını ve devletin bu alandaki yetersiz müdahalesini gözlemledikçe, kamu yönetimine ve devlet otoritesine olan güvenlerini kaybetmektedir. Bu süreç, toplumsal dayanışma ve adalet duygusunun zayıflamasına, dolayısıyla sosyal yapının zarar görmesine neden olmaktadır (İlgin, 1999: 39).

Kayıt dışı ekonomik faaliyetler doğrudan suç içermese de hukuka aykırılıklar içerdiği için hukuki güvenliğe zarar vermektedir. Devletin bu faaliyetleri önlemede yetersiz kalması, adalet sistemine olan güveni zayıflatmakta ve bireylerde adaletsizlik algısını güçlendirmektedir. Bu durum, suç eğilimli bireyleri cesaretlendirirken, hukuka bağlı bireyleri şikâyet mekanizmalarını kullanmaktan uzaklaştırarak suç oranlarının artmasına zemin hazırlamaktadır (Altuğ, 1999: 62).

Bununla birlikte, kayıt dışı ekonomi kapsamında üretilen mal ve hizmetlerin kamu otoriteleri tarafından denetlenememesi, bu ürünlerin yasal standartlara uygunluğunu ortadan kaldırmaktadır. Bu durum hem tüketici haklarının korunamamasına hem de mağduriyetlerin artmasına yol açmakta ve nihayetinde devletin denetim sorumluluğunu yerine getirmediği algısını güçlendirmektedir (İlgin, 1999: 39).

### 2.1.5. Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadele Yolları

Kayıt dışı ekonominin nedenlerini yalnızca vergisel faktörlerle sınırlı biçimde değerlendirmek, olgunun çok boyutlu doğasını göz ardı eden eksik bir yaklaşım olacaktır. Zira bu ekonomik yapının büyümesinde, özellikle gelir elde edilen işlemlerin izlenememesi önemli bir rol oynamaktadır. Bu noktada, kayıt dışı faaliyetlerin önlenebilmesi için söz konusu işlemlerin izlenebilir hâle getirilmesi ve parasal hareketlerin etkin biçimde gözlemlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çabaların etkili olabilmesi ise, güçlü bir denetim altyapısının varlığına bağlıdır. Nitekim kayıt dışı ekonomiyle mücadelenin temel bileşenlerinden biri, etkin ve kapsamlı denetim mekanizmalarının oluşturulmasıdır. Bu bağlamda, denetim faaliyetlerini yürütecek personel sayısının artırılması da önemli bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Öte yandan, kayıt dışılıkla mücadelede yalnızca denetim önlemlerine odaklanmak yeterli olmayacaktır. Bu doğrultuda, denetimi tamamlayıcı nitelikte olan ve ekonomik büyümeyi teşvik eden bütüncül politika setlerinin hayata geçirilmesi, kayıt dışı ekonominin daraltılmasına önemli katkılar sağlayacaktır (Bilen, 2007: 138).

Kayıt dışı ekonomi, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde önemli bir yapısal sorundur. Yetersiz istihdam ve geçim sıkıntısı, bireyleri kayıt dışı faaliyetlere yönlendirmekte, bu da özellikle gelişmekte olan ülkelerde informal ekonomiye belli ölçüde hoşgörüyle yaklaşılmasına neden olmaktadır. Ancak bu durum, uzun vadede ciddi ekonomik ve sosyal sorunlar doğurmaktadır. Kısa vadeli bazı faydalarına rağmen, kayıt dışı ekonomiyle mücadele kaçınılmazdır. Bu süreçte, çıkar sağlayan grupların direnci önemli bir engel oluşturmakta; bu engellerin aşılması, politika başarısı açısından kritik rol oynamaktadır (Özçelik ve Yaşar, 2006: 214).

Kayıt dışı ekonomiyle mücadelede kapsamlı, çok paydaşlı ve sürdürülebilir stratejilerin benimsenmesi, ekonomik ve toplumsal açıdan olumlu sonuçlar doğuracaktır. Bu amaçla, hükümet ve ilgili kurumlar tarafından çeşitli kalkınma programları, mali politikalar ve kapsamlı planlar geliştirilmiş; bu doğrultuda önemli adımlar atılmıştır. Bunlar mali ve ekonomi, hukuki ve idari ile sosyal ve siyasi açıdan mücadele yolları şeklindedir.

### 2.1.5. 1. Mali ve Ekonomik Açıdan Mücadele Yolları

Kayıt dışı ekonomiyle mücadelede enflasyonun düşürülmesi büyük önem taşıtmaktadır. Çünkü enflasyon ile kayıt dışılık arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Kayıt dışı ekonominin büyümesi enflasyonu tetiklerken, yüksek enflasyon da bireyleri ek gelir arayışına yönlendirerek kayıt dışı faaliyetleri artırmaktadır. Özellikle 1980’li yıllarda enflasyondaki artış, kayıt dışı ekonomi üzerinde belirgin etkiler yaratmış; bu dönemde enflasyonu düşürmeye yönelik politikalar ise beklenen arz artışını sağlayamayarak kayıt dışılığı daha da yaygınlaştırmıştır. 2005 yılında enflasyon tek haneli rakamlara indirilmiş olsa da, uygulanan politikaların 1980’li yıllardakilere benzerlik gösterdiği görülmektedir (Mammadov, 2022: 66-67).

Bununla birlikte kayıt dışı ekonomiyle mücadelede, vergi yükünün azaltılması önemli bir gerekliliktir. Çok boyutlu ve tartışmalı bir kavram olan vergi yükü, bireyler, işletmeler ve bölgeler açısından farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Vergilendirme, mükellefler için kaçınılmaz bir yük oluştururken, ödenen vergi ile algılanan vergi yükü arasındaki fark, hem ekonomik hem de psikolojik etkiler doğurarak kayıt dışı faaliyetlere zemin hazırlayabilmektedir (ağdaş, 2020: 82).

Türkiye’de vergi oranları yüksek olmasına rağmen genel vergi yükünün düşük olması, vergi indirimi yapmadan da ekonomik canlanma için alan sunmaktadır. Ancak, oranlarda genel bir indirimin mali dengeyi riske atabileceği unutulmamalıdır. Yüksek oranlara rağmen vergi tahsilatının düşük kalması, kayıt dışılığın yaygınlığını göstermektedir. Vergi oranlarını artırmak ya da ek yük getirmek ise adaletsizliği giderememekte, aksine kayıt dışılığa yönelimi artırmaktadır. Bu nedenle, 1980’lerde ABD’de uygulanan vergi indirimi politikalarına benzer şekilde Türkiye’de de vergi yükünü azaltmaya yönelik adımlar atılmıştır. Araştırmalar, vergi yükü hafifletildiğinde mükelleflerin kayıtlı ekonomiye yönelme eğiliminde olduğunu, bu durumun da uzun vadede bteye olumlu yansdığını göstermektedir (Sugözü, 2010b: 180).

Öte yandan kayıt dışı ekonomiyle mücadelede etkili vergi denetimi büyük önem taşıtmaktadır. Çünkü kayıt dışı faaliyetler yasa dışı olup, bunları önlemek için vergi denetçilerinin aktif ve etkin çalışması zorunludur. Yetersiz vergi incelemeleri,

kayıt dışı ekonomi oranının artmasına yol açmaktadır. Türkiye’de vergi yasaları güçlü olsa da, denetim personelinin eksikliği kayıt dışılığın büyümesine zemin hazırlamaktadır. Ayrıca, denetimlerin çoğunlukla kayıtlı mükellefleri hedef alması ve kayıt dışı faaliyet gösterenlerin denetimden kaçması önemli bir eksikliktir; zira vergi kaybının büyük bölümü kayıt dışı çalışanlardan kaynaklanmaktadır (Aydemir, 1995: 223).

Sonuç olarak, kayıt dışı ekonomiyle etkin mücadele; enflasyonun kontrol altına alınması, vergi yükünün adil ve makul seviyelere çekilmesi ile etkili denetim mekanizmalarının güçlendirilmesine bağlıdır. Bu unsurların birlikte ele alınması, hem kayıt dışılığın azaltılmasına hem de ekonomik istikrarın sağlanmasına önemli katkılar sunabilecektir.

#### **2.1.5. 2. Hukuki ve İdari Açından Mücadele Yolları**

Kayıt dışı ekonomiyle mücadelede vergi yasalarının istikrarlı ve öngörülebilir olması büyük önem taşır. Çünkü vergi sisteminin etkin ve adil işlemesi, güçlü ve kalıcı yasal düzenlemelere dayanmalıdır. Ancak vergi mevzuatında sık yapılan değişiklikler, hem mükellefler hem de uygulayıcılar için ciddi sorunlar yaratmaktadır. Bu sürekli değişiklikler, vergi sistemine duyulan güveni zayıflatmakta ve hukuki öngörülebilirliği ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca, sık ve kapsamlı mevzuat değişiklikleri, vergi memurları ve mali uzmanlar açısından uygulamaları karmaşıktırmakta, böylece vergi uyumu azalmaktadır. Mükelleflerin uzun vadeli plan yapma kapasitesi de sınırlanmakta ve yükümlülüklerini zamanında yerine getirmeleri zorlaşmaktadır. Geçici hükümlerin sıkça değiştirilmesi ise belirsizliği artırarak mükelleflerin yasalara olan güvenini sarsmaktadır. Bu nedenle, vergi reformlarının sivil toplum ve meslek örgütleri gibi çıkar gruplarının katılımıyla yapılması, reformların toplumsal meşruiyetini ve başarısını artıracaktır. Çünkü vergi yasaları sosyo-ekonomik ve finansal ihtiyaçları karşılamadığı, anlaşılır ve istikrarlı olmadığı sürece vergi kayıpları artmakta ve kaçakçılık teşvik etmektedir. Türkiye’de ise karmaşık ve sık değişen vergi mevzuatı, hem mükellefler hem de vergi personeli için uygulama güçlüğü yaratmakta; bu durum, vergiye karşı direnci artırarak kayıt dışı ekonomiye yönelimi beslemektedir (Yeniçeri, 2004: 993).

Bununla birlikte kayıt dışı ekonomiyle mücadelede cezaların caydırıcı olması büyük önem taşımaktadır. Türkiye’de çeşitli yasal düzenlemeler olmasına rağmen,

uygulamadaki zorluklar ve yaptırımların yetersizliği kayıt dışılığın devam etmesine yol açmaktadır. Kayıt dışı faaliyetler genellikle doğrudan kamu düzenini tehdit etmediği için hapis cezası yerine para cezasıyla sonuçlanmaktadır. Ancak verilen para cezalarının çoğu zaman elde edilen kazançtan düşük olması, caydırıcılığı azaltmaktadır. Bu nedenle, cezaların yasa dışı kazancı aşması ve mükellefler üzerinde psikolojik etki yaratması gerekmektedir. Vergi kaçakçılığına karşı etkili ve kararlı tedbirlerin alınması zorunludur. Ayrıca, vergi affı uygulamalarından vazgeçilerek gönüllü uyumun desteklenmesi önemlidir; çünkü sürekli aflar vergiye uyumu zayıflatmakta ve yükümlülüklerin ertelenmesine neden olmaktadır. Diğer yandan, sigortasız işçi çalıştırma da kayıt dışılığın önemli bir boyutudur. 5510 sayılı Kanun gereğince para cezaları öngörülse de, üst sınırların sınırlayıcı etkisi caydırıcılığı azaltmaktadır. Bu nedenle, yalnızca para cezası uygulanmamalı, bu tür işletmelerin devlet destekleri ve vergi indirimlerinden yararlanması engellenmelidir (Mammadov, 2022: 70).

Bu bağlamda, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede etkili sonuçlar alınabilmesi için cezaların sadece sembolik değil, gerçek anlamda caydırıcı olması sağlanmalı; yasa dışı ekonomik faaliyetlere karşı sistemli, tutarlı ve yaptırımı yüksek politikalar kararlılıkla uygulanmalıdır.

### **2.1.5. 3. Sosyal Açıdan Mücadele Yolları**

Ülkedeki göç hareketleri ve nüfus artışı, ekonomik dinamikleri önemli ölçüde etkilemektedir. Türkiye’de hızla artan genç nüfus, iş piyasasında yeterli istihdam fırsatı bulamaması nedeniyle kayıt dışı ekonominin büyümesine zemin hazırlamaktadır. İş bulamayan bireyler geçimlerini sağlamak amacıyla kayıt dışı çalışmayı tercih etmektedir. Böylece iş gücüne katılım artarken, yasal iş imkânlarının yetersizliği nedeniyle kayıt dışı işlerin sayısı da artmaktadır (Mammadov, 2022: 67).

Kayıt dışı ekonomik faaliyetler sadece ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemekle kalmaz, aynı zamanda sosyal ve ahlaki değerlerde de yıkıcı etkilere yol açmaktadır. Ahlaki değerlerin zayıflaması, yaşam kalitesinin düşmesine ve bireylerin geleceğe dair umutlarının azalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, kayıt dışı ekonominin psikolojik etkilerini azaltmak için toplumsal farkındalık yaratmak gerekmektedir. Türkiye’de kayıt dışı ekonomiye dair yaygın yanlış algılar bulunmaktadır. Birçok kişi bu faaliyetlerin istihdam sağladığını ve ekonomiyi

koruduğunu düşünmektedir. Ancak bu görüşler kısa vadeli faydalara odaklanırken, uzun vadede toplumsal refahı olumsuz etkilemektedir. Ayrıca, kayıt dışı ekonomi sosyal adalet ve eşitliğin önünde engel oluşturmaktadır. Bu nedenle, mücadelede eğitim politikalarının gözden geçirilmesi ve farkındalık çalışmalarının artırılması büyük önem taşımaktadır. Doğru bilgi ve anlayışın sağlanması, gelecekte ekonomik ve sosyal yapıyı güçlendirecektir (Dursun ve Dağcı, 2021: 43-44).

Eğitim müfredatlarında kayıt dışı ekonomi konusuna yer verilmesi büyük önem taşımaktadır. Bir ülkenin temelleri, vatan sevgisi, vatandaşlık bilinci ve vergilendirme anlayışı gibi değerlerle güçlenir. Toplumda kurallara uyma bilincinin erken yaşlardan itibaren kazandırılması gerekmektedir. Bu süreçte sağlam bir vergi bilinci oluşturulması, doğru vergi anlayışıyla mümkündür. Vergilerin ödenmesi ile kamu hizmetlerinin sunulması arasında kurulan ilişki, sağlıklı bir vergi algısının gelişmesini sağlar. İlköğretim düzeyindeki öğrencilere yönelik vergi bilinçlendirme faaliyetleri, vergilendirmenin yalnızca bir yük değil, kamu hizmetlerinin finansmanı olduğu anlayışını aşılmalıdır. Erken yaşlardan itibaren bu konuda verilen eğitim, gelecekteki olumlu sonuçları artıracaktır. Küçük yaşta vergilendirmenin önemini kavrayan bireyler, ilerleyen yaşlarda vergi süreçlerine daha olumlu yaklaşacaklardır (Taytak, 2010: 510).

#### **2.1.5. 4. Siyasi Açıdan Mücadele Yolları**

Kayıt dışı ekonomiyle mücadelede, devlet ve vergilendirme sistemine duyulan güvenin güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Mükellefler, vergilerin israf edildiğini düşündüklerinde vergi ödeme konusunda direnç gösterebilirler. Vergi bilinci yüksek bireyler ise genellikle ulusal değerlere, ahlaki sorumluluğa ve devlete güçlü bir güven duyacaktır. Bu nedenle, vergi direncini azaltmak için bireyler üzerinde olumlu etki yaratacak politikalar geliştirilmelidir. Böyle yaklaşımlar, kişisel ahlak ve vergi bilincinin gelişmesini desteklemektedir. Öte yandan, devlete olan güvenin zedelenmesi, kayıt dışı ekonomiye yönelimi artırabilecektir. Bu yüzden devlet, kamu harcamalarında şeffaf ve verimli olmalı; daha az vergiyle daha fazla hizmet sunarak mükellef beklentilerini karşılamalıdır (Mammadov, 2022: 70-71).

Kayıt dışı ekonomiyle mücadele, yalnızca ekonomik önlemleri değil, aynı zamanda siyasi alanda da ciddi adımlar atılmasını gerektiren karmaşık bir süreçtir. Bu bağlamda, şeffaflık, hesap verebilirlik ve adil bir vergi sistemi öncelikli hedefler

arasında yer almalıdır. Vergi ödemeyi teşvik eden ve kayıt dışılığı caydıran politikaların geliştirilmesi, mevzuattaki boşlukların giderilmesi, denetimlerin etkinleştirilmesi ve yaptırımların güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, siyasi liderlerin toplumsal farkındalığı artırması ve ulusal ile uluslararası iş birliklerini desteklemesi, etkin mücadelenin sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır. Sonuç olarak, kayıt dışı ekonomiyle etkili bir mücadele, güçlü bir siyasi irade ve toplumsal uzlaşa ile mümkün olabilecektir (Erdoğan, 2015: 41).

## **2.2. Vergi Denetimi Kavramı**

Devletlerin, anayasal ve kamusal görevlerini yerine getirebilmeleri, kamu hizmetlerini sürdürülebilir kılabilmesi ve ekonomik yapıyı düzenleyici rol üstlenebilmeleri için çeşitli gelir kaynaklarına ihtiyaçları bulunmaktadır. Ekonomik büyümenin sağlanması, devlet otoritesinin güçlendirilmesi, istihdamın artırılması ve kamu hizmetlerinin etkin biçimde sunulabilmesi açısından devletin mali kaynaklarının yeterliliği büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede, devletin gelirlerini finanse etme noktasında en önemli ve temel kaynak, vergilerdir (İrmak ve Bilen, 2007: 11). Vergi, mükellefler tarafından elde edilen kazançların doğru ve eksiksiz bir biçimde beyan edilmesi suretiyle, vergi mevzuatına uygun olarak, karşılıksız ve zorunlu bir şekilde ödenmesi gereken mali bir yükümlülük olarak tanımlanmaktadır (Owusu, 2019: 1).

Vergi mükellefleri, kasıtlı ya da ihmalkâr davranışlarla gelir ve giderlerini doğru beyan etmekten kaçınarak usulsüz uygulamalara yönelebilmektedir. Bu durum, vergi kaçakçılığına zemin hazırlamakta; dolayısıyla devletin vergi gelirlerini azaltarak kamu bütçesinde kayıplara yol açmaktadır. Vergi kaçakçılığı ise genellikle ciro ve kârın düşük, giderlerin yüksek gösterilmesi, ücretlerin eksik bildirilmesi, beyannamelerin sunulmaması, hayali işlemler ya da belge düzenlenmemesi gibi yollarla gerçekleşmektedir (Mihret, 2011: 2). Kasıtlı vergi kaçırmanın yanı sıra, mükelleflerin yanlış beyan veya dosyalama gibi kasıtsız hataları da vergi kayıplarına yol açmaktadır. Bu durum, beyan ve işlemlerin dikkatle denetlenmesini zorunlu kılmaktadır. Vergi ahlakı ve bilincinin artması, tahsilat oranlarını olumlu etkilerken; denetim mekanizmalarının etkinliği de bu süreci doğrudan etkilemektedir. Toplumda vergi ödeme gerekliliği genel olarak kabul görse de, yeterli denetim sağlanmadığında kaçakçılık eğilimi artmakta ve kamu gelirleri azalmaktadır (Akbe, 2014: 65).

Mükelleflerin vergi kaçakçılığı eğilimleri, kamu hizmetleri için gerekli finansman kaynaklarını azaltmaktadır. Ancak vergi idareleri tarafından yürütülen denetimler, bu eğilimlerin önüne geçerek vergi kayıplarını önlemekte ve tespit edilen usulsüzlükler sonucunda uygulanan para cezalarıyla devlete ek gelir sağlamaktadır. Denetim, iktisadi faaliyetlerin yasal ölçütlere uygunluğunu tarafsız biçimde inceleyip ilgili kurumlara bilgi sunmak amacıyla yapılan kanıta dayalı bir süreçtir (Kocamış ve Kekeç, 2017: 280).

Denetim, hem geçmiş hem de cari dönemdeki ekonomik işlemleri kapsayacak şekilde yürütülmekte ve yasalara uygunluğu sağlamak amacıyla uygulanmaktadır. Bu sistem, mükellefler üzerinde caydırıcı, uyarıcı ve önleyici etkiler yaratmaktadır. Aynı zamanda vergi bilincinin artırılması, eğitim faaliyetlerinin desteklenmesi ve adaletin sağlanmasında da önemli rol oynamaktadır. Mükelleflerin denetlenebileceği algısı, yasalara uygun davranışı teşvik ederken, yanlış beyan ve kaçakçılık eğilimlerini azaltmaktadır. Uygulanan ceza ve önlem mekanizmaları ise vergi kayıplarını önlemede etkili olmaktadır (Moğol ve Üyümez, 2004: 594).

Mükelleflerin vergilere uyum sağlama düzeyi ve davranışlarının, vergi kurumlarına sunulan beyannameler aracılığıyla bağımsız olarak değerlendirilmesi vergi denetimi olarak tanımlanmaktadır (Ebimobowei ve Peter, 2013: 107). Ayrıca, mükellefin ekonomik faaliyetleri sonucunda oluşan mali kayıtlar, belgeler ve beyan edilen ile ödenen vergi oranlarının kanun ve mevzuata uygunluğunu belirlemek amacıyla gerçekleştirilen işlemler de vergi denetimi kapsamına girmektedir (Oyedokun, 2016: 3). Vergi denetimi, mükelleflerin vergi mevzuatına uygun davranıp davranmadıklarının tespiti için tarafsız bir şekilde bilgi, kanıt ve veri toplama süreci olarak tanımlanmaktadır (Waluyo, 2016: 39).

Bu bağlamda, vergi denetimi yalnızca mali kayıtların kontrolü değil, aynı zamanda vergiye uyumun artırılması, ceza-i yaptırımların uygulanması ve kamu finansmanının güçlendirilmesine yönelik bütüncül bir kamu politikası aracı olduğu söylenebilir.

### **2.2.1. Vergi Denetiminin Amaçları**

Vergi denetiminin temel amacı, vergi kaçakçılığını önlemek ve vergi kayıplarını en aza indirmektir. Bunun yanında, mükellef beyanlarının doğruluğunu kontrol etmek ve mevzuatın uygulanmasında aksaklık olup olmadığını belirlemek de

vergi denetimini esas amaçlarındandır. Ayrıca vergi denetimi, yalnızca mali değil; ekonomik, sosyal ve hukuki amaçlar da taşıyan çok yönlü bir mekanizmadır. Bu yönüyle, kamu gelirlerinin güvence altına alınmasında ve vergi sisteminin adil, etkin ve sürdürülebilir işlemesi açısından kritik rol oynamaktadır (Taytak ve Dalkıran, 2019: 113).

Bu bağlamda, vergi denetiminin amaçlarını genel olarak; mali, ekonomik, sosyal ve hukuki amaçlar şeklinde incelemek mümkündür.

#### **2.2.1.1. Mali Amaçlar**

Devletin gelir kayıplarını önlemesi ve bütçesini güçlendirmesi, verginin temel mali amacını oluşturmaktadır. Kamu hizmetlerinin sürdürülebilirliği için yeterli finansal kaynağa ihtiyaç duyulmakta, bu da vergi gelirlerinin artırılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu amaçla vergi idareleri, yeni yükümlülükler getirme veya vergi oranlarını artırma gibi yöntemler uygulamaktadır. Ancak bu durum, bazı mükelleflerde vergi direnci ve kaçakçılık eğilimini artırabilmektedir. Bu noktada, vergi denetimi devreye girerek hem kaçakçılığı önlemeyi hem de kamu gelirlerini güvence altına almayı hedeflemektedir (Organ, 2008: 39).

Vergi denetimlerinin kapsamının genişletilmesi, yalnızca denetlenen mükellefleri değil, diğer mükellefleri de dolaylı olarak etkilemekte ve vergiye uyum düzeyini artırmaktadır. Bu durum, vergi tahsilatını olumlu yönde etkilerken; uygulanan ceza ve yaptırımlar, vergi kaçakçılığına karşı caydırıcılık sağlayarak gönüllü uyumu teşvik etmektedir (Oğuztürk & Ünal, 2015: 211).

Kısaca özetlemek gerekirse, vergi denetimleri hem kamu gelirlerinin korunmasında hem de mükelleflerin vergiye uyumunun artırılmasında kritik bir rol oynamaktadır. Denetimlerin etkinliği, hem doğrudan hem de dolaylı yoldan vergi kayıplarını azaltarak bütçe sürdürülebilirliğine katkı sağlayabilir.

#### **2.2.1.2. Ekonomik Amaçlar**

1982 Anayasası'nın 73. maddesinde, vergi ödeme yükümlülüğünün mali güce göre belirleneceği hükme bağlanmıştır. Devlet, kamu hizmetlerini yerine getirebilmek için vergi başta olmak üzere çeşitli kamu gelirlerine ihtiyaç duymaktadır. Bu durum, belirli kişilerin vergi mükellefi olarak nitelendirilip vergilendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, vergi denetiminin mali amacı; vergi kayıplarını önlemek adına mükelleflerin sunduğu bilgi ve belgelerin

doğruluğunu ortaya koymak olarak tanımlanabilir. Diğer bir ifadeyle, devletin ve kamu hizmetlerinin sürekliliği için hayati öneme sahip vergi gelirlerinde ortaya çıkan veya çıkabilecek kayıpların engellenmesi veya giderilmesi suretiyle mali açıdan devletin güçlendirilmesi, vergi denetiminin temel mali amacını oluşturmaktadır. Ayrıca, sosyal devlet anlayışının gelişmesi ve yaygınlaşması, devletlerin vatandaşlarına karşı sorumluluklarını önemli ölçüde artırmaktadır.. Devletlerin bu sorumluluklarını yerine getirebilmesi için vergi gelirlerinin eksiksiz ve etkin bir şekilde toplanması büyük önem arz etmektedir (İyibil & Arıca, 2015: 5).

Vergi denetimi, yalnızca vergi gelirlerinin artırılması değil, aynı zamanda enflasyonist baskıların azaltılması ve kayıt dışı ekonomiyle mücadele gibi ekonomik hedeflere ulaşmada da kritik bir rol oynamaktadır. Devletin gelir yetersizliği durumunda başvuracağı borçlanma veya para arzını artırma gibi yöntemler, ekonomik istikrarı bozabilmektedir. Bu nedenle vergi kanunlarının etkin biçimde uygulanması ve tahsilatın artırılması, ancak güçlü ve etkin bir vergi denetim sistemiyle mümkündür (Tekin & Çelikkaya, 2018: 53).

Dolayısıyla, vergi denetimi kamu gelirlerinin güvence altına alınması ve ekonomik istikrarın sürdürülmesi açısından temel bir mekanizma işlevi görmektedir. Etkin bir denetim sistemi, vergi kayıplarını azaltarak mali yükün adil ve dengeli biçimde dağıtılmasını sağlamakta; aynı zamanda sosyal devletin yükümlülüklerini yerine getirebilmesine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır.

#### **2.2.1.3. Sosyal Amaçlar**

Devletin temel amaçlarından biri, ekonomik ve toplumsal refahın sağlanmasıdır. Bu refahın tesis edilmesi ise toplumdaki bireylerin belirli bir gelir seviyesine ulaşmasıyla mümkündür. Ancak gelir dağılımının dengeli ve adaletli olması da en az gelir seviyesi kadar önemlidir. Vergiler, mükellefler üzerinde mali bir yük oluşturmalarının yanı sıra gelir dağılımını şekillendiren önemli bir unsurdur. Bu nedenle kanun koyucu, vergi oranlarını adil ve dengeli bir gelir dağılımı hedefini destekleyecek biçimde düzenlemeye özen göstermektedir. Vergisel yükümlülüklerin etkin bir şekilde yerine getirilmesini sağlamak ve mükelleflerin vergi ödevlerini ihlal etmelerini engellemek amacıyla yapılan vergi denetimleri, toplumsal adaletin tesis edilmesinde de önemli bir rol üstlenmektedir (İyibil & Arıca, 2015: 7).

Maliye politikası aracı olarak vergi sistemi, gelir dağılımının adaletli ve dengeli bir şekilde düzenlenmesinde temel bir mekanizmadır. Bu sistem, sosyal adaletin sağlanmasına ve gelir dağılımının dengelenmesine önemli katkılar sunmaktadır. Vergi denetiminin sosyal amacı ise bireylerin refah düzeyini ve yaşam kalitesini artırmak, gelir dağılımını iyileştirmek ve sosyal adaleti tesis etmektir. Ancak etkin bir vergi denetimi uygulanmadığında, mükellefler arasında vergi kaçakçılığı eğilimleri artar ve bu durum adaletli gelir dağılımı ile sosyal adaletin olumsuz etkilenmesine yol açacaktır (Taytak & Dalkıran, 2019: 114). Bu nedenle, vergi denetimlerinin etkinliği sosyal adaletin korunmasında kritik öneme sahiptir.

#### **2.2.1.4. Hukuki Amaçlar**

Hukuk devleti ilkesi, kişilerin temel hak ve özgürlüklerinin anayasa ve mevzuatla güvence altına alınması ve korunmasıdır. Böyle bir toplumda herkes hukuki düzenlemeler karşısında eşittir. Vergi hukuku da anayasal esaslara dayanmakta ve çeşitli vergi kanunları ile düzenlenmektedir. Bu nedenle, tüm vergi yükümlülerinin eşit muamele görmesi gerekmektedir. Vergi denetimi sayesinde vergi idarelerinin adil, düzenli ve etkin çalışması sağlamakta; ayrıca çalışanların hakları korunmaktadır. Böylece, vergi ödemeleri mali güce uygun ve tarafsız biçimde gerçekleştirmektedir. Denetimin hukuki amacı ise, vergi yükümlülerinin yasaya uygun hareket etmesini sağlayarak adalet ve eşitliği temin etmektir (Çavdar, 2016: 44).

Devletin otoritesini ve saygınlığını etkili bir şekilde gösterebilmesi için, vergiyle ilgili kanunları herkes için eşit ve eksiksiz uygulaması gerekmektedir. Bu durum, vergi kanunlarının herkese adil biçimde uygulanmasını sağlamak amacıyla vergi denetiminin zorunlu olduğunu ortaya koymaktadır (Beşel, 2017: 16).

#### **2.2.2. Vergi Denetiminin Özellikleri**

Vergi denetiminin özelliklerini beş başlık altında incelemek mümkündür; bu bağlamda çalışmada vergi denetiminin hukuki nitelik taşıma, tarafsızlık, yaptırım gücüne sahip olma, dış denetim niteliği ve kapsamlı denetim özellikleri şeklinde ele alınacaktır.

##### **2.2.2.1. Tarafsız Bir Denetim Olma Özelliği**

213 Sayılı VUK'un 134. Maddesinde vergi incelemesinin amacının ödenmesi gereken verginin doğrulunu araştırmak, tespit etmek ve sağlamak olduğu

belirtilmiştir. Bu kanun maddesinin incelemelerde nasıl uygulanacağına ilişkin Vergi İncelemelerinde Uyulacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'in 5. Maddesinde de *“Amacın, ödenmesi gereken vergi tutarını doğru olarak tespit etmek olduğunu daima göz önünde bulundurmak ve bu çerçevede inceleme sonucunda, gerekmesi halinde, mükellef lehine düzeltmelerin de yapılmasını sağlamak.”* olduğu ifade edilmiştir. Bu durum 657. Sayılı Devlet Memurları Kanunun *“Tarafsızlık ve devlete bağlılık”* başlıklı 7. Maddesinde de *“devlet memurlarının görevlerini icra sırasında dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep gibi ayırım yapamayacaklarını”* düzenleme altına alınmıştır.

Bu bağlamda, vergi denetimi devlet (idare) tarafından gerçekleştirilmesine rağmen, işlemler sırasında hem devletin hem de mükellefin haklarının korunması gerektiği için tarafsız bir nitelik taşımaktadır. Denetimi yapan personel, hiçbir sosyal veya siyasi baskı altında kalmaksızın, kanunların verdiği yetki ve sorumluluklar doğrultusunda tüm mükelleflere eşit ve adil davranmak zorundadır (Beşel, 2017: 22).

Vergi denetiminin tarafsızlığı, mükelleflerin haklarının korunması ve vergi sistemine olan güvenin sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Tarafsız bir denetim süreci, sosyal ve siyasi baskılardan uzak, eşit ve adil uygulamaların gerçekleştirilmesini mümkün kılarak, hem vergi adaletinin hem de hukuki güvenliğinin tesis edilmesine katkı sağlamaktadır. Bu nedenle, tarafsızlık ilkesi vergi denetiminin etkinliği ve meşruiyeti için temel unsurlarından biri olduğunu ifade etmek mümkündür.

#### **2.2.2.2. Yaptırım Gücüne Sahip Olma Özelliği**

Vergi denetiminin en önemli özelliklerinden biri, denetim sonucunda yaptırım uygulanabilmesidir. Eğer vergi denetimi sırasında vergi yükümlüsünün yasalara aykırı işlem yaptığı tespit edilirse, ilgili yasalarda belirlenen cezalar uygulanacaktır. Bu durum, vergi denetiminin sadece hukuki bir süreç olmadığını, aynı zamanda yaptırımcı bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Ayrıca, eğer vergi yükümlüsü belirlenen vergiyi eksik ödemiş veya hiç ödeme yapmamışsa, devlet 6183 Sayılı Amme Alacakları Tahsili Usulü Hakkındaki Kanun hükümleri doğrultusunda cebri icra yetkisi kullanılarak ödenmeyen veya eksik ödenen vergi alacaklarının tahsil edilmesi söz konusu olabilecektir (Topçu, 2005: 36).

Bu bağlamda, vergi denetimi, vergi yükümlülerinin yasalara uygun hareket etmelerini sağlamak amacıyla sadece bir denetim süreci değil, aynı zamanda etkili bir yaptırım mekanizması olarak karşımıza çıkmaktadır. Vergi yükümlülüklerini yerine getirmeyen mükelleflere cezai yaptırımların uygulanması ve ödenmeyen vergilerin cebri icra yoluyla tahsil edilmesi, vergi sisteminin adil ve etkin bir şekilde işlemlerini temin etmektedir.

#### **2.2.2.3. Hukuki Olma Özelliği**

Anayasanın 73. maddesi, vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin yalnızca kanunla konulabileceğini, değiştirilebileceğini veya kaldırılabilceğini belirtmektedir. Bu hüküm, vergi denetiminin yasal düzenlemelere dayalı olarak yapılmasını ve idarenin eylem ve işlemlerinin hukuk devleti ilkesi çerçevesinde yargı denetimine tabi olmasını sağlamaktadır. Vergi denetimi, mükellefler tarafından yargıya taşınabiliyor olması, denetimin hukuki olma özelliğini ve kanuni idare ilkesine uygunluğunu göstermektedir (Beşel, 2017: 21).

Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin salınması, değiştirilmesi ve kaldırılması gibi işlemler kanunlarla belirlenmiştir. Bu düzenlemelerin uygulanıp uygulanmadığının takibi ise vergi denetimiyle yapılmaktadır. Vergi Usul Kanunu çerçevesinde vergi denetim elemanlarının yetkileri belirlenmiş, mükelleflere de çeşitli hak ve ödevler tanınmıştır. Dolayısıyla, vergi denetimi, kanuni yetkilerle ve belirli usul ve esaslara dayanarak yapılan, mali ve cezai sonuçları olan bir süreçtir ve bu yönüyle hukuki bir nitelik taşımaktadır (Topçu, 2005: 34).

Vergi denetimi, aynı zamanda hukukun temel ilkelerine, özellikle kanuni idare ilkesine ve hukuk devleti ilkesine uygun bir şekilde yapılmak zorundadır. Bu denetim süreci, mükelleflerin yasal haklarını ihlal etmeden ve adaletli bir biçimde yürütülmeli, aksi takdirde mükellefler hukuki yollara başvurarak denetimi yargıya taşıma hakkına sahiptir. Bu da vergi denetiminin hukuki bir süreç olduğunu ve her iki tarafın da haklarının korunması gerektiğini ortaya koymaktadır.

#### **2.2.2.4. Dış Denetim Olma Özelliği**

3568 Sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanun'unun 1. ve 2. maddelerinde, bağımsız dış denetim yetkisi; serbest muhasebeciler, serbest muhasebeci mali müşavirler ve yeminli mali müşavirlere tanınmaktadır. Bu kanun doğrultusunda, ilgili meslek mensupları belirlenen kurallara

ve amaçlara göre bağımsız denetim faaliyetlerini yerine getirmektedirler (Gelen, 2015, s. 10). Bu bağlamda dış denetim, denetim sürecinin tarafsız ve bağımsız bir şekilde yürütülmesini sağlayarak, işletmelerin mali durumlarının doğru bir biçimde raporlanmasına olanak tanımamaktadır.

#### **2.2.2.5. Hesap Denetimi Olma Özelliği**

Hesap denetimi, işletmelere ait mali kayıtların ülkede geçerli olan hukuki ve mali mevzuata uygun olarak tutulup tutulmadığının denetlenmesi ve denetim sonuçlarının rapora bağlanması süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, vergi denetimi uygulama açısından hesap denetimini kapsamakta ve bu nedenle hesap denetimi özelliği de taşımaktadır. Ancak, her hesap denetimi vergi denetimi niteliğinde değildir (Aydoğar, 2020: 30).

Vergi denetimi, hesap denetimini içeren fakat ondan daha kapsamlı olan bir süreçtir ve her hesap denetimi vergi denetimi olarak değerlendirilemez diyebiliriz.

#### **2.2.3. Vergi Denetiminin Fonksiyonları**

Vergi denetiminin temel olarak araştırma- bulma, eğitim ve düzeltme ile önleme olmak üzere üç temel fonksiyonu bulunmaktadır.

##### **2.2.3.1. Araştırma- Bulma Fonksiyonu**

Vergi denetiminin araştırma ve bulma fonksiyonu; mükelleflerin işlemlerini yasal defter ve kayıtlara geçirip geçirmediğinin, belge düzenine uygun hareket edilip edilmediğinin tespitiyle sınırlı değildir. Bu fonksiyon aynı zamanda defter ve kayıtlarda yer alan hata ve hilelerin araştırılarak ortaya çıkarılmasını ve elde edilen bulguların mevzuata uygun şekilde düzeltilmesini de kapsamaktadır (Tecim, 2008: 64).

Vergi mükelleflerinin beyanlarının tamamen doğru kabul edilerek denetim sürecinin devre dışı bırakılması gerçekçi değildir. Bu nedenle vergi denetimi aracılığıyla sistemli bir inceleme yapılması ve olası hata ile usulsüzlüklerin tespit edilmesi zorunludur. Denetim sonucunda yalnızca hataların değil, kamu zararının da ortaya konulabilmesi, araştırma işlevinin önemini açık biçimde göstermektedir. Bu durum, denetim sisteminin etkinliğini belirleyen temel ölçütlerden birini oluşturmaktadır. Eğer vergi kayıpları tespit edilemiyor ve gerekli yaptırımlar uygulanamıyorsa, denetim mekanizmasının yetersizliği açıkça ortaya çıkmaktadır. (Gez, 2011: 49).

Vergi denetiminin araştırma işlevinin hata ve usulsüzlüklerin tespitiyle kamu zararının önlenmesinde kritik rol oynadığı söylenebilir. Bu işlevin etkin yürütülmemesi, denetim sisteminin yetersizliği sonucunu ortaya çıkaracağı söylenebilir.

#### **2.2.3.2. Eğitim ve Düzeltme Fonksiyonu**

Vergi denetiminin temel işlevlerinden biri de eğitici bir nitelik taşımasıdır. Denetim süreci, yalnızca mükelleflerin hatalarını tespit etmeyi ve gerekli yaptırımları uygulamayı amaçlamamakta; aynı zamanda mükelleflerin vergiye ilişkin bilgi ve farkındalık düzeylerinin artırılmasına da hizmet etmektedir. Bu kapsamda denetim elemanları, gerçekleştirdikleri incelemelerin yanı sıra düzenledikleri panel, seminer ve konferanslar aracılığıyla mükellefleri bilgilendirmeli ve vergi bilincinin gelişmesine katkı sağlamalıdır (Tekin ve Çelikkaya, 2018: 61).

Denetim süreci yalnızca tespit ve cezalandırma amacı taşımamakta, aynı zamanda yönlendirici ve öğretici bir rol de üstlenmektedir. Denetim elemanı, inceleme sırasında hem kamu görevlilerini hem de mükellefleri gerekli durumlarda uyararak rehberlik etmekte ve bu sayede tarafların mevcut hatalarını fark edip düzeltmelerine imkân tanımaktadır. Bu yönüyle denetim faaliyetlerinin eğitici ve düzeltici bir fonksiyona sahip olduğu ifade edilmektedir (Organ, 2008: 44).

Bununla birlikte denetim sürecine ilişkin gerçekleştirilen eğitim ve düzeltme faaliyetleri bir yandan vergi gelirlerinin artmasına katkı sağlarken, diğer yandan vergi idaresi ile mükellef arasında daha sağlıklı ve yapıcı bir iletişim kurulmasına zemin hazırlamaktadır. Bu durum vergisel uyumun artırılmasına yönelik olumlu bir eğilim yaratmaktadır (Tekin ve Çelikkaya, 2018: 61).

#### **2.2.3.3. Önleme Fonksiyonu**

Vergi mükelleflerinin vergi kaçırma eğilimleri; denetimden kaçınma olasılığı, beyan edilmeyen gelirler için öngörülen cezaların düzeyi, bireyin risk alma eğilimi ve uygulanan marjinal gelir vergisi oranı olmak üzere dört temel faktöre bağlı olarak değerlendirilmektedir (Batirel, 1996: 52-55).

Beyan esasına dayalı vergi sistemlerinde, denetimlerin sıklığı ve mükelleflerin denetime tabi olma olasılığı ile uygulanan cezaların caydırıcılığı, vergi denetimlerinin etkili bir biçimde işlev görmesini sağlayan başlıca unsurlar arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, vergisel yükümlülükler sebebiyet veren olaylar

öncesinde ya da sırasında mükelleflerin vergi mevzuatı hakkında bilgilendirilmesi, düzenlemelere dair bilgi eksikliğinden kaynaklanabilecek hataların önüne geçilmesine katkı sağlayarak denetimin önleyici işlevini desteklemektedir (Şin, 2005: 87).

Bu bağlamda vergi denetimi vergi denetimi ve cezalar, vergi kaçırma eğilimini azaltmada etkili olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bilgilendirme faaliyetlerinin uyumu artırarak önleyici rol oynayabileceği söylenebilir.

#### **2.2.4.Vergi Denetiminde Karşılaşılan Sorunlar**

Vergi denetimi, vergi mükelleflerinin yasal yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini denetlemek için yapılan önemli bir süreçtir. Ancak, vergi denetiminde karşılaşılan çeşitli sorunlar, bu sürecin etkinliğini zayıflatmaktadır. Bu kapsamda, Yapısal Sorunlar, Teknik Sorunlar, Personel Sorunlar vergi denetiminin en önemli sorunları arasında yer almaktadır.

##### **2.2.4.1. Yapısal Sorunlar**

Organizasyonel eksiklikler ve bürokratik engeller, vergi denetimlerinin etkinliğini azaltan temel yapısal sorunlardır. Bu sorunlar, denetim sürecinde zaman kaybına neden olurken, sistemin verimliliğini de düşürmektedir. Bu nedenle, denetim sisteminin daha etkili işlemesi için mevcut uygulamaların gözden geçirilmesi ve yeniden yapılandırılması büyük önem taşımaktadır. Böylece hem denetimin etkinliği artırılabilir hem de olası aksaklıkların önüne geçilebilir (Mensur ve Mamo, 2022: 31). Bu bağlamda, mevcut yapıların gözden geçirilmesi ve modernize edilmesi, beklenen iyileştirmelerin sağlanması açısından oldukça olumlu bir etki yaratacaktır. Ayrıca, yapısal sorunların giderilmesine yönelik olarak kamu ve özel sektörün eşgüdümlü biçimde katkı sunacağı daha kapsamlı ve etkili bir yaklaşımın geliştirilmesi gerekmektedir. Böyle bir süreç, denetim sisteminin işleyişini daha sorunsuz hâle getirerek vergi toplama mekanizmasının sağlıklı ve sürdürülebilir bir şekilde işlemesine önemli ölçüde katkı sağlayabilir (Yıldız ve Gümüş, 2023: 220).

##### **2.2.4.2. Teknik Sorunlar**

Teknik sorunlar, vergi denetim süreçlerinin etkinliğini sınırlayan önemli yetersizliklerdendir. Bu sorunlar, genellikle eski teknolojiler, yetersiz araçlar ve eksik bilgiye dayalı uygulamalardan kaynaklanmaktadır. Bu eksikliklerin giderilmesi, denetim süreçlerinin hem etkinliğini artırmakta hem de mükellefler için

daha sağlıklı ve şeffaf bir denetim ortamı sunmaktadır. Dolayısıyla, teknik altyapının güçlendirilmesi, denetim sisteminin çağdaş ve verimli bir yapıya kavuşması açısından kritik öneme sahiptir (Karakoyun, 2023: 83). Bu doğrultuda, teknoloji yatırımlarının artırılması ve denetim personeline yönelik eğitimlerin güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bunun gibi adımlar, denetim sistemlerinin daha sağlam, güvenilir ve etkin temeller üzerine inşa edilmesini sağlayacaktır. Böylece, teknik sorunların çözümü yalnızca süreçlerin verimliliğini artırmakla kalmayacak, aynı zamanda mükellefler ve denetim uygulayıcıları açısından daha sağlıklı, şeffaf ve sürdürülebilir bir denetim ortamı oluşturacaktır (Özer ve Yıldırım, 2023).

#### **2.2.4.3. Personel Sorunları**

Personel sorunları, özellikle yeterli eğitim ve deneyime sahip denetim elemanı eksikliğinden kaynaklanmakta ve bu durum, vergi denetim süreçlerinin etkinliğini doğrudan olumsuz etkilemektedir. Nitekim denetim süreçlerinin başarısı büyük ölçüde bu personelin niteliğine bağlıdır. Bu bağlamda, denetçilerin düzenli olarak eğitilmesi ve mesleki yeterliliklerinin artırılması kritik bir gereklilik hâline gelmektedir. Ayrıca, sertifikasyon süreçlerinin güncellenmesi ve uygulamada etkin biçimde yürütülmesi, denetim kalitesini doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla, bu alanda sürekli iyileştirmeye gidilmesi, hem denetim faaliyetlerinin kalitesini artıracak hem de vergiye gönüllü uyumun güçlenmesine katkı sağlayacaktır (Melliniawati, 2023: 118). Ayrıca, personel eksikliğinin giderilmesi, vergi mükellefleri üzerindeki kontrol ve denetim sistemi için daha sağlam bir temel oluşturacak ve bu durum vergi sisteminin güvenilirliğini artıracaktır. Ayrıca, denetim sürecinin şeffaflığı ve hesap verebilirliğinin sağlanması açısından da bu süreç önem taşımaktadır. Bu nedenle, vergi denetim personelinin eğitim ve gelişim programlarına katılımı teşvik edilmeli ve bu süreçler sürekli olarak gözden geçirilmelidir. Aynı zamanda vergi denetim personelinin mesleki yetkinliklerinin artırılması, daha güvenilir ve etkin denetim sonuçlarına doğrudan katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla denetim süreçlerinin kalitesinin artırılması, mükelleflerin vergisel yükümlülüklerini doğru bir şekilde yerine getirebilmeleri açısından önem arz etmektedir (Organ ve Çavdar, 2017: 147).

Bu bağlamda, vergi denetim süreçlerinin başarısı, doğrudan nitelikli ve yeterli personel varlığına bağlıdır. Eğitimli denetim elemanlarının sayıca yetersiz olması, sadece denetim kalitesini değil, aynı zamanda vergi sistemine duyulan güveni de

olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle, denetim personelinin sürekli eğitim programlarıyla desteklenmesi, hem denetimlerin etkinliğini artıracak hem de vergi sisteminin şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda işlemlerini sağlayacaktır.

#### **2.2.5. Vergi Denetimi Yolları**

Devletin vergi gelirlerini etkin bir şekilde tahsil edebilmesi için yalnızca vergi hukuku düzenlemelerinin mevcudiyeti ve bu düzenlemelerce kişilerin vergi yükümlüsü yahut vergi sorumlusu olarak nitelendirilmesi yeterli değildir. Vergi yükümlülerinin, devletin yasama organı tarafından ihdas edilen vergi hukuku düzenlemelerine uygun bir şekilde yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğinin düzenli bir şekilde kontrol edilmesi gerekmektedir (Bilici, 2009: 78).

Vergi denetiminin en geniş ve önemli boyutunu vergi incelemeleri oluşturmaktadır. Ancak, bu denetim yöntemiyle sınırlı kalınmayıp; iç denetim, bilgi toplama, arama ve yoklama gibi uygulamalar da vergi denetiminin temel yolları arasında yer almaktadır. Her ne kadar vergi hukuku mevzuatında “vergi denetimi” ya da “vergi dairelerinin yükümlülükleri denetleme yöntemleri” şeklinde doğrudan bir başlık bulunmasa da, Vergi Usul Kanununun 1. kitabının 7. kısmında yer alan “Yoklama ve İnceleme” başlığı altında bu denetim yollarına ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Bu kapsamda; bilgi toplama, arama, vergi incelemeleri ve yoklama olmak üzere dört ana denetim yöntemi tanımlanmıştır. Öte yandan, VUK’ta açıkça belirtilmemekle birlikte, iç denetim ile yaygın ve yoğun denetim gibi uygulamaların da hem pratikte kullanıldığı hem de vergi denetim yolları arasında değerlendirildiği görülmektedir (Aykın, 2017: 3).

##### **2.2.5.1. Vergi İncelemesi**

Vergi incelemesi, vergi denetimi yöntemleri arasında en kapsamlı ve detaylı olanıdır. Bu nedenle zaman zaman vergi denetimiyle eş anlamlı kullanılsa da, aslında vergi incelemesi denetim sürecinin yalnızca bir parçasıdır. Bu kavramları birbirinden ayırmak önemlidir. Vergi incelemesinin temel farkı, mükellefin mali durumunun derinlemesine araştırılmasıdır. Bu süreçte, defter ve belgeler titizlikle incelenir; gerektiğinde çapraz kontroller, istihbarat verileri ve tanık ifadeleri gibi farklı kaynaklardan da yararlanılır (Olca, 2021: 56).

Vergi Usul Kanunu'nun 134. ile 142. maddeleri arasında vergi incelemesine ilişkin prosedür düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra, bu yöntemde uyulması gereken usul ve esaslar, “*Vergi İncelemelerinde Uyulacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik*” kapsamında ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Vergi Usul Kanunu'nda vergi incelemesine dair açık bir tanım bulunmamakla birlikte, vergi incelemesinin amacı “*ödenecek vergilerin doğruluğunu araştırmak, belirlemek ve garanti altına almak*” şeklinde ifade edilmiştir. Bununla birlikte literatürde yapılan vergi incelemesi tanımları ise çoğunlukla yasa metni ve ilgili yönetmeliklerdeki düzenlemeler esas alınarak oluşturulmaktadır. Buna göre “*Vergi İncelemelerinde Uyulacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik*”, vergi incelemesini; “*yetkili kişiler tarafından, ödenmesi sorumlu tutulan verginin doğruluk durumunu gözden geçirmek, belirlemek ve garanti altına almak maksadıyla yürütülen süreç*” olarak tanımlar. Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) ise, vergi incelemesini; “*Gerekli durumlarda yapılan fiziki envanter, arama veya yoklama işlemleri sonucunda el konulan defterler ve belgeler ile elde edilen bilgi ve verileri kapsayacak şekilde, mükellefin tüm defter, belge, hesap ve kayıtlarının detaylı bir şekilde incelenerek ödenecek vergilerin doğruluğunun belirlenmesi*” şeklinde açıklamıştır (GİB, 2009: 8).

Maliye literatüründe vergi incelemesi; belge, kayıt ve defterlerin gerçekliğinin değerlendirildiği, kamu dış denetiminin bir parçası olan ve mevzuatta belirlenen gerçek maddi kapasitenin tespit edilmesini amaçlayan bir idari süreç olarak tanımlanmaktadır (Yavaşlar, 2010: 88).

Vergi Usul Kanunu'nun 135. maddesi kapsamında, vergi incelemelerini gerçekleştirme yetkisine sahip merciler düzenlenmiştir. Önceden farklı il, bölge ve ulusal düzeylerde organize edilmiş olan inceleme ekipleri, 646 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yapılan düzenlemeler sonucunda birleştirilerek Vergi Denetim Kurulu oluşturulmuştur. Bu yapılanma ile maliye müfettişleri, hesap uzmanları, gelir kontrolörleri ve vergi denetmenleri “vergi müfettişi” unvanında birleştirilmiş ve bu kişilere ülke genelinde geçerli olacak şekilde vergi incelemesi yapma yetkisi tanınmıştır. Vergi Usul Kanunu'nun 135. maddesi gereğince vergi incelemeleri yapma yetkisi verilen kişiler; Gelir İdaresi Başkanlığı'nın merkez ve taşra teşkilatındaki yöneticileri, vergi dairesi başkanları, ildeki en kıdemli malî memurlar, vergi müfettişleri ve vergi müfettiş yardımcılarıdır. Ancak bu yetkililerin

vergi incelemesi gerçekleştirebilmeleri için resmi bir görevlendirme yazısıyla atanmış olmaları gerekmektedir. Vergi incelemesi yetkisi olan bu kişilerin, kişisel istek ve kararlarına dayanarak keyfi şekilde bir mükellefi detaylı incelemeye tabi tutmaları, hukuk devleti ilkesi ile bağdaşmamaktadır (Olca, 2021: 57).

Vergi mevzuatına göre defter tutma, bilgi ve belgeleri muhafaza etme ve gerektiğinde ibraz etme yükümlülüğü bulunan tüm gerçek ve tüzel kişiler, vergi incelemesine tabi tutulabilmektedir. Vergi incelemesi yapılabilmesi için söz konusu yükümlülerin bu görevlerin tümünü yerine getirmesi şart olmayıp; bu görevlerden herhangi birine sahip olunması, ilgili kişilerin vergi incelemesine tabi tutulmaları için yeterli olmaktadır (Taşdelen, 2004: 495).

Bununla birlikte vergi denetimlerinin gerçekleştirilme tarihlerinin mükellefe önceden bildirilmesine gerek bulunmamaktadır. Vergi incelemesi, vergilendirme ile ilgili olayın meydana gelmesinden sonra, tarh zamanaşımı süresi sona erinceye kadar herhangi bir zamanda yapılabilmektedir. Bu süre, olayın gerçekleştiği yılı takip eden beş yılın sonunda sona eren tahakkuk ve ceza zamanaşımı sürelerini kapsamaktadır (Yavaşlar, 2010: 91).

Her ne kadar vergi incelemeleri söz konusu zamanaşımı süreleri içerisinde gerçekleştirilebilse de, incelemelerin geç yapılması, denetim sürecinin adalet ve etkinlik ilkeleriyle bağdaşmaması bakımından eleştiriye açıktır. Etkili bir vergi denetiminin sağlanabilmesi için cari dönem denetimlerine öncelik verilmesi esastır. Buna karşın, geçmiş dönemlere yönelik vergi incelemeleri incelemelerin etkinliğini azaltmakta; hukuka aykırılık hâlinde uygulanan yüksek ceza, faiz ve zamlar ise mükellefler üzerinde ağır maliyetler oluşturarak gönüllü vergi uyumunu zayıflatmaktadır (Güçlü, 2004: 17).

Vergi denetim yöntemleri arasında en kapsamlısı vergi incelemesidir. Vergi incelemesinde ele alınan konuların ve uygulanan yöntemlerin derinliği ve genişliği, diğer denetim yöntemleriyle erişilemeyen bilgi ve verilere ulaşılmasını mümkün kılmaktadır. Bu yönüyle vergi incelemesi, kayıt dışı ekonomik faaliyetleri yaratıcı yöntemlerle yürüten kişiler üzerinde caydırıcı bir etki yaratmaktadır. Vergi incelemesinin bu işlevi, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede önemli bir rol oynamaktadır (Olca, 2021: 59).

#### 2.2.5.2. Yoklama

Vergi Usul Kanunu'nun 127 ila 133. maddeleri arasında düzenlenen yoklama, kanunda yer alan denetim yöntemleri arasında ilk sırada bulunmaktadır. Yoklama, VUK'ta; *“mükellefleri ve mükellefiyetle ilgili maddi olayları, kayıtları ve mevzuları araştırmak ve tespit etmek”* şeklinde düzenleme altına alınmıştır.

Bununla birlikte yoklama, vergi denetim görevlilerinin vergi idaresi adına, yükümlüye ilişkin bir durumu, yükümlülüğü doğuran maddi olayları ve bunlara ilişkin kayıtları tespit etmeyi amaçlayan bir denetim ve bilgi edinme yöntemidir (Kaya, 2010: 158). Bu yöntem aracılığıyla, vergilendirme sürecini etkileyen ve vergi dairesi tarafından bilinmeyen durumlar ortaya çıkarılarak, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin engellenmesi hedeflenmektedir. Böylece hem devletin vergi gelirlerinin artırılması hem de adaletli bir vergi dağılımının sağlanması amaçlanmaktadır. Bunun birlikte yoklama sayesinde, vergiyi doğuran olaylara ilişkin pek çok unsurun tespiti mümkün olmaktadır (Başel, 2017: 38).

Vergi Usul Kanunu'nun 127. maddesi uyarınca yoklama yapmaya yetkili görevliler, mükelleflerin günlük kazançlarını belirleme; ödeme kayıt cihazlarını kullanma zorunluluğuna tabi olanların bu cihazları kullanıp kullanmadığını ve kullanımın ilgili düzenlemelere uygunluğunu denetleme; günlük kayıt tutulması gereken defterlerin işyerinde bulunup bulunmadığını, tasdik edilip edilmediğini ve kayıtların usulüne uygun şekilde tutulup tutulmadığını inceleme yetkisine sahiptir. Ayrıca, işyerinde faturasız ürün bulundurulup bulundurulmadığını kontrol etme, levha bulundurma yükümlülüğüne uyulup uyulmadığını denetleme ve vergi kaybına yol açabilecek nitelikteki kanunen tutulması zorunlu defterler dışındaki belge veya defterleri tespit etmeleri hâlinde bunları toplama yetkileri bulunmaktadır. Bunun yanında, nakliye araçlarında taşıma irsaliyesi, yolcu bileti, sevk irsaliyesi, fatura, yolcu listesi ve taşıt pulu gibi belgelerin mevcudiyetini inceleme; taşınan mal ve yolcuların nitelik ve nicelik açısından sayım, ölçüm ve tartım yoluyla denetimini gerçekleştirme; araçta gerekli belgelerin bulunmaması hâlinde, belgeler ibraz edilene kadar aracı trafikten men etme ve taşınan malların sahibinin belirli olmaması durumunda, söz konusu malları sahipleri tespit edilene kadar muhafaza altına alma yetkisi de bulunmaktadır.

Vergi Usul Kanunu'nun (VUK) 128. maddesi, yoklama yapmaya yetkili kişileri açık bir şekilde tanımlamaktadır. Buna göre yoklama işlemleri; yoklama memurları, gelir uzmanları, vergi incelemesi yapma yetkisine sahip olanlar (örneğin vergi müfettişleri ve yardımcıları), vergi dairesi müdürleri ile yetkili makamlar tarafından yoklama yapmak üzere görevlendirilen memurlar tarafından gerçekleştirilebilmektedir.

Yoklama işlemi, vergisel faaliyetlere ilişkin mevcut durumun bir anlamda “anlık görüntüsünün” elde edilmesine benzetilebilir. Bu çerçevede, bir fotoğrafın niteliği nasıl fotoğrafçının teknik donanımı, deneyimi ve perspektifine bağlı olarak değişiyorsa, vergisel durumun doğru ve güvenilir biçimde tespit edilmesi de yoklamayı gerçekleştiren görevlinin mesleki yetkinliği ve tecrübesi ile aynı ölçüde ilişkilidir. Bu nedenle, yoklamanın doğruluğu ve objektifliğinin sağlanmasında görevli personelin uzmanlık düzeyi kritik bir önem taşımaktadır (Gürboğa 2004: 8),

Yoklama işlemlerinin hukuken geçerlilik kazanabilmesi, ilgili mevzuatta öngörülen şekil ve usule ilişkin kurallara riayet edilmesine bağlıdır. Vergi Usul Kanunu'nda belirtilen bu kurallar, yoklamanın hem idari hem de yargısal denetim bakımından sağlıklı bir biçimde yürütülmesini temin etmektedir. Ancak uygulamada, söz konusu kurallara tam anlamıyla uyulmaksızın gerçekleştirilen yoklama işlemlerine sıklıkla rastlanmakta ve bu işlemlere dayalı olarak tesis edilen idari kararların vergi yargısı tarafından iptal edildiği görülmektedir. Hukuka uygunluk bakımından eksiklik taşıyan bu tür işlemler, yalnızca vergi idaresi açısından zaman, emek ve mali kaynak kaybına yol açmakla kalmamakta, aynı zamanda mükelleflerin vergisel süreçlere olan güvenini de ciddi biçimde zedelemektedir (Söyler, 2011: 64).

Vergi Usul Kanunu'na 2015 yılında eklenen 132/A maddesi ile birlikte, elektronik yoklama yöntemi yasal çerçevede tanımlanmıştır. Bu düzenleme, bilişim ve teknolojik gelişmelerin kamu idaresi süreçlerine entegrasyonu bağlamında atılmış önemli bir adımdır. Elektronik yoklama sisteminin getirilmesindeki temel amaç; yoklama işlemlerinin daha verimli, hızlı ve eşgüdümlü şekilde yürütülmesini sağlamak, aynı zamanda çağın bilgi teknolojileri standartlarıyla uyumlu bir yapının tesis edilmesidir (Arslan, 2017: 6).

Söz konusu sistem kapsamında, yoklama süreci dijital ortamda yürütülmekte olup; yoklamaya ilişkin talebin oluşturulması, bu talebin yetkili kişilere iletilmesi,

yoklama fişinin hazırlanması, sisteme kaydedilmesi, onaylanması ve nihayetinde muhataba elektronik ortamda iletilmesi gibi aşamaları içermektedir. Bu yapıyla elektronik yoklama, hem işlem güvenliğini hem de işlem izlenebilirliğini artırmaktadır. Elektronik yoklama yöntemi aynı zamanda kayıt dışı ekonomiyle mücadele ve belge düzeninin güçlendirilmesi amacıyla da uygulamaya konulmuştur. Bu yöntem sayesinde vergi idaresi, kayıt dışı faaliyetlerin tespitinde daha etkin bir pozisyon alabilmekte ve vergisel denetim kapasitesini genişletebilmektedir. Böylece, hem kayıt dışı ekonominin hacminin küçültülmesi hem de vergi dairelerinin iş yükünün hafifletilmesi sağlanmaktadır. Ayrıca, elektronik yoklama; vergi dairesinin haberdar olmadığı durumların tespitinde kullanılan bir araç olması bakımından, vergilendirme sürecine doğrudan etki eden önemli bir kontrol mekanizması olarak işlev görmektedir (Olçay, 2021: 54).

#### **2.2.5.3. Arama**

Vergi kaçakçılığına yönelik olarak uygulanan denetim yöntemlerinden biri olan arama, yalnızca Vergi Usul Kanunu'nda değil, aynı zamanda VUK' un atıf yaptığı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda (CMK) da düzenlenmiştir. VUK' un 142. maddesi uyarınca arama, ihbar veya vergi incelemeleri sonucunda, bir mükellefin vergi kaçakçılığı niteliği taşıyan eylemlerde bulunduğu dair emarelerin ortaya çıkması halinde başvurulmuş bir denetim yöntemidir. Bu kapsamda, hem mükellef hem de ilgili üçüncü şahıslara yönelik olarak delillere ulaşmak amacıyla arama işlemi gerçekleştirilebilmektedir.

Her ne kadar VUK'ta bu yöntem "arama" olarak adlandırılrsa da, uygulamada bu yöntemin "aramalı inceleme" olarak tanımlanması daha isabetli bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Zira, VUK'a göre arama işleminin temel amacı, ulaşılan bilgi ve belgeler üzerinde vergisel inceleme yapılabilmesini sağlamaktır. Bu yönüyle arama salt bir muhakeme önlemi değil, aynı zamanda inceleme fonksiyonu taşıyan bir denetim aracı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, arama işleminin vergisel denetim sistematigi içinde değerlendirilmesi ve aramalı inceleme biçiminde tanımlanması, yöntemin amacına ve işlevine daha uygun düşmektedir (Nas, 2011: 22).

Vergi kaçakçılığı suçu ile ilgili olup, başka denetim yöntemleriyle elde edilmesi mümkün olmayan suç unsurlarının ortaya çıkarılması amacıyla başvurulmuş

arama yöntemi, yalnızca vergi hukukunu değil; aynı zamanda ceza yargılaması hukukunu, Anayasa hükümlerini ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni (AİHS) doğrudan ilgilendirmektedir. Arama uygulamasının, yalnızca vergi hukukuna ilişkin bir teknik işlem olmaktan öte, kişisel hak ve özgürlüklere doğrudan müdahale içermesi, bu yöntemi çok boyutlu bir hukukî mesele haline getirmektedir. Nitekim arama işlemi sırasında özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı ve kişi hürriyeti ve güvenliği gibi Anayasa ile güvence altına alınmış temel hak ve özgürlükler sınırlandırılabilir (Nas, 2011: 23). Bu nedenle, arama işleminin hukuka uygun biçimde gerçekleştirilmesi, hem vergi hukuku normlarına hem de temel hakların korunmasına dair anayasal ve uluslararası yükümlülükler uygunluk bakımından son derece önem arz etmektedir.

Vergi Usul Kanunu'nun 142. maddesi uyarınca, ancak "*vergi kaçırıldığına delalet eden emarelerin bulunması*" hâlinde arama yapılabilmesi mümkündür. Bu hükümden hareketle, yalnızca Vergi Usul Kanunu'nun 359. maddesinde düzenlenen kaçakçılık suçlarına ilişkin olarak kuvvetli emarelerin varlığı durumunda arama kararı verilebilir. Buna karşılık, usulsüzlük, vergi ziyayı gibi fiillerin bulunması tek başına arama işlemini haklı kılmaz; dolayısıyla, bu tür eylemler bakımından arama kararı verilmesi mümkün değildir. Her ne kadar arama yetkisi teknik olarak vergi inceleme elemanlarına ait olsa da, arama kararının verilmesi yargı organlarının yetki alanına girmektedir. Bu çerçevede, denetim yetkisini haiz vergi görevlilerinin talebi üzerine sulh ceza hâkimliğinden arama izni alınması gerekmektedir. Ancak Vergi Usul Kanunu'nun 147. maddesi, aramaya ilişkin hususlarda açık bir düzenleme bulunmadığı durumlarda Ceza Muhakemesi Kanunu'nun (CMK) ilgili hükümlerinin uygulanacağını hükme bağlayarak, uygulamada doğabilecek boşlukların Ceza Muhakemesi sistemine göre giderileceğini ifade etmektedir (Akdemir & Baş, 2014: 128). Bu durum, vergi hukukunda uygulanan arama işlemlerinin, ceza yargılamasına özgü güvencelere de tabi olduğunu göstermektedir.

Öte yandan vergi yükümlüsünün vergi kaçakçılığı niteliği taşıyan eylemlerde bulunduğu ilişkin emarelere, çoğunlukla üçüncü şahısların ihbarları veya vergi inceleme görevlilerinin gerçekleştirdiği çapraz kontroller neticesinde ulaşılmaktadır. Bu çerçevede, üçüncü şahıslar tarafından yapılan ihbarlar bakımından herhangi bir şekil şartı öngörülmemiştir. Dolayısıyla ihbarlar hem sözlü hem de yazılı olarak

gerçekleştirilebilmektedir (Özyer, 2014: 303). İhbara dayanılarak yapılan arama sonucunda, ihbarın gerçeği yansıtmadığının tespit edilmesi halinde, aramanın muhatabı olan kişi talepte bulunursa, ihbar eden kişinin kimliği açıklanabilmektedir. Ancak bu düzenleme yalnızca arama uygulamasına dayalı işlemler bakımından geçerlidir. Vergi idaresi, ihbarı esas alarak arama dışındaki diğer vergi inceleme yöntemlerine başvurmuş ve ihbarın asılsız olduğunu tespit etmişse, bu durumda ihbarcının kimliği açıklanmaz (Özyer, 2014: 304).

Arama işlemi kapsamında incelenen defter ve belgelerin, müfredatlı bir şekilde tutanağa geçirilmesi gerekmektedir. Vergi Usul Kanunu'nun 144. ve 145. maddeleri uyarınca, arama yapılması durumunda vergi incelemesinin öncelikli ve hızlı biçimde gerçekleştirilmesi esastır. Arama sonucunda el konulan defter ve belgeler, en geç üç ay içinde incelenerek mükellefe iade edilmelidir. Ancak, haklı nedenlerin bulunması hâlinde, bu sürede incelemenin tamamlanması mümkün değilse, sulh ceza hâkimliğinden ek süre talep edilebilir. Bu süre sınırlandırmasının amacı, vergi incelemesi sebebiyle mükellef üzerinde oluşabilecek olumsuz etkilerin mümkün olan en kısa sürede giderilmesi ve incelemenin belirsizliğe yol açmadan sonuçlandırılmasıdır (Karaboyacı, 2014: 233).

VUK'un 145. maddesine göre, arama sonucu el konulan defter ve belgelerde hukuka aykırı durumlar tespit edilirse, bunlar tutanağa yazılmalı; yükümlü tutanağı imzalamazsa, belgeler cezalar kesinleşmeden iade edilmez. Ancak, ilgililer tutanağa itiraz veya çekince koyabilir. Belgeler suç delili değilse, imza karşılığı geri alınabilir. Vergi kaçakçılığı şüphesinde, suç teşkil eden bir durum veya vergi tespiti hâlinde, süreç vergi suçu raporu ve inceleme raporlarıyla tamamlanır. Bu durum, aramalı incelemeyi diğer denetimlerden ayırmaktadır. Arama, gizli bilgilere ulaşmak amacıyla temel haklara müdahale edebilen bir yöntemdir. Bu nedenle, somut emarelerin bulunması ve sulh ceza hâkiminin izni şarttır. Ayrıca, özel hayatın gizliliği gibi korunan alanlara erişim sağladığı için, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede önemli bir araçtır. Ancak, haklara müdahale niteliği taşıdığı için, arama istisnai bir denetim yöntemi olarak değerlendirilmektedir (Karaboyacı, 2014: 234).

Bu niteliği itibarıyla, ancak sulh ceza hâkimliğinden karar alınarak gerçekleştirilebilecek olan arama, orantılılık ve ölçülülük ilkelerine uygun şekilde yapılmalıdır. Nitekim Vergi Usul Kanunu'nun atfı yaptığı Ceza Muhakemesi

Kanunu'nun 141. maddesi uyarınca; arama uygulamasında hukuka uygunluk ölçüsünün aşıldığı hallerde, aramanın muhatapları maddi ve manevi açıdan uğradıkları zararın tamamını devletten talep edebilecektir. Her ne kadar tazminat taleplerinin devlete karşı yöneltilmesi gerekmektedir de, devlet kusurlu hareketleri ile tazminat talebine sebebiyet veren kamu görevlilerine ödemek zorunda kaldığı tazminat miktarını rücu edebilir (Akdemir & Baş, 2014: 129).

Sonuç olarak, arama işlemi, vergi denetim yöntemleri arasında temel hak ve özgürlükleri doğrudan etkileyen istisnai bir uygulamadır. Bu nedenle, aramanın ancak sulh ceza hâkimliğinden alınan karar doğrultusunda ve hukuka uygunluk, orantılılık ile ölçülülük ilkeleri çerçevesinde yapılması zorunludur. Hukuka aykırı arama durumlarında, zarar görenlerin tazminat talep hakkı bulunmakta ve devlet bu ödemeler nedeniyle kusurlu kamu görevlilerine karşı rücu edebilmektedir. Bu düzenleme, hem bireylerin temel haklarının korunmasını hem de kamu görevlilerinin sorumluluk bilinciyle hareket etmesini temin etmektedir.

#### **2.2.5.4. Bilgi Toplama**

Bilgi toplama yöntemi, tek başına bağımsız bir vergi denetim yöntemi olarak değerlendirilmemekle birlikte, esas itibarıyla diğer denetim tekniklerini tamamlayıcı bir işlev üstlenmektedir. Vergi yükümlüleri ya da vergi sorumlularıyla doğrudan veya dolaylı olarak ilişkili kişilere yöneltilerek gerçekleştirilebilen bu yöntem, vergi denetim uygulamalarının etkinliğini artırma noktasında önemli katkılar sağlamaktadır (Koç, 2011: 118). Zira vergisel olaylara ilişkin olarak, bu olayların taraflarından elde edilen bilgiler, vergilendirme sürecinde ispat aracı olarak büyük bir öneme sahiptir (Güngör, 2016: 81).

Bilgi toplama işleminin, diğer vergi denetim yöntemlerinden farklı ve özgün bir nitelik taşıması, bu yöntemin 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun (VUK) 148. ila 152/A maddeleri arasında ayrı bir bölümde düzenlenmesine neden olmuştur. Bu bağlamda; kamu kurum ve kuruluşları, vergi yükümlüleri ile bunlarla vergisel nitelikli işlem gerçekleştiren gerçek veya tüzel kişiler, Maliye Bakanlığı ya da vergi inceleme yetkisine sahip diğer kurumlar tarafından talep edilen bilgileri sağlamakla yükümlüdür. Ancak, uluslararası hukukun öngördüğü diplomatik ayrıcalıklar çerçevesinde, yabancı devlet görevlileri bu yükümlülüğünden muaf tutulmuştur. Nitekim VUK'un 148. maddesi uyarınca yalnızca doğrudan vergi yükümlüleri değil,

aynı zamanda vergi yükümlüleriyle işlem gerçekleştirmiş olan tüm gerçek ve tüzel kişiler de bilgi verme yükümlülüğü altındadır. Ayrıca, kamu kurum ve kuruluşlarının tamamı da herhangi bir istisnaya tabi tutulmaksızın bilgi sunma zorunluluğuna tabidir.

Bilgi talebi, ilgili kişi veya kuruma sözlü ya da yazılı olarak iletilebilir. Ancak sözlü talep üzerine bilgi vermekten kaçınılması durumunda, talep yazılı olarak tekrar edilir ve söz konusu kişilere bilgiyi sunmaları için makul bir süre tanınır. Bu çerçevede, bilgi verme yükümlülüğü olan kişilerin zorla getirilmeleri mümkün değildir; uygulama yalnızca bilgi talebiyle sınırlı kalmaktadır. VUK'un 151. maddesi, bilgi vermekle yükümlü olan kişilerin, özel yasalarda yer alan gizliliğe ilişkin hükümlere dayanarak bu yükümlülükten kaçınamayacaklarını hükme bağlamaktadır. Bununla birlikte, aynı maddede söz konusu yükümlülüğün istisnalarına da yer verilmiştir. Bu istisnalar doğrultusunda;

*“1. Posta, Telgraf ve Telefon İdaresinin muhabereleer hakkında tutmaya mecbur olduğu mahremiyet saklıdır;*

*2. Hekimlerden, dış hekimlerinden, dişçilerden, ebelerden ve sağlık memurlarından hastaların hastalıklarının nevi'ne müteallik bilgiler istenemez.*

*3. Avukatlardan ve dava vekillerinden kendilerine tevdi olunan işler veya görevleri dolayısıyla muttali oldukları ahval ve hususların bildirilmesi istenemez; şu kadar ki, bu yasak müvekkil adlarıyla vekalet ücretlerine ve giderlerine ayrıca avukatlık veya dava vekilliği sıfatı dışındaki sıfatları dolayısıyla muttali oldukları ahval ve hususlara şamil değildir.*

*4. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 88 inci maddesi gereğince gösterilmesi veya teslimi caiz olmayan evrakın muhteviyatı hakkında bilgi istenemez. Şu kadar ki, doğrudan doğruya vergi ile ilgili olmak üzere, bu gibi evraka müsteniden doğan borçların miktarlarına ve alacaklıların adlarına ait bilgiler istenebilir.”*

Her ne kadar bilgi toplama işlemi bakımından bazı istisnai düzenlemelere yer verilmiş olsa da, bu istisnaların doğrudan vergi ya da vergi yükümlülüğü ile ilgili konulara yönelik olmadığı görülmektedir. Söz konusu istisnalar, esas itibarıyla belirli özel durumlar ve kişilere ilişkin bilgi taleplerinin, özel hayatın gizliliğini ya da diplomatik ilişkileri zedeleme ihtimali gerekçesiyle getirilmiştir (Koç, 2011: 120). Öte yandan, vergisel işlemlerle doğrudan ilişkili belirli alanlarda; tapu sicil

müdürleri, nüfus idaresi görevlileri, icra memurları, sulh ceza hâkimleri, yurtdışında görev yapan konsoloslar, anonim ve limited şirketler, bankalar ile muhtarlar gibi bazı gerçek ve tüzel kişilerin sürekli bilgi verme yükümlülüğü altında oldukları açıkça düzenlenmiştir (Güngör, 2016: 88).

Bilgi verme yükümlülüğünün etkinliği için, VUK' un mükerrer 355. maddesi uyarınca, bu yükümlülüğe aykırılık hâllerinde özel usulsüzlük cezası öngörülmüştür. Bilgiye süresinde yanıt verilmemesi, eksik ya da yanıltıcı bilgi sunulması cezai yaptırıma tabidir. Maliye Bakanlığı tarafından usul ve esasların duyurulması durumunda, ayrıca yazılı tebligat yapılmasına gerek yoktur. Bu, bilgi toplama sürecini hızlandıran bir kolaylıktır. Ancak yükümlülüğün yerine getirilmemesi hâlinde, bilgi talebi ikinci kez yinelenir. Bu sürede de bilgi verilmezse, ceza bir kat artırılarak uygulanmaktadır. Bu düzenleme, yaptırım ile birlikte yükümlülere ek süre tanıyarak hukukî denge gözetir. Bilgi toplama işlemi, hem beyan dışı kalan vergilerin tespitine hem de gönüllü uyumun artırılmasına hizmet eder. Ayrıca, denetim süreçlerinde beyan dışı kalan vergisel yükümlülüklerin ortaya çıkarılmasına da katkı sağlar. Bu yönüyle, bilgi toplama, sadece idari bir işlem değil, vergi güvenliğinde önemli bir araçtır (Karaboyacı, 2014: 235). Vergi sisteminin adil, etkin ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması açısından bu mekanizmanın kararlılıkla işletilmesi büyük önem taşımaktadır.

#### **2.2.5.5. Yaygın ve Yoğun Vergi Denetimi**

Her ne kadar ayrı bir denetim yöntemi gibi uygulansa da, yaygın ve yoğun vergi denetimi mevzuatta müstakil olarak düzenlenmemiştir. Bu yöntem, yoklama usulü kapsamında yetkilendirilmiş kişilere tanınan ek yetkilerle yürütülmekte ve doğrudan özel bir maddeyle tanımlanmamaktadır. Uygulamada 1985'ten bu yana değişmeden sürdürülen bu denetim türü, KDV Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle aynı döneme denk geldiğinden, KDV sisteminin hayata geçirilmesiyle yakından ilişkilendirilmektedir (Somuncu, 2014: 151).

Yaygın ve yoğun vergi denetimi uygulaması, vergi suçunu oluşturan ya da vergi kaybına sebebiyet veren fiillerin vakit kaybedilmeksizin tespit edilmesi ve bu fiillerin süratle yaptırımla karşılanması anlayışına dayanan bir denetim yöntemidir (Yurteri, 2011: 26). Bu yöntemde temel amaç, vergisel yükümlülüklerle ilgili usulsüzlüklerin ve vergi kaybına neden olabilecek davranışların, delillerin

kaybolmasına mahal verilmeden hızlı biçimde saptanmasıdır. Böylece vergiyi doğuran olayın gerçek mahiyetinin belirlenmesi ve vergi kaybının önüne geçilmesi hedeflenmektedir. Başka bir ifadeyle bu denetim yöntemi, vergisel olayların zamanında ve doğru şekilde tespiti, sağlıklı bir belge düzeninin oluşturulması, mükelleflerin farkındalık düzeylerinin artırılması ve bu yolla gerek yanlış anlamadan gerekse aldatma amacıyla yapılan hatalı işlemlerin engellenmesi işlevini yerine getirmektedir (Yurteri, 2012: 264).

Yaygın ve yoğun vergi denetimi uygulamasının ilk kez hayata geçirildiği dönemde, Türkiye genelinde çok sayıda işyerine baskın şeklinde denetimler yapılmıştır. Bu kapsamda hem gündüz hem de gece saatlerinde yol kontrolleri gerçekleştirilmiş; fiş, fatura ve yasal defterler kapsamlı bir şekilde denetlenmiştir. Bahsi geçen denetim faaliyetleri, vergi idarelerinin bünyesinde oluşturulan özel denetim ekipleri aracılığıyla yürütülmüştür. Bununla birlikte, bu tür yoğun denetimlerin vergi mükellefleri üzerinde ciddi bir psikolojik baskı yarattığı ve bu durumun mükellef ile vergi idaresi arasındaki ilişkileri olumsuz etkilediği yönünde eleştiriler de dile getirilmiştir (Somuncu, 2014: 152).

Yaygın ve yoğun vergi denetimi, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede yoklama yöntemine benzer bir işlev görür ve onun daha sık ve sistematik uygulanmış hali olarak değerlendirilebilir. Bu yönüyle, vergi tabanını genişletme ve kayıt dışı faaliyetleri tespit etme bakımından yoklamayla benzer katkılar sunmaktadır. Adından da anlaşılacağı üzere, bu yöntemin daha geniş kapsamlı uygulanması, etkinliğini artırmaktadır. Temel hedefi ise, kayıt dışı ekonomik faaliyetleri önlemek ve sağlıklı bir belge düzeni kurmaktır. Gelir İdaresi Başkanlığı bu denetimlere ilişkin yalnızca ceza tutarları, denetim sayıları gibi sınırlı verileri paylaşmaktadır. Ancak, yargı süreçleri ve tahsilat oranlarına dair veriler açıklanmadığından, denetimin gerçek etkinliği hakkında kapsamlı bir değerlendirme yapmak mümkün olmamaktadır. Öte yandan, teknolojik gelişmelerle birlikte, yaygın ve yoğun denetimler artık elektronik ortamda da yürütülebilmektedir. Özellikle e-belge sistemine geçiş, dijital denetimlerin daha hızlı ve etkili sonuçlar doğurmasını sağlamaktadır (Somuncu, 2014: 152). Yaygın ve yoğun vergi denetimi, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede etkili bir yöntem olup, belge düzeninin sağlanması ve vergi kayıplarının önlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Ancak denetimlerin etkinliği hakkında

kapsamlı değerlendirmeler için daha ayrıntılı verilere ihtiyaç bulunmaktadır. Teknolojik gelişmelerle birlikte denetimlerin etkinliğinin artması mümkün hale gelmektedir.

#### **2.2.5.6. İç Denetim (Teftiş) Yoluyla Vergi Denetimi**

İç denetim doğrudan bir vergi denetim yöntemi olarak kabul edilmemekle birlikte, dolaylı yoldan vergi denetimine önemli katkılar sağlamaktadır. İç denetim, genel anlamda mevzuat hükümlerinin uygulanışının denetlenmesi süreci olarak tanımlanabilir. Daha geniş kapsamda ise, objektif bir biçimde danışmanlık, değerlendirme, denetim ve araştırma faaliyetlerinin yürütülmesi olarak ifade edilmektedir (Can & şengz, 2014: 86). İç denetim ile teftiş kavramları uygulamada sıklıa birbirinin yerine kullanılmaktadır. Teftiş, vergi idaresi görevlilerinin mevzuata uygun hareket edip etmediklerini tespit etmek amacıyla yrtlen ve uygulamadaki yanlışlıkların düzeltilmesini, bu yanlışlıklara neden olan unsurların ortadan kaldırılmasını hedefleyen bir srec olarak karşımıza çıkmaktadır (nal, 2014: 68). Teftiş; sistem denetimi, performans denetimi ve mali denetim gibi çeşitli denetim türlerini içermektedir. Temel amaçları arasında; vergi mükelleflerinin haklarının korunması, kamu yararının gözetilmesi, işlemlerin hukuka uygunluğunun sağlanması, caydırıcılık ve eğitcilik yer almaktadır (Aslan & Emektar, 2014: 1-3).

Teftiş, esas itibarıyla vergi idaresinin i işleyişine yönelik bir denetim mekanizması olmakla birlikte, mükellef denetimlerinin etkinliğinin artırılmasına da dolaylı katkılar sağlamaktadır. Bu yetki, Vergi Denetim Kurulu bünyesinde görev yapan vergi müfettiş yardımcıları, müfettişler ve başmfettişler tarafından kullanılmaktadır. Teftiş süreci sonucunda; görüş ve öneri raporu, genel durum raporu, kuruluş raporu ve cevaplı rapor gibi çeşitli belgeler düzenlenmektedir. Günümüzde bu faaliyetlerde elektronik teftiş uygulamalarının yaygınlaşmasıyla denetim süreçleri daha hızlı, sistematik ve kapsamlı bir nitelik kazanmıştır. Elektronik sistemlerin kullanımı, denetim kapasitesini artırarak daha geniş çaplı kontrol imkânı sunmaktadır. Uygulamada teftişler çoğunlukla hataların giderilmesi, süreçlerin iyileştirilmesi ve sorumlulukların belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilmektedir. Bu yönüyle teftiş, vergi denetimi açısından önemli bir tamamlayıcı unsur niteliği taşımaktadır (şeker, 1994: 29).

Öte yandan, teftiş uygulaması vergi idaresinin iç işleyişine ilişkin bir denetim türü gibi görünse de, idarenin eylem ve işlemlerinin hukuka uygun hale getirilmesini sağlayarak mükelleflerle ilgili vergi denetimlerinin etkinliğini artırmaktadır. Bu bağlamda, teftiş; vergi idaresi görevlilerinin mevzuata uygun davranmasını ve vergi yükümlülerine eşit muamele edilmesini temin etmektedir (Başel, 2017: 68).

#### **2.2.6. Türkiye’de Vergi Denetimi Birimleri**

Türkiye’de vergi denetimi, Hazine ve Maliye Bakanlığı’na bağlı Vergi Denetim Kurulu ve Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından yürütülmektedir. Bu iki kurum, vergi sisteminin etkinliği, şeffaflığı ve kamu maliyesinin sürdürülebilirliği için kritik rol oynamaktadır. Bu bölümde, bu kurumların yapıları, görevleri ve vergi denetimindeki rolleri incelenecektir.

##### **2.2.6.1. Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı**

Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı, 06 Nisan 2011 tarihli ve 6223 sayılı Kanun ile Bakanlar Kurulu’na verilen yetkiye dayanılarak, 07 Temmuz 2011 tarihinde kurulmuştur. Bu yapılanma, Türkiye’de vergi denetimi alanında köklü bir kurumsal dönüşüm sürecini başlatmıştır. Kurulun oluşturulmasından önce vergi denetim faaliyetleri; Maliye Müfettişleri, Hesap Uzmanları, Gelirler Kontrolörleri ve Vergi Denetmenleri gibi farklı unvanlar altında faaliyet gösteren denetim birimleri tarafından yürütülmekteydi. Ancak 2011 yılında gerçekleştirilen bu yapısal reformla birlikte söz konusu meslek grupları, Vergi Müfettişliği unvanı altında tek bir çatı altında toplanmış ve böylece denetim faaliyetlerinde kurumsal bütünlük ve eşgüdüm sağlanmıştır.

Vergi Denetim Kurulunun kuruluşundaki temel amaçlar, vergi denetim sisteminin etkinliğini artırmaya yönelik yapısal bir dönüşüm hedefi doğrultusunda şekillenmiştir. Bu amaçlar aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilir:

- Vergi denetimi alanında mevcut olan çok başlılığı ve kurumsal dağınıklığı ortadan kaldırmak,
- Denetim faaliyetlerini tek bir çatı altında toplayarak uzmanlaşmayı teşvik etmek ve böylece denetimin etkinliğini artırmak,
- Kayıt dışı ekonomi ile etkin bir şekilde mücadele etmek,
- Vergi incelemelerinde standardizasyonu sağlamak ve bu standardı sürdürülebilir kılmak,

- Alanında uzman ve nitelikli personel yetiştirerek denetim yapısını kurumsal anlamda cazip ve kaliteli bir merkez haline getirmek,

Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı, Hazine ve Maliye Bakanı'na doğrudan bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Kurulun teşkilat yapısı; Kurul Başkanı, Kurul Başkan Yardımcıları, Daire Başkanları ile çeşitli kariyer kademelerinde görev yapan Vergi Müfettişlerinden (Vergi Başmüfettişi, Vergi Müfettişi ve Vergi Müfettiş Yardımcısı) oluşmaktadır.

Kurul bünyesinde görev yapan Vergi Müfettişlerinin çalışma usul ve esasları, devamlı ve geçici görev yerlerine göre belirlenmektedir. Müfettişler görevlerini tek başlarına yürütebildikleri gibi, gerekli görülen durumlarda ekip hâlinde de denetim faaliyetlerinde bulunabilmektedirler (Beşel'in 2017: 93)

Vergi Müfettişleri, Vergi Denetim Kurulu bünyesindeki Daire Başkanlıklarında görev yapmaktadır. Daire Başkanlıkları, uzmanlaşma ve iş bölümü esas alınarak Türkiye genelinde dokuz ilde teşkilatlandırılmıştır.

İdari yapı dört ana başlık altında toplanmıştır:

- Vergi Kaçakçılığı Denetim Daire Başkanlıkları
- Vergi İadeleri Denetim Daire Başkanlıkları
- Sektörel Denetim Daire Başkanlıkları
- Denetim Daire Başkanlıkları

Ankara, İstanbul ve İzmir illerinde ihtisaslaşmış denetim daireleri faaliyet göstermekte olup; Adana, Antalya, Bursa, Gaziantep, Kocaeli ve Konya illerinde ise genel nitelikli Denetim Daire Başkanlıkları bulunmaktadır. Vergi Denetim Kurulu, denetim faaliyetlerini ve diğer kurumsal görevlerini bu Daire Başkanlıkları aracılığıyla yürütmektedir (VDK İdari Yapı).

### **Vergi Denetim Kurulu Amaç ve Hedefleri**

Vergi Denetim Kurulu'nun (VDK) temel amaçları arasında; vergi denetimlerinin etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesi, kayıt dışı ekonomiyle mücadele edilmesi, yolsuzlukla etkin biçimde mücadele sağlanması ve kurul bünyesinde gerçekleştirilen teftiş, inceleme ve soruşturmalarda denetim etkinliğinin artırılması yer almaktadır (VDK Faaliyet Raporu, 2024: 27).

Başkanlığın görevlerini etkin ve verimli bir şekilde yerine getirebilmesini teminen hazırlanan 2024 Yılı Genel Çalışma Planı'nda, yürütülecek faaliyetler ile bu

faaliyetlerin icrası sırasında uyulması gereken usul ve esaslara yer verilmiş; ayrıca başkanlığın amaç ve hedefleri aşağıda belirtilen şekilde tanımlanmıştır (VDK Faaliyet Raporu, 2022: 27-29):

***- Etkin ve Verimli Vergi Denetimi***

Vergi Denetim Kurulu (VDK) Başkanlığı'nın temel görevi; 213 sayılı Vergi Usul Kanunu ve diğer vergi kanunları kapsamında vergi incelemeleri yürütmek, kayıt dışı ekonomi ve yolsuzlukla mücadele etmek ve kamu idaresi işlemlerinin etkin ve hukuka uygun şekilde yürütülmesini temin amacıyla teftiş ve soruşturma faaliyetlerini gerçekleştirmektir. Bu çerçevede, vergi denetimlerinin objektif kriterlere dayalı olarak, risk analizine uygun biçimde ve makroekonomik hedeflerle uyumlu bir şekilde yürütülmesi esas alınmaktadır. Aynı zamanda, vergi denetim kapasitesinin güçlendirilmesi, denetimlerin kalite ve verimliliğinin artırılması, uzmanlaşmanın teşvik edilmesi ve denetim süreçlerinde etkinliğin sağlanması başkanlığın öncelikli hedefleri arasındadır.

***-Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele***

VDK'nın temel amaçlarından biri de verginin tabana yayılması ve kayıt dışı ekonomiyle etkin bir biçimde mücadele edilmesidir. Bu bağlamda, mükelleflerin Vergi Usul Kanunu'nda düzenlenen bildirim yükümlülüklerini yerine getirmesi, defter tutma, belge düzeni ve ibraz gibi sorumluluklarının eksiksiz bir şekilde sağlanması yoluyla vergi kayıp ve kaçığının önlenmesi hedeflenmektedir.

Başkanlık, denetim kaynaklarının daha etkin kullanımı amacıyla, VDK-Risk Analiz Sistemi (VDK-RAS) aracılığıyla riskli sektörler ve mükellefleri tespit ederek bu alanlara yoğunlaşmakta ve kayıt dışı faaliyetlerin belirlenmesi ile vergilendirilmesine yönelik analiz ve denetim süreçlerini yürütmektedir. Ayrıca, vergi kaybı ve kaçakçılığına ilişkin ihbarların daha etkin değerlendirilmesi amacıyla oluşturulan "İhbar ve İnceleme Taleplerini Değerlendirme Komisyonları" aracılığıyla ihbar ve şikâyetler hızlıca işleme alınmakta ve bu doğrultuda etkin denetim faaliyetleri sürdürülmektedir.

Teknolojik gelişmeler ve uluslararası uygulamalar da yakından takip edilmekte; elektronik belge ve kayıt sistemleri (örneğin e-defter, e-fatura gibi) aracılığıyla elektronik denetim uygulamalarına ağırlık verilerek denetim süreçlerinin hem niceliği hem de niteliği artırılmaktadır. Diğer kamu kurumlarından alınan

verilerin analiz edilmesiyle vergilendirilmemiş veya eksik vergilendirilmiş işlemlerin tespit edilerek vergiye tabi tutulması sağlanmaktadır. Ayrıca, denetim süreçlerinde ortaya çıkan diğer kamu kurumlarını ilgilendiren bulgular, mevzuat çerçevesinde ilgili mercilere bildirilmektedir.

#### **- Yolsuzlukla Mücadele**

Yolsuzlukla mücadelede temel amaç; adil rekabet ortamının bozulmasının, ekonomik büyümenin yavaşlamasının, vergi gelirlerinin azalmasının, gelir dağılımında adaletsizliğin ve yoksulluğun artmasının, kamu kaynaklarının israf edilmesinin ve kamu yönetimine olan güvenin sarsılmasının önüne geçmektir. Bu bağlamda VDK, yolsuzluğu önleyici denetim ve soruşturma faaliyetleriyle sadece mali değil, aynı zamanda sosyoekonomik istikrarın korunmasına da katkı sağlamaktadır.

#### **- Teftişlerde Etkinliğin Artırılması**

Başkanlık bünyesinde yürütülen teftiş faaliyetlerinin temel amacı; kamu hizmetlerinin etkin, verimli ve mevzuata uygun biçimde sunulmasını temin etmek, hizmet kalitesini yükseltmek ve mükellef haklarını korumaktır. Teftiş süreçlerinde sadece hataların tespiti değil, aynı zamanda idari yapının geliştirilmesine yönelik öneriler de önemli bir yer tutmaktadır. Bu amaçla, denetim faaliyetleri stratejik hedeflerle uyumlu olarak planlanmakta ve yürütülmektedir.

#### **Vergi Denetim Kurulu Görev ve Yetkileri**

1 No'lu Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 228'inci maddesine göre Vergi Denetim Kurulu Başkanlığın görev ve yetkileri aşağıdaki gibi olduğu belirlenmiştir (1 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, Mad. 228-4):

*“- Vergi Usul Kanunu ve diğer gelir kanunları kapsamında vergi incelemeleri yapmak,*

*- Her türlü bilgi, veri ve istatistiği toplamak suretiyle oluşturulacak Risk Analiz Sistemi üzerinden mükelleflerin faaliyetlerini gruplar ve sektörler itibarıyla analiz etmek, mukayeseler yapmak ve bu suretle risk alanlarını tespit etmek.*

*- Vergi yükümlülüklerine ilişkin ihbar ve şikâyetleri değerlendirmek.*

*- Vergi incelemelerinde Gelir İdaresi Başkanlığı ile gerekli eşgüdümü ve işbirliğini sağlamak.*

- *İnceleme ve denetim sonuçlarını izlemek, değerlendirmek ve istatistikler oluşturmak.*
- *Vergi inceleme ve denetimleri ile raporlamaya ilişkin standart, ilke, yöntem ve teknikleri geliştirmek, inceleme ve denetim rehberleri hazırlamak, vergi incelemesi yapmaya yetkili olanların uyacakları etik kuralları belirlemek.*
- *Vergi Müfettişlerinin mesleki yeterlik ve yetkinliklerinin sağlanması ve artırılması için gerekli çalışmaları yapmak, bu amaca katkı sağlamak üzere kalite güvence sistemini geliştirerek uygulamak.*
- *Performans değerlendirme sistemi oluşturmak ve Vergi Müfettişlerinin performansını bu sisteme göre değerlendirmek.*”Şeklinde ifade edilmiştir.

#### **2.2.6.2. Gelir İdaresi Başkanlığı**

Osmanlı Devleti’nde mali teşkilatın temelleri, I. Murat döneminde (1359–1389) atılmıştır. Bu dönemde oluşturulan ilk mali yapılar, devletin gelir ve giderlerini düzenlemeye yönelik sınırlı ve basit yapılanmalardan oluşmaktaydı. Ancak, özellikle Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde imparatorluğun hem gelirlerinde hem de giderlerinde meydana gelen önemli artışlar, mali teşkilatın kapsamlı biçimde geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu tarihsel süreç, mali yönetimde kurumsallaşma ihtiyacını artırmış ve gelir idaresinin yapılandırılmasına yön vermiştir.

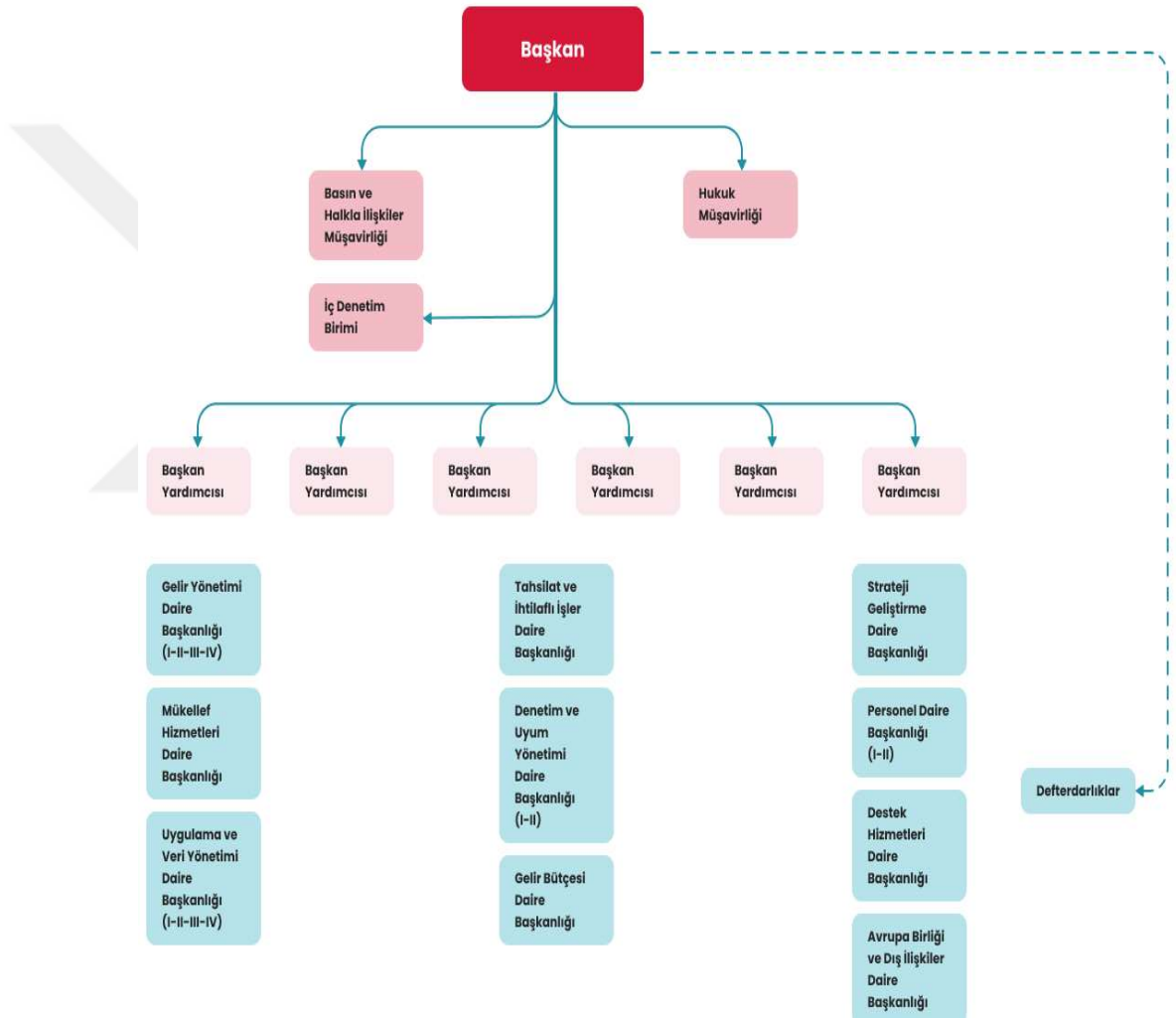
Cumhuriyet döneminde de gelir idaresi, kamu mali yönetiminin ihtiyaçları doğrultusunda çeşitli kurumsal dönüşümler geçirmiştir. 1936 yılında Varidat Umum Müdürlüğü olarak yapılandırılan teşkilat, 1942’de Vasıtasız ve Vasıtalı Vergiler Umum Müdürlükleri olarak yeniden düzenlenmiş; ancak bu yapılanmalar uzun ömürlü olamamıştır. Nihayet 1946 yılında merkezi gelir yönetimini güçlendirmek amacıyla Gelirler Genel Müdürlüğü kurulmuş, böylece gelir idaresi daha bütüncül ve sistematik bir yapıya kavuşturulmuştur.

Cumhuriyet döneminin bir diğer önemli mali reformu ise 2005 yılında 5345 sayılı Kanun ile gerçekleştirilmiştir. Bu düzenleme ile Gelirler Genel Müdürlüğü kaldırılmış ve yerine, Maliye Bakanlığı’na bağlı olmakla birlikte idari ve işlevsel açıdan daha özerk bir yapı olan Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) kurulmuştur. Gelir İdaresi Başkanlığı, gelir politikalarının adalet ve tarafsızlık ilkeleri çerçevesinde uygulanmasını sağlamak, vergi ve diğer gelirleri en az maliyetle toplamak, mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu artırmak ve mükellef haklarını gözeterek

yüksek kalitede hizmet sunmak amacıyla faaliyet göstermektedir. Başkanlık, bu görevlerini saydamlık, hesap verebilirlik, katılımcılık, verimlilik, etkililik ve mükellef odaklılık ilkeleri doğrultusunda yerine getirmektedir (<https://www.gib.gov.tr/kurumsal/gelir-idaresi-baskanligi>, 2025)

### Gelir İdaresi Başkanlığı(GİB) Organizasyon Şeması

Gelir İdaresi Başkanlığı(GİB), merkez teşkilatı ile doğrudan merkeze bağlı taşra teşkilatından oluşan bir yapıya sahiptir. Başkanlığın örgüt yapısı aşağıdaki Şekil 2.3'te sunulmaktadır.



**Şekil 2.3:** GİB Teşkilat Şeması ([www.gib.gov.tr/kurumsal/teskilat-semasi](http://www.gib.gov.tr/kurumsal/teskilat-semasi))

Gelir İdaresi Başkanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığına bağlı bir kuruluş olup, genel bütçeli idareler arasında yer almaktadır. Yapısal olarak merkez ve taşra teşkilatlarından oluşan bir organizasyona sahiptir. Başkanlık, Gelir İdaresi Başkanı'nın liderliğinde, altı Başkan Yardımcısı ve onlara bağlı Daire

Başkanlıklarından oluşan bir yapıya sahiptir. Başkan'a doğrudan bağlı olarak, Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, İç Denetim Birimi ve Hukuk Müşavirliği birimleri yer almaktadır. Bununla birlikte Gelir İdaresi Başkanlığı'nın taşra teşkilatı, 81 Defterdarlık biriminden oluşmaktadır.

Öte yandan Gelir İdaresi Başkanlığı'nın görevleri, 4 sayılı Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 12. Bölümünün 137'nci maddesinde belirlenmiş olup, söz konusu görevlerin bir kısmı aşağıda özetlenmiştir:

-Devlet gelirleri politikasının, belirlenen plan, program, genel ekonomik politika ve stratejiler doğrultusunda oluşturulması ve devlet gelirlerinin bu maliye politikalarına uygunluğunun sağlanması için çalışmalar yürütmek.

-Vergiye uyumu mükellefler açısından kolaylaştırmak, mükelleflere hizmetleri zamanında ve yerinde sunmak, vergiye ilişkin hak ve yükümlülükler konusunda bilgilendirmek; mükellef haklarının korunması ve Başkanlık ile mükellef ilişkilerinin güven esasına dayanmasını temin etmek üzere gerekli tedbirleri almak.

-Devlet gelirlerine ilişkin mevzuatı hazırlamak, bu mevzuatı inceleyerek görüş bildirmek ve ilgili kurumlarla koordinasyonu sağlamak; en önemli görevi olarak devlet alacaklarının tahsilatını sağlamak ve tahsilatın gerçekleşmesi için gerekli tüm tedbirleri almak. Ayrıca, işlem ve eylemlerden kaynaklanan ihtilaflı durumlarda idari yargı mercilerinde talep, savunma, itiraz, temyiz ve tashihi karar süreçlerini yürütmek.

-Mevzuatın uygulanması sürecinde mükellef ile idare arasındaki uyuşmazlıkları asgariye indirmek ve uygulama birliğini sağlamak amacıyla gerekli önlemleri almak.

-Vergilendirmeye ilişkin bilgileri toplamak, bilgi işlem faaliyetlerini yürütmek; devlet gelirlerine ilişkin istatistikleri derleyip analiz etmek; vergi yükü ve gelir tahminleri üzerine çalışmalar yapmak; vergi kanunları ve diğer mali mevzuatta yer alan istisna, muafiyet ve indirimlerin maliyetlerini hesaplayarak ekonomik ve sosyal etkilerini değerlendirmek.

-Vergi kaçakçılığı ve kayıplarına karşı etkili tedbirler almak; gelir mevzuatı kapsamında ilgili diğer kurumlarla iş birliği yapmak ve veri paylaşımını sağlamak.

-Uluslararası vergi ilişkileri ve karşılıklı anlaşmalara dair çalışmalarını organize etmek, görev alanıyla ilgili uluslararası gelişmeleri takip etmek ve ilgili kuruluşlar ile devletlerle iş birliği yapmak.

Bununla birlikte 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 140. maddesi uyarınca, Gelir İdaresi Başkanlığı merkez teşkilatı 12 hizmet biriminden oluşmaktadır. Söz konusu maddenin ikinci fıkrası kapsamında, Başkanlığın hizmet birimlerine verilen görevler gerektiğinde birden fazla daire başkanlığı tarafından müştereken yürütülebilmektedir. Buna göre hizmet birimleri aşağıda sıralanmıştır:

- Tahsilat ve İhtilaflı İşler Daire Başkanlığı
- Gelir Yönetimi Daire Başkanlığı (I, II, III, IV)
- Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı
- Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı
- Uygulama ve Veri Yönetimi Daire Başkanlığı (I, II, III, IV)
- Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı
- Denetim ve Uyum Yönetimi Daire Başkanlığı (I, II)
- Destek Hizmetleri Daire Başkanlığı
- Personel Daire Başkanlığı (I, II)
- Hukuk Müşavirliği
- İç Denetim Birimi Başkanlığı
- Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği
- Gelir Bütçesi Daire Başkanlığı(GİB Faaliyet Raporu, 2024: 16).

Bunu yanı sıra 161 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile 1 ve 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde yapılan değişiklikler kapsamında, Bakanlığın taşra teşkilatı olan Defterdarlıklar ile Başkanlık taşra teşkilatı olan Vergi Dairesi Başkanlıkları tek çatı altında toplanarak başkanlık taşra teşkilatının her ilde doğrudan merkeze bağlı defterdarlıklardan oluşması sağlanmıştır.

GİB'in taşra teşkilatı kapsamında yer alan Defterdarlıklar, vergi dairesi başkanlıklarının görev ve yetkilerine sahip kılınmış olup, vergi dairesi başkanlığı bulunmayan illerde yer alan vergi dairesi müdürlükleri ve takdir komisyonları, Gelir İdaresi Başkanlığı'nın taşra teşkilatı olan defterdarlıklara bağlanarak gelir müdürlükleri ise kapatılmıştır. Ayrıca, Bakanlığın taşra teşkilatında bulunan personel

müdürlükleri kaldırılarak görevleri Gelir İdaresi Başkanlığı taşra teşkilatının ilgili birimlerine aktarılmıştır.

Malmüdürlükleri bünyesinde faaliyet gösteren bağlı vergi daireleri ise, büyük çoğunluğu Vergi Dairesi Müdürlüğüne dönüştürülmüş olup, kalan birimler ise Vergi Dairesi Müdürlüğüne dönüştürülünceye kadar Bakanlık taşra teşkilatına bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmeye devam etmektedir.

İstanbul ilinde bulunan Büyük Mükellefler Vergi Dairesi Başkanlığı kapatılmış ve ilgili tüm mükellefler, yeni kurulan İstanbul Defterdarlığına bağlı Büyük Mükellefler Vergi Dairesi Müdürlüğüne devredilmiştir.

Bu kapsamda, 2024 yılı sonu itibarıyla Başkanlığımız taşra teşkilatı bünyesinde; 81 Defterdarlık, 271 Grup Müdürlüğü, 500 Müdürlük, 54 Daimi Takdir Komisyonu Başkanlığı, 480 Vergi Dairesi Müdürlüğü, 568 Bağlı Vergi Dairesi (Malmüdürlüğü bünyesinde) ile 5 Şube (Eskişehir Defterdarlığı bünyesinde) faaliyet göstermektedir (GİB Faaliyet Raporu, 2024: 16)..

GİB'in taşra teşkilatı kapsamında yer alan defterdarlıklar, yetki alanları içerisindeki ekonomik faaliyetleri ve gelişmeleri yakından takip ederek, sektör ve mükellef gruplarının ihtiyaçlarına uygun hizmetleri en etkin şekilde sunmayı ve personel yetkinliklerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, vergi yükümlülüklerinin tam ve zamanında yerine getirilmesini sağlamaktadır.

Defterdarlıklar bünyesinde mükellef hizmetleri, vergilendirme, denetim, tahsilat, hukuk işleri, muhasebe, personel ve destek hizmetleri gibi fonksiyonları yürütmek üzere grup müdürlükleri ve bunlara bağlı müdürlükler bulunmaktadır. Ayrıca, yetki alanlarında ekonomik analizler yapmak ve mükellef hizmetlerini en yakın yerden sunmak amacıyla şubeler kurulabilmektedir. (GİB Faaliyet Raporu, 2024: 16).

161 sayılı Bazı cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Cumhurbaşkanlığı ile 1 Eylül 2024 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Gelir İdaresi Başkanlığının taşra yapılanmasında aşağıdaki değişiklikler yapılmıştır:

**MADDE 11- 1** sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin Altıncı Kısımının Sekizinci Bölümüne aşağıdaki geçici madde eklenmiştir.

*“GEÇİCİ MADDE 3- (1) Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihte;*

a) Bakanlığın taşra teşkilatı olan defterdarlıklar kapatılmıştır.

b) Mülga defterdarlıklarda görevli defterdarların görevi başka bir işleme gerek kalmaksızın sona erer.

c) Mülga defterdarlık birimlerinin her türlü taşınurları, araç, gereç, malzemeleri, demirbaşları, yazılı ve elektronik ortamdaki her türlü kayıtları ve dokümanları bu birimlerce kullanılmaya devam eder. Mülga defterdarlık birimlerinin taşınurları, borç ve alacakları ile hak ve yükümlülükleri Gelir İdaresi Başkanlığına bağlı defterdarlıklara başkaca bir işleme gerek kalmaksızın devredilmiş sayılır.

ç) Mülga defterdarlıklar tarafından kullanılmakta olan taşınmazlar Gelir İdaresi Başkanlığına bağlı defterdarlıklara başkaca bir işleme gerek kalmaksızın tahsis edilmiş sayılır.

d) Mülga defterdarlık birimlerinde kullanılan ve Bakanlığın ilgili birimlerince işletilen bilgisayar yazılım, donanım ve işletim sistemleri, Bakanlığın ilgili birimlerince işletilmeye devam edilir.

e) Bakanlığın taşra teşkilatı kadro ve pozisyonlarında bulunanlardan mülga defterdarlıklarda istihdam edilenlerin Bakanlık taşra teşkilatı ile Gelir İdaresi Başkanlığına bağlı defterdarlıkların kadro ve pozisyonlarına atanmaları hakkında 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin ek 33 üncü maddesi hükümleri uygulanır.

(2) Mevzuatta görev, yetki ve sorumluluk yönüyle; defterdarlığa ve defterdar yardımcılığına yapılmış atıflar Gelir İdaresi Başkanlığına bağlı defterdarlığa; defterdara ve defterdar yardımcısına yapılmış atıflar Gelir İdaresi Başkanlığına bağlı defterdara; personel müdürlüğüne, personel müdürüne ve personel müdür yardımcısına yapılmış atıflar sırasıyla Gelir İdaresi Başkanlığı taşra teşkilatındaki ilgili müdürlüğe, müdüre, müdür yardımcısına; defterdarlık uzmanına ve defterdarlık uzman yardımcısına yapılan atıflar sırasıyla muhasebe uzmanına ve muhasebe uzman yardımcısına yapılmış sayılır.

(3) Bu maddenin uygulanmasına ilişkin hususlarda ortaya çıkabilecek tereddütleri gidermeye, sorunları çözmeye ve uygulamayı yönlendirmeye Bakan yetkilidir.”Şeklinde düzenleme altına alınmıştır.

Yapılan son düzenlemelerle birlikte, Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın taşra teşkilatını oluşturan defterdarlıklar kaldırılmıştır. Yeni yapılanma çerçevesinde, Gelir İdaresi Başkanlığı'nın taşra teşkilatı, her ilde doğrudan merkeze bağlı olarak kurulan defterdarlıklardan oluşacaktır. Bu kapsamda, mevcut vergi dairesi başkanlıkları, bulundukları ilin adıyla anılan ve Başkanlığa bağlı şekilde yapılandırılan defterdarlıklar olarak faaliyetlerine devam edeceklerdir.

Bununla birlikte vergi dairesi başkanı kadrosunda görev yapanların görevleri, herhangi bir idari işleme gerek kalmaksızın sona erecek; bu kişilerin, son görev yaptıkları ilde kurulan defterdarlıklarda “defterdar” kadrosuna atanmış sayılmaları hükme bağlanmıştır.

Ayrıca, İstanbul ilinde faaliyet göstermekte olan Büyük Mükellefler Vergi Dairesi Başkanlığı lağvedilmiştir. Bu Başkanlık tarafından yürütülen görevler, ilgisine göre Gelir İdaresi Başkanlığı'na bağlı İstanbul Defterdarlığı veya görevlendirilecek vergi dairesi tarafından yerine getirilecektir.

Bunu yanı sıra vergi dairesi başkanlığı bulunmayan illerdeki vergi dairesi müdürlükleri ile takdir komisyonları, Gelir İdaresi Başkanlığı'nın taşra teşkilatına dâhil edilen defterdarlıklara bağlanmış; bu illerdeki gelir müdürlükleri ise kapatılmıştır. Öte yandan, mal müdürlükleri bünyesinde yer alan bağlı vergi daireleri, Başkanlığın taşra teşkilatına dönüştürülünceye kadar mevcut yapılarıyla, Bakanlığın taşra teşkilatına bağlı olarak faaliyetlerini sürdürecektir.

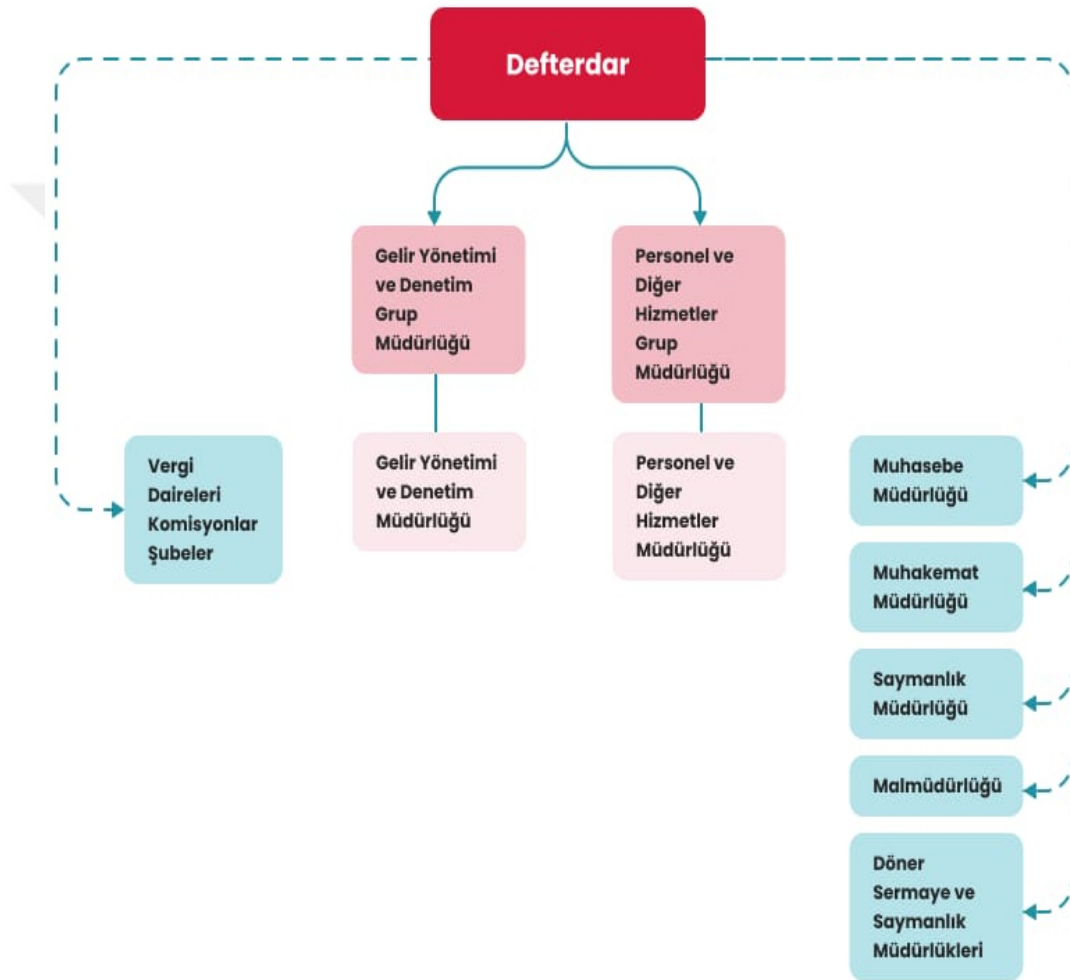
Mevzuat açısından görev, yetki ve sorumluluklara ilişkin yapılan atıflarda da güncellemeye gidilmiştir. Buna göre;

“Defterdarlık” ve “defterdar yardımcılığı”na yapılan atıflar, Gelir İdaresi Başkanlığı'na bağlı defterdarlık;

- “Defterdar” ve “defterdar yardımcısı”na yapılan atıflar, Gelir İdaresi Başkanlığı'na bağlı defterdar;
- “Personel müdürlüğü”, “personel müdürü” ve “personel müdür yardımcısı”na yapılan atıflar sırasıyla, Gelir İdaresi taşra teşkilatındaki ilgili müdürlükler;
- Defterdarlık uzmanı” ve “defterdarlık uzman yardımcısı”na yapılan atıflar ise sırasıyla muhasebe uzmanı ve muhasebe uzman yardımcısı olarak değerlendirilecektir.

- Ayrıca Bakanlığın taşra teşkilatında sunulmakta olan muhasebat ve muhakemat hizmetleri, ilgili taşra birimleri tarafından doğrudan defterdara bağlı olarak yürütülecektir. Bu hizmetleri sunan birimler, defterdar aracılığıyla Bakanlık merkez teşkilatı birimleri ile doğrudan iletişim ve koordinasyon sağlayacaklardır.

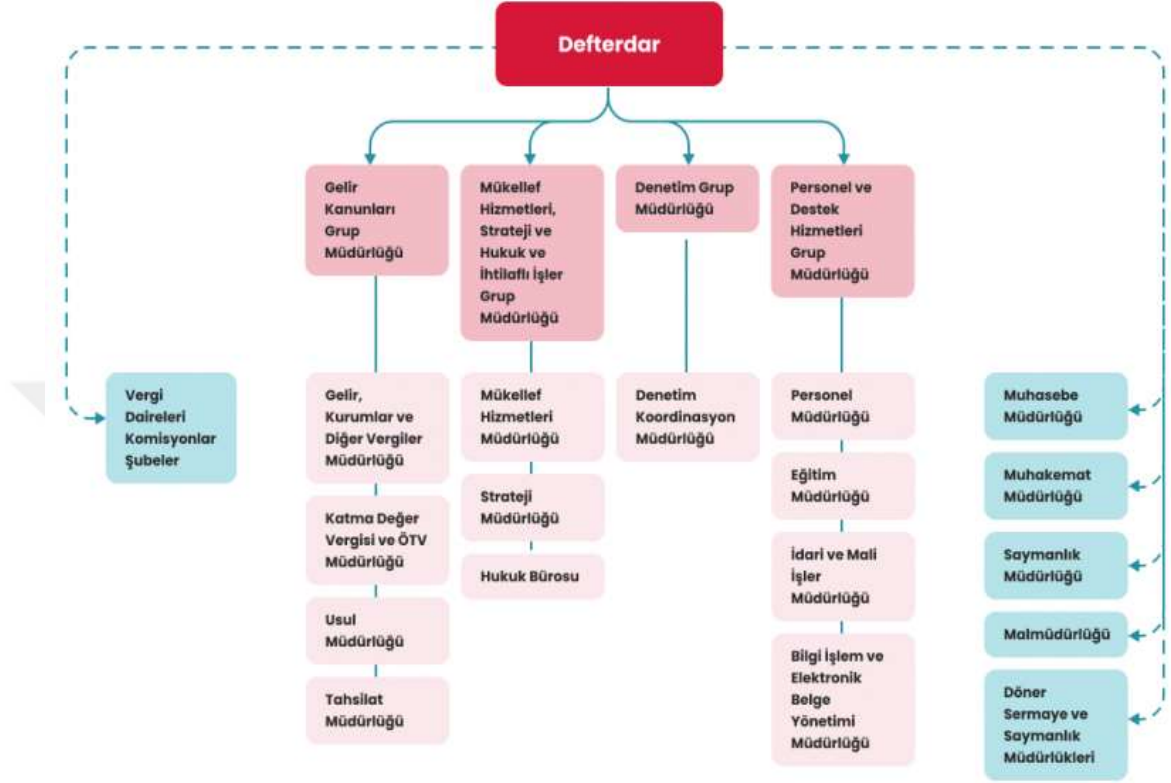
Şekil 2.4'te Defterdarlıklar bünyesinde ikili Grup Müdürlüklerine ait organizasyon şemasına yer verilmiştir.



**Şekil 2.4:** 2'li Grup Müdürlüğü Organizasyon Şeması [www.gumushane.gib.gov.tr/kurumsal/teskilat-semasi](http://www.gumushane.gib.gov.tr/kurumsal/teskilat-semasi),

Buna göre 2'li Grup Müdürlüğü Defterdarlıklar Türkiye'de 52 ilde Defterdarlık bünyesinde örgütlenmiştir. Bu Defterdarlıklarda vergi denetimi Gelir Yönetimi ve Denetim Grup Müdürlüğü'ne bağlı Gelir Yönetimi ve Denetim Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir.

Şekil 2.5'te Defterdarlıklar bünyesinde dörtlü Grup Müdürlüklerine ait organizasyon şemasına yer verilmiştir.



**Şekil 2.5:** 4'lü Grup Müdürlüğü Organizasyon Şeması [www.diyarbakir.gib.gov.tr/kurumsal/teskilat-semasi](http://www.diyarbakir.gib.gov.tr/kurumsal/teskilat-semasi)

Buna göre 4'lü Grup Müdürlüğü Defterdarlıklar 161 sayılı Bazı cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Cumhurbaşkanlığı yapılan değişiklik ile 29 ilde yer alan Vergi Dairesi Başkanlıkları Defterdarlık olarak değiştirilmiştir. Grup müdürlüğü sayısı illerin Mükellef sayısı ve illerin nüfus yoğunluğuna göre değişiklik göstermektedir. Vergi Denetim işlemleri Denetim Grup Müdürlükleri tarafından yürütülmektedir.

Bununla birlikte Gelir İdaresi Başkanlığının, 2024 yılında 580'i (% 1,4) merkezde, 40.085'i (% 98,6) ise taşra teşkilatında olmak üzere toplam 40.665 dolu kadrosu bulunmaktadır.

**Tablo 2.2:**Gelir İdaresi Başkanlığı Merkez ve Taşra Teşkilatı Çalışan Sayıları

| Yıl  | Merkez | Taşra | TOPLAM |
|------|--------|-------|--------|
| 2019 | 732    | 37287 | 38019  |
| 2020 | 706    | 36103 | 36809  |
| 2021 | 669    | 35795 | 36464  |
| 2022 | 620    | 36670 | 37290  |
| 2023 | 608    | 37974 | 38582  |
| 2024 | 580    | 40085 | 40665  |

(GİB Faaliyet Raporu, 2024: 25).

Tablo 2,2’de Gelir İdaresi Başkanlığı merkez teşkilatı personel sayısında düşüşe rağmen, taşra teşkilatında sürekli bir artış meydana gelmiştir. Bu durum mükellef sayısındaki artış ve tüm iş yoğunluğunun taşra teşkilatında toplandığını işaret etmektedir.

**Tablo 2.3:** Merkez ve Taşra Teşkilatı Kadrolarında Görev Yapan Personelin Unvanlar İtibarıyla Dağılımı

| Merkez                             |     | Taşra                          |        |
|------------------------------------|-----|--------------------------------|--------|
| Gelir İdaresi Başkanı              | 1   | Defterdar                      | 81     |
| Gelir İdaresi Başkan Yardımcısı    | 6   | Gelir İdaresi Grup Müdürü      | 142    |
| Gelir İdaresi Daire Başkanı        | 18  | Vergi Dairesi Müdürü           | 652    |
| Gelir İdaresi Grup Başkanı         | 50  | Müdür                          | 49     |
| Basın ve Halkla İlişkiler Müşaviri | 1   | Vergi Dairesi Müdür Yardımcısı | 1166   |
| 1. Hukuk Müşaviri                  | 1   | Avukat                         | 379    |
| Başkanlık Müşaviri                 | 2   | Müdür Yardımcısı               | 64     |
| Hukuk Müşaviri                     | 5   | Vergi İstihbarat Uzmanı        | 4      |
| Müdür                              | 120 | Gelir Uzmanı                   | 24.538 |
| İç Denetçi                         | 7   | Araştırmacı                    | 9      |
| Devlet Gelir Uzmanı                | 230 | Gelir Uzman Yardımcısı         | 5060   |
| Devlet Gelir Uzman Yardımcısı      | 65  | Şef                            | 66     |
| Mali Hizmetler Uzmanı              | 14  | Memur ve Diğer Personel        | 7970   |
| Memur ve Diğer Personel            | 196 | TOPLAM                         | 40.180 |
| TOPLAM                             | 716 | Sürekli İşçi                   | 706    |
| Sözleşmeli Personel                | 55  | Sözleşmeli Personel            | 79     |
| Sürekli İşçi                       | 135 | TOPLAM                         | 40.965 |
| TOPLAM                             | 907 |                                |        |

(GİB Faaliyet Raporu, 2024: 27)

Tablo 2.3'te Gelir İdaresi Başkanlığı merkez ve taşra teşkilatı bünyesinde görev alan personellerin unvan bazında dağılımı yer almaktadır. Personellerin unvan dağılımı yönünde Gelir Uzmanları büyük çoğunluğa sahip olduğu görülmektedir.

**Tablo2.4:** Gelir İdaresi Başkanlığı Merkez ve Taşra Personelinin Eğitim Durumu

|               | <b>Yüksek Lisans<br/>ve Doktora</b> | <b>Ön Lisans ve<br/>Lisans</b> | <b>İlköğretim ve<br/>Lise</b> | <b>TOPLAM</b> |
|---------------|-------------------------------------|--------------------------------|-------------------------------|---------------|
| <b>Merkez</b> | 81                                  | 459                            | 40                            | 580           |
| <b>Taşra</b>  | 2.941                               | 32.496                         | 4.648                         | 40.085        |
| <b>TOPLAM</b> | <b>3.022</b>                        | <b>32.955</b>                  | <b>4.688</b>                  | <b>40.665</b> |

(GİB Faaliyet Raporu, 2024: 27)

Şekil 2.4'te Gelir İdaresi Başkanlığı merkez ve taşra teşkilatında görev alan personellerin eğitim düzeyleri yer almaktadır. Buna göre Ön Lisans ve Lisans eğitim düzeyi büyük paya sahip personelin olduğu görülmektedir.

**Tablo 2.5:** Fiili Kadro Kullanımı İtibarıyla Başkanlık Merkez ve Taşra Personelinin Cinsiyet Durumu

|               | <b>Kadın</b>  | <b>Erkek</b>  | <b>TOPLAM</b> |
|---------------|---------------|---------------|---------------|
| <b>Merkez</b> | 202           | 378           | <b>580</b>    |
| <b>Taşra</b>  | 16.480        | 23.605        | <b>40.085</b> |
| <b>TOPLAM</b> | <b>16.682</b> | <b>23.983</b> | <b>40.665</b> |

GİB Faaliyet Raporu, 2024: 27)

Tablo 2.5'te Gelir İdaresi Başkanlığı merkez ve taşra teşkilatında görev alan personellerin cinsiyet bilgileri yer almaktadır. Söz konusu tablo incelendiğinde, kadın ve erkek dağılımı birbirine yakın bir düzeyde olduğu görülmektedir.

Buna göre başkanlığa bağlı defterdarlıklar tarafından sunulan hizmetler kısaca şu şekildedir;

Başkanlığın taşra teşkilatı, her ilde doğrudan merkeze bağlı defterdarlıklardan oluşmaktadır. Defterdarlıkların kuruluş yerleri, sayıları ve bu konudaki değişiklikler Cumhurbaşkanı tarafından belirlenmektedir.

Defterdarlıklar;

- Yetki alanındaki mükelleflerin belirlenmesi ve vergi ile diğer mali yükümlülüklerle ilişkin tarh, tahakkuk, tahsilat, terkin, tecil, iade, ödeme, muhasebe gibi işlemlerin eksiksiz olarak yürütülmesi,
- Personel atama, disiplin, terfi, harcırak ve diğer özlük işlemlerinden kaynaklanan idari yargı süreçlerinde, ilgili mahkemeler nezdinde savunma ve talep dilekçelerinin sunulması; gerektiğinde temyiz ve tashihi karar taleplerinde bulunulması ve yargı kararlarının uygulanmasının sağlanması,
- Vergi uygulamalarının geliştirilmesi ve etkinliğinin artırılması,
- Mükelleflere, vergi mevzuatının uygulanmasına ilişkin görüş ve rehberlik sağlanması,
- Vergi uygulamalarında mükellef haklarının korunması ve mükelleflerin hakları konusunda bilgilendirilmesi,
- Mükellef hizmetleri, bilgi işlem, istatistik toplama, eğitim, satın alma, kiralama, vergi inceleme ve denetimi, uzlaşma, takdir ve benzeri idari faaliyetlerin yürütülmesi (GİB Faaliyet Raporu, 2024: 30,31).

### **3. KAYIT DIŞI EKONOMİ İLE MÜCADELEDE VERGİ DENETİMİNİN ETKİNLİĞİ: TRA 2 BÖLGESİ DEFTERDARLIK ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

Çalışmanın bu bölümünde, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede vergi denetiminin etkinliğine ilişkin yürütölen araştırmanın; yöntemi, veri toplama araçları, hipotezleri, demografik verilerin analizi ve istatistiksel bulguları ayrıntılı olarak sunulmuştur.

#### **3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi**

Kayıt dışı ekonomi, Türkiye'nin ekonomik yapısında uzun yıllardır çözülemeyen ve çok boyutlu etkiler yaratan temel sorunlardan biridir. Vergi gelirlerindeki azalma, adil vergi dağılımının bozulması, sosyal güvenlik sistemlerinin zayıflaması ve haksız rekabet ortamının oluşması, bu sorunun yarattığı başlıca sonuçlardandır. Kayıt dışı ekonominin kontrol altına alınmasında en önemli araçlardan biri olan vergi denetimleri, etkin uygulandığında caydırıcılık sağlayarak kayıt dışı faaliyetleri azaltabilmektedir. Ancak bu denetimlerin sahadaki uygulanış biçimi ve uygulayıcıların bu süreçteki yaklaşımları, denetimlerin başarısını doğrudan etkilemektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, TRA2 bölgesinde (Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars) görev yapan defterdarlık çalışanlarının vergi denetiminin kayıt dışı ekonomiyi azaltmadaki etkinliğine ilişkin algılarını belirlemek ve vergi denetimine yönelik algının kayıt dışı ekonomiyi azaltmaya yönelik algı üzerindeki etkisini incelemektir. Bu temel amaç doğrultusunda, çalışanların mesleki deneyimleri, unvanları ve diğer demografik özelliklerinin bu algı üzerindeki etkilerini analiz etmek ve elde edilen bulgular doğrultusunda kayıt dışı ekonomiyle mücadelede daha etkili denetim stratejilerine yönelik öneriler geliştirmek hedeflenmektedir.

Vergi denetimi ve kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkinin değerlendirilmesinde defterdarlık çalışanlarının algı düzeyinin çeşitli açılardan incelenmesi önem taşımaktadır. Söz konusu durumun tespitine ilişkin literatürde gerçekleştirilen çalışmaların sınırlı olması, bu çalışmanın gerçekleştirilmesinin başlıca gerekçelerinden biridir. İncelenen çalışmalarda, defterdarlık çalışanlarının algı düzeyine literatürde yeterince yer verilmediği ve mevcut çalışmaların ağırlıklı olarak diğer paydaşların bakış açılarına dayandığı görölmektedir. Bu kapsamda,

vergi denetiminin kayıt dışı ekonomiyi azaltmadaki etkinliğinin incelenmesi ve bu incelemenin defterdarlık çalışanlarının bakış açılarıyla değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışma, bahsi geçen alanda yapılan sınırlı sayıdaki bilimsel incelemelerden biri olarak önem kazanmaktadır.

### **3.2. Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi**

Araştırma kapsamında elde edilen veriler, TRA2 Bölgesi (Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars) defterdarlıklarında çalışan uzman personele (Gelir ve Muhasebe Uzmanları) yüz yüze uygulanan anket yöntemiyle toplanmıştır.

Araştırmada kullanılan anket formu, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim durumu, görev unvanı ve mesleki deneyim gibi sosyo-demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular içermektedir. Bu bölüm, örneklemin profilini ortaya koymak ve bulguların yorumlanmasına katkı sağlamak amacıyla tasarlanmıştır.

Bununla birlikte ikinci bölüm, Akkoç (2010) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Bu ölçek, bireylerin kayıt dışı ekonomiye yönelik tutumlarını ölçmeyi amaçlayan toplam 15 maddeden oluşmaktadır. Bu maddeler, katılımcıların kayıt dışı ekonomiyle ilgili algı düzeylerini ölçmeyi hedeflemektedir.

Son olarak üçüncü bölümde ise, Dumlupınar (2015) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Bahsi geçen ölçek bu çalışmanın hedef kitlesi olan Gelir Uzmanları ve Muhasebe Uzmanlarına uyarlanmış olup, toplam 17 maddeden oluşmaktadır. Katılımcıların vergi denetiminin etkinliğine ilişkin algı düzeyini ölçmeyi amaçlayan söz konusu maddeler, vergi denetiminin caydırıcılık, doğruluk, tarafsızlık ve genel işleyişine yönelik değerlendirmeleri kapsamaktadır.

Vergi denetimi ve kayıt dışı ekonomi kapsamında uygulanan her iki ölçek de, 5'li Likert tipi derecelendirme sistemi ile yapılandırılmıştır. Katılımcılardan her bir ifadeye yönelik görüşlerini, 1 = Kesinlikle Katılmıyorum ile 5 = Kesinlikle Katılıyorum arasında değişen bir ölçekte derecelendirmeleri istenmiştir. Bu yapı, katılımcıların ilgili konulara ilişkin tutum ve algılarının nicel olarak değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

### **3.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi**

Araştırmanın evrenini, Gelir İdaresi Başkanlığı'nın taşra teşkilatına bağlı TRA2 Bölgesi (Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars) defterdarlıklarında görev yapan Gelir

Uzmanları ve Muhasebe Uzmanları oluşturmaktadır. Araştırma verilerinin toplandığı 01.04.2025–01.06.2025 tarih aralığında, TRA2 Bölgesi defterdarlıklarında 180 Gelir Uzmanı ve 70 Muhasebe Uzmanı olmak üzere toplam 250 kariyer uzmanı görev yapmaktadır. Bu evreni temsil edecek örneklem büyüklüğü, %95 güven düzeyi ve %5 hata payı esas alınarak yapılan hesaplama göre minimum 152 kişi olarak belirlenmiştir. Araştırma kapsamında tam sayım yapılmış; ancak bazı personelin izinli olması ve çeşitli nedenlerle görevlendirilmesi gibi sebeplerle toplam 191 Gelir Uzmanı ve Muhasebe Uzmanına ulaşılabilmektedir. Ulaşılan katılımcı sayısının, evrenin istatistiksel olarak temsil edilebilmesi açısından yeterli olduğu değerlendirilmektedir. Bu durum, örneklem büyüklüğünün evreni temsil edebilmesi için belirli güven düzeyleri ve hata payları çerçevesinde hesaplanması gerektiğini vurgulayan literatürle de uyumludur (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004, s. 50).

#### **3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları**

Vergi denetiminin kayıt dışı ekonomiyi azaltmadaki etkinliğinin incelendiği bu araştırmanın bir takım sınırlılıkları bulunmaktadır. Bunlardan ilki, araştırma örnekleminin sadece TRA2 bölgesindeki (Ağrı, Ardahan, Kars ve Iğdır) defterdarlık çalışanlarıyla sınırlı olup, diğer bölgelerdeki çalışanları kapsamamasıdır. Bir diğer sınırlılık ise, veri toplama sürecinin anket yöntemiyle yürütülmesi nedeniyle çalışanların yanıtlarında öznel değerlendirmelerin ve algıya dayalı farklılıkların bulunabilmesidir. Dolayısıyla, elde edilen sonuçlar yalnızca ilgili bölge ve örneklem kapsamında değerlendirilebilmektedir.

#### **3.5. Araştırmanın Yöntemi ve Modeli**

Hazırlanan araştırmanın analiz sürecinde öncelikle katılımcıların demografik özellikleri frekans ve yüzde dağılımları değerlendirilmiştir. Ardından, araştırmada kullanılan “Kayıt Dışı Ekonomiye Bakış” ve “Vergi Denetimine Bakış” ölçeklerine ilişkin veriler betimsel istatistiksel yöntemlerle (frekanslar, ortalamalar ve standart sapmalar) incelenmiştir. İki ölçek aracılığıyla elde edilen verilerin iç tutarlılığını belirlemek amacıyla güvenilirlik analizleri gerçekleştirilmiş ve Cronbach Alpha katsayıları ilgili ölçütlere göre yorumlanmıştır.

Verilerin parametrik test varsayımlarına uygunluğunu değerlendirmek amacıyla basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) değerleri incelenmiştir. Kline (1998), Leech vd. (2005) ve Kalaycı (2010), çarpıklık ve basıklık değerlerinin -3 ile

+3 aralığında bulunmasının normal dağılımdan sapmalar açısından kabul edilebilir olduğunu belirtmektedir. Yapılan normallik analizi sonucunda, basıklık değerleri -0,828 ve -0,973; çarpıklık değerleri ise 2,389 ve 2,132 olarak hesaplanmıştır. Buna göre verilerin parametrik analizlere uygun olduğu değerlendirilmiştir.

Bununla birlikte araştırmada, değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla korelasyon analiz ve değişkenlerin birbirleri üzerindeki etkisini tespit etmek için de regrasyon analizi uygulanmıştır. Ayrıca, katılımcıların demografik özelliklerine göre ölçek puanlarında anlamlı bir farklılık olup olmadığını incelemek amacıyla, iki kategorili değişkenlerde bağımsız örneklem t-testi, üç ve daha fazla kategoriye sahip değişkenlerde ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır.



**Şekil 3.1:** Araştırmanın Modeli

Şekil 3.1’de araştırmanın modeline yer verilmiştir. Bu bağlamda, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede vergi denetiminin etkinliğinin incelenmesinde söz konusu model esas alınmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analizinde SPSS27 paket programı kullanılmıştır.

### 3.6. Literatür İncelemesi

Kayıt dışı ekonomi ve vergi uyumu, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya olduğu temel ekonomik ve mali sorunlardan biridir. Bu bağlamda literatür, kayıt dışılığın nedenlerini, vergi denetimlerinin etkinliğini, vergi ahlakı ve kurumsal kapasite gibi unsurların vergiye uyum üzerindeki etkilerini çok boyutlu olarak ele almaktadır. Yabancı çalışmalar özellikle vergi denetiminin caydırıcılık gücünü, kurumsal çerçeve ve vergi moralinin rolünü vurgularken, yerli literatür Türkiye bağlamında dijitalleşme, denetim etkinliği, mevzuat yapısı ve mükellef davranışlarını ön plana çıkarmaktadır. Bu kapsamda yapılan araştırmalar, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede yalnızca denetim yoğunluğunun değil, aynı zamanda kurumsal, teknolojik ve sosyo-psikolojik faktörlerin birlikte

değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, Tablo 3.1’de kayıt dışı ekonomi ve vergi denetimi konularına ilişkin literatür özeti sunulmuştur.

**Tablo 3.1: Literatür Özeti**

| Yazar(lar)                      | Yıl  | Tespit Edilen Bulgular                                                                                                                                  |
|---------------------------------|------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Alm, McClelland ve Schulze      | 1992 | Denetim sıklığı ve cezaların vergi uyumunu sınırlı şekilde artırdığı; uyumun vergi ahlakı ve kamu güveni ile yakından ilişkili olduğu.                  |
| Andreoni, Erard ve Feinstein    | 1998 | Vergi kaçakçılığı modelleri; denetim ve ceza politikalarının ekonomik teori çerçevesinde vergi uyumunu şekillendirdiği.                                 |
| Schneider ve Enste              | 2000 | Gölge ekonominin nedenleri; yetersiz vergi denetiminin kayıt dışılığı artırdığı ve denetimin güçlendirilmesinin temel unsur olduğu.                     |
| Eilat ve Zinnes                 | 2000 | Hukuki ve kurumsal altyapının güçlendirilmesinin kayıt dışı ekonomiyi azaltmada kritik rol oynadığı.                                                    |
| Arslanoğlu                      | 2008 | Çalışmada, etkin bir vergi inceleme sisteminin kayıt dışı ekonomiyle mücadelede önemli olduğu vurgulanmıştır.                                           |
| Torgler ve Schneider            | 2007 | Vergi ahlakı ile vergi denetimi etkileşimi; vergi bilinci ve etik algılarının kayıt dışılığı azaltmada önemli olduğu.                                   |
| Bird ve Zolt                    | 2008 | Vergi idaresinin kurumsal kapasitesi ve şeffaflığının gölge ekonomi üzerinde belirleyici etkiler yarattığı.                                             |
| Bertotti ve Modanese            | 2016 | Matematiksel modellemeyle, sistematik denetim ve uygun ceza stratejilerinin kayıt dışılığı azalttığı.                                                   |
| López                           | 2017 | Küçük işletmelerin kayıt dışı kalması ve büyük firmaların vergi kaçırması; uyum politikalarının firmalar arasında sektörel kaymalara neden olabileceği. |
| Awasthi ve Engelschalk          | 2018 | Nakit kullanımının kayıt dışılığı artırdığı; elektronik ödeme sistemlerinin vergi uyumunu güçlendirdiği ancak tek başına yeterli olmadığı.              |
| Medina ve Schneider             | 2020 | 158 ülkede kayıt dışı ekonominin boyutu; vergi yükü, denetim eksikliği ve yolsuzluğun kayıt dışılığı artırdığı.                                         |
| Beer, Kasper, Kirchler ve Erard | 2020 | Denetim sonucuna bağlı olarak mükellef beyan davranışlarının değiştiği; ek tahakkuk alanların uyumu artırdığı, almayanların azalttığı.                  |
| Sebele-Mpofu                    | 2021 | Vergi moralinin Afrika’da kayıt dışı sektörde vergi uyumu üzerinde güçlü etkisi olduğu.                                                                 |
| Gërxxhani ve Cichocki           | 2023 | Geçiş ekonomilerinde kayıt dışılığın formal ve informal kurumların kalitesine bağlı olduğu.                                                             |

|                                               |      |                                                                                                                                        |
|-----------------------------------------------|------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Kotsogiannis, Salvadori, Karangwa ve Mukamana | 2024 | Ruanda’da denetimlerin caydırıcı etki yarattığı; kapsamlı yüz yüze denetimlerin olumlu, masa başı denetimlerin olumsuz etki doğurduğu. |
| Türk                                          | 2010 | Türkiye’de elektronik denetim sistemlerinin (VEDOP vb.) kayıt dışılığı azalttığı ve denetim etkinliğini artırdığı.                     |
| Akkoç ve Demir                                | 2011 | Aydın ilinde etkin denetimin kayıt dışılığı azalttığı; personel yetersizlikleri ve mevzuat karmaşıklığının denetimi sınırladığı.       |
| Nagac Kadir                                   | 2013 | 2005 sonrası denetim reformlarının vergi kaçakçılığına etkileri; bölgesel farklılıkların belirleyici olduğu.                           |
| Dumlupınar ve Yardımcıoğlu                    | 2015 | Trabzon’da denetim sıklığı ve etkinliğinin kayıt dışılığı azalttığı; yerel denetim kapasitesinin zayıf olduğu.                         |
| Büyükköç                                      | 2017 | Meslek mensuplarının vergi denetiminin kayıt dışılığı azaltıcı etkisine yönelik olumlu algıya sahip olduğu.                            |
| Ertekin                                       | 2018 | Kamu görevlilerinin vergi bilincinin demografik faktörlerden etkilendiği; vergilerin adaletsiz görüldüğü.                              |
| Taytak                                        | 2019 | Vergi affının denetim caydırıcılığını azalttığı; vergi adaleti algısının denetim algısını etkilediği.                                  |
| Dinçer ve Arslan                              | 2021 | Türkiye’de 2011 reformlarıyla denetim etkinliğinin artırıldığı; uluslararası uygulamalarla uyum sağlandığı.                            |
| Olçay                                         | 2021 | Denetim sıklığı arttıkça doğru beyanın yükseldiği; Türkiye’de denetimlerin yetersiz olduğu.                                            |
| Özçelik                                       | 2022 | Muhasebe meslek mensuplarının kayıt dışılıkla mücadelede önemli rol oynadığı; demografik değişkenlerle tutum arasında fark olmadığı.   |
| Eker                                          | 2023 | Beyan esasının eksik beyana yol açabildiği; etkin denetimin gelir kayıplarını azaltmada kritik olduğu.                                 |
| Karabulut ve Yıldız                           | 2023 | Vergi affının kısa vadede gelir artırsa da uzun vadede uyumu bozduğu; güçlü denetimin kalıcı etki yarattığı.                           |
| Yıldıran                                      | 2023 | ARDL ile 2005–2023 döneminde kayıt dışı ekonominin %16–68 arası değiştiği; 2015 sonrası belirgin düşüş olduğu.                         |
| Altuntaş                                      | 2024 | Türkiye’de kayıt dışılığın nedenleri; sade mevzuat, güçlü denetim ve toplumsal farkındalığın mücadelede anahtar olduğu.                |

Tablo 3.1’de, kayıt dışı ekonomi ve vergi denetimi kapsamında gerçekleştirilen çalışmaların bir kısmına yer verilmiştir. Bu doğrultuda, ilgili çalışmalara ait açıklamalar aşağıda sunulmuştur.

Alm, McClelland ve Schulze (1992), çalışmalarında vergi denetimi ile vergi uyumu arasındaki ilişkiyi deneysel bir yaklaşımla incelemiştir. Çalışmalarında, denetim sıklığı ve ceza oranlarının vergi uyumu üzerinde etkili olduğu, ancak bu etkinin sınırlı kaldığı bulunmuştur. Ayrıca, bireylerin vergi ahlakı ve devlete duydukları güvenin vergiye uyum üzerinde önemli bir rol oynadığı vurgulanmıştır. Bu bulgular, vergi denetiminin etkinliğinin yalnızca denetim mekanizmalarıyla sınırlı olmayıp, sosyal ve psikolojik faktörlerin de göz önünde bulundurulması gerektiğini göstermektedir.

Andreoni, Erard ve Feinstein (1998), vergi kaçakçılığı modellerini analiz ederek, denetim ve ceza politikalarının vergi uyumunu nasıl etkilediğini açıklamışlardır. Söz konusu çalışmada, vergi denetiminin caydırıcılığı ekonomi teorisi ışığında değerlendirilmiştir.

Schneider ve Enste (2000), gölge ekonomi kavramının kapsamlı bir tanımını yaparak, ekonomik büyüklüğünü ve ortaya çıkış nedenlerini irdelemişlerdir. Çalışmada, etkin vergi denetim mekanizmalarının eksikliğinin kayıt dışılığı teşvik ettiği vurgulanmıştır. Vergi denetiminin güçlendirilmesinin, gölge ekonomiyi azaltmada temel unsur olduğu belirtilmiştir.

Eilat ve Zinnes (2000) ise, hukuki ve kurumsal altyapıların güçlendirilmesinin kayıt dışı ekonomiyi önlemede kritik olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle vergi denetim sistemlerinin etkinliği ile hukuki yaptırımların caydırıcılığı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir.

Torgler ve Schneider (2007), vergi ahlakının gelişimi ile vergi denetimi arasındaki etkileşimi ele almışlardır. Çalışmada, vergi denetiminin artırılması kadar mükelleflerin vergi bilinci ve etik algılarının da kayıt dışılığın azaltılmasında önemli olduğu vurgulanmıştır.

Arsıanoğlu (2008), kayıt dışı ekonomi kavramını ele alarak Türkiye’de kayıt dışı ekonominin boyutlarının azaltılmasına yönelik çözüm önerilerini değerlendirmiştir. Çalışmada, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede etkili yöntemlerden

birinin etkin bir vergi inceleme sisteminin oluşturulması olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bird ve Zolt (2008), gelişmekte olan ülkelerde vergi toplama sistemlerinin kurumsal yapısını inceleyerek, bu yapıların gölge ekonomi üzerindeki etkilerini değerlendirmişlerdir. Çalışmada, sadece denetim faaliyetlerinin değil, vergi idaresinin kurumsal kapasitesi, şeffaflık düzeyi ve idari etkinliğinin de kayıt dışılığı belirleyen temel unsurlar olduğu vurgulanmıştır. Etkin vergi denetiminin, güçlü bir kurumsal çerçeve ve idari reformlarla desteklenmediği sürece uzun vadede sınırlı etki yaratabileceği sonucuna varılmıştır.

Türk'ün (2010) çalışması, Türkiye'de vergi denetim süreçlerinin dijitalleşmesinin kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkilerini incelemektedir. Araştırmada, özellikle VEDOP gibi elektronik denetim sistemlerinin uygulanmasıyla vergi denetiminin etkinliğinde belirgin bir artış yaşandığı ve bunun kayıt dışı ekonominin daralmasına katkı sağladığı ortaya konulmaktadır. Nitel ve nicel verilere dayanan bulgular, dijital denetim sistemlerinin yaygınlaştırılması ve teknolojik altyapının güçlendirilmesinin kayıt dışı faaliyetlerin tespitinde kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Bu bağlamda çalışma, dijitalleşmenin vergi denetimi aracılığıyla kamu gelirlerini artırıcı etkisine işaret ederek, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede teknolojik yaklaşımların önemli olduğu sonucuna varılmıştır.

Akkoç ve Demir (2011), vergi denetiminin kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisini Aydın ili örneği üzerinden incelemişlerdir. Çalışmada hem teorik hem de ampirik yöntemler kullanılarak, etkin bir vergi denetiminin kayıt dışı ekonomik faaliyetleri azaltmadaki rolü analiz edilmiştir. Yerel düzeyde yapılan anket ve saha çalışmaları sonucunda, denetim sıklığı ve caydırıcılığının artmasının vergiye gönüllü uyumu artırdığı ve kayıt dışılığı azalttığı tespit edilmiştir. Ayrıca vergi denetim elemanlarının sayısal ve niteliksel yetersizlikleri ile mevzuat karmaşıklığının denetimin etkinliğini sınırladığı vurgulanmıştır. Bu çalışma, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede yerel düzeyde etkin denetim politikalarının geliştirilmesinin önemi ortaya konulmuştur.

Nagac Kadir (2013), Türkiye'de 2005 sonrası vergi denetimi reformları ve vergi incelemelerinin vergi kaçakçılığı üzerindeki etkisini panel veri analizi ile

incelemiştir. Denetim uygulamaları, vergilendirilecek gelirin ve vergi matrahının artışında etkili bulunurken, bazı bölgelerde etkisinin sınırlı kaldığı tespit edilmiştir

Dumlupınar ve Yardımcıoğlu'nun (2015) çalışması, Trabzon örneği üzerinden vergi denetimi ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Ampirik bulgular, vergi denetimlerinin sıklığı ve etkinliğinin artmasının kayıt dışı faaliyetleri önemli ölçüde azalttığını ortaya koymaktadır. Yazarlar, Trabzon'daki denetim uygulamalarını değerlendirerek denetimlerin yoğunlaşmasının vergi uyumunu artırdığını ve kayıt dışı ekonominin daraltılmasında etkili bir araç niteliği taşıdığını belirtmektedir. Bununla birlikte, yerel düzeyde denetim süreçlerinin yeterince güçlü olmadığı ve mükelleflerin vergi yükünden kaçınmak amacıyla çeşitli yollar aramayı sürdürdüğü ifade edilmektedir. Çalışma, vergi denetiminin yerel ekonomik koşullar doğrultusunda daha etkin bir yapıya kavuşturulması gerektiğini vurgulamakta ve daha güçlü, sistematik denetimlerin kayıt dışı ekonomiyle mücadelede daha kalıcı sonuçlar sağlayabileceğini sonucuna varılmıştır.

Bertotti ve Modanese (2016), kayıt dışı ekonomi ile vergi denetimi ve ceza sistemleri arasındaki ilişkiyi matematiksel modelleme yoluyla incelemişlerdir. Çalışmada geliştirilen dinamik model, farklı denetim düzeylerinin ve ceza stratejilerinin kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Tespit edilen sonuçlara göre, sistematik ve tutarlı şekilde uygulanan vergi denetimi politikalarının, kayıt dışı faaliyetleri azaltmada daha etkili olduğu, ayrıca sadece ceza artırımının değil, denetim yoğunluğunun ve etkinliğinin de kritik öneme sahip olduğu saptanmıştır.

Büyükkoç (2017) ise bu çalışmayı Türkiye'de vergi denetiminin kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yapmıştır. Araştırma kapsamında, İstanbul ili Kağıthane ilçesinde bağımsız çalışan Serbest Muhasebeci Mali Müşavir (SMMM) ve Yeminli Mali Müşavir (YMM) meslek mensuplarına anket uygulanmıştır. Araştırma sonuçları, katılımcıların genel olarak vergi denetiminin kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisine olumlu bir görüşe sahip olduklarını ortaya koymuştur.

López,(2017), çalışmasında gelişmekte olan ülkelerdeki vergi kaçakçılığını incelemiştir. Buna göre kayıtlı firmalar bağlamında vergi kaçakçılığını azaltmaya yönelik faaliyetlerin, vergi gelirlerini %68 oranında artırabileceği tespit

edilmiştir. Ancak, vergi kaçakçılığına karşı alınacak sert önlemlerin, bazı firmaların kayıt dışı sektörlere geçmesine yol açabileceği vurgulanmıştır.

Awasthi ve Engelschalk (2018) nakit ödemelerin, vergi uyumunu zorlaştırarak kayıt dışı ekonomiyi yaygın hale getirdiğini belirtmişlerdir. Çalışma kapsamında, nakit kullanımının azaltılmasının ve elektronik ödeme yöntemlerinin teşvikinin, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede etkili stratejilerden biri olabileceği vurgulanmıştır. Bununla birlikte tek başına teknolojik çözümlerin uzun vadeli başarı için yeterli olamayacağı, sürecin kapsamlı ve çok yönlü politikalarla desteklenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Ertekin'in (2018) çalışması, kamu görevlilerinin vergiye yönelik algı ve bilinç düzeylerini çeşitli demografik değişkenler üzerinden incelemektedir. Bulgular, eğitim düzeyi, yaş, cinsiyet ve gelir gibi faktörlerin vergi algısını anlamlı biçimde etkilediğini göstermektedir. Katılımcıların önemli bir kısmı vergi sistemini adaletsiz olarak değerlendirmekte ve kamu harcamalarında daha fazla şeffaflık talep etmektedir. Araştırmada, kadınların vergi yükünü daha yoğun hissettiği, yaş ilerledikçe verginin ahlaki bir sorumluluk olarak görüldüğü, gelir ve eğitim düzeyi arttıkça ise vergi bilincinin yükseldiği ortaya konulmaktadır. Çalışma, vergi reformunun gerekliliğine işaret ederek kamu görevlilerinin bu sürece aktif biçimde dâhil edilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Taytak'ın (2019) çalışması, vergi adaleti ve vergi affı uygulamalarını vergi denetimi algısı çerçevesinde değerlendirmektedir. Araştırma bulguları, mükelleflerin büyük bölümünün denetim konusunda bilgi sahibi olduğunu belirtmesine rağmen vergi sistemini adil olarak görmediğini ortaya koymaktadır. İnceleme sonucunda, vergi affı uygulamalarının denetimlerin caydırıcılığını azalttığı ve vergi adaleti algısının denetim algısını doğrudan etkilediği belirlenmektedir. Bu çerçevede, vergi affı ve adalet algısının vergi denetimi algısında belirleyici unsurlar olarak öne çıktığı ifade edilmektedir.

Beer, Kasper, Kirchler ve Erard(2020), ABD'deki yaklaşık 7.500 serbest meslek sahibine ait vergi denetim verilerini kullanarak, operasyonel denetimlerin mükelleflerin sonraki yıllardaki gelir beyanı davranışlarına etkisini incelemişlerdir. Buna göre ek vergi tahakkuku yapılan mükelleflerin gelir beyanlarında belirgin artışlar gözlenirken, herhangi bir tahakkukla karşılaşmayan mükelleflerin

beyanlarında azalma olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, denetimlerin caydırıcı veya ters caydırıcı etkiler yaratabileceğini ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışmada, denetimlerin daha etkili olabilmesi için vergiye uyumsuz mükelleflerin isabetli biçimde hedeflenmesi gerektiği vurgulanmaktadır

Medina ve Schneider (2020), 158 ülkenin 1991–2017 yıllarına ilişkin verileri kapsamında kayıt dışı ekonomilerin büyüklüğünün uzun vadeli eğilimlerini analiz etmişlerdir. MIMIC (MultipleIndicators, MultipleCauses) modeli kullanılarak yapılan analizde, vergi yükü, denetim eksikliği, yolsuzluk ve kayıtlı sektörlerdeki katı düzenlemelerin kayıt dışılığı artırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca etkin vergi denetimi ve idari kapasitenin güçlendirilmesinin kayıt dışı ekonomiyi azaltmada önemli olduğu vurgulanmıştır.

Dinçer ve Arslan'ın (2021) çalışması, vergi denetiminin kamu finansmanında temel bir araç olduğunu vurgulayarak denetimin etkinliğinin yapısal düzenlemeler, karar alma süreçleri ile vergi bilinci ve ahlakı çerçevesinde şekillendiğini incelemektedir. Uluslararası örneklerde, özellikle ABD, İngiltere, Almanya ve Fransa'da sektörel uzmanlaşmaya dayalı örgütlenme, mükellef haklarına verilen önem ve risk analizine dayalı denetim yaklaşımının ön plana çıktığı belirtilmektedir. Türkiye'de ise 2011 yılında gerçekleştirilen yapısal reformlarla Vergi Denetim Kurulu'nun kurulması ve denetim birimlerinin uzmanlaşma esasına göre yeniden yapılandırılmasıyla denetim süreçlerinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu düzenlemelerin vergi uyumunu artıracak ve denetim etkinliğini geliştireceği yönünde literatürde genel bir beklenti bulunmaktadır. Çalışma, söz konusu reformların vergi denetim sisteminin etkinliğini artırarak ülke ekonomisine olumlu katkılar sağlayacağını ortaya koymaktadır.

Olçay'ın (2021) çalışması, kayıt dışı ekonominin vergi gelirleri üzerinde yarattığı olumsuz etkileri ele alarak etkin vergi denetimlerinin bu sorunla mücadelede kritik bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır. Türkiye'de kayıt dışı ekonomi oranlarının görece yüksek olduğu, buna karşın gelişmiş ülkelerde daha düşük seviyelerde seyrettiği belirtilmektedir. Araştırma bulguları, vergi denetim sıklığının artmasının mükelleflerin doğru beyanda bulunma olasılığını yükselttiğini göstermektedir. Bununla birlikte, Türkiye'de denetim kapasitesinin yeterli düzeyde olmadığı ve vergi bilincinin güçlendirilmesine ihtiyaç duyulduğu vurgulanmaktadır.

Çalışma, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede vergi yasalarının sadeleştirilmesi, denetim süreçlerinin etkinleştirilmesi ve toplumda farkındalık artırıcı çalışmaların yürütülmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Sebele-Mpofu'nun (2021) çalışması, Afrika ülkelerinde kayıt dışı sektörün çoğunlukla vergi ödemekten kaçınma amacıyla tercih edildiğini ve bunun vergi politikaları üzerinde önemli etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Zimbabwe'de kayıt dışı sektör için varsayılan vergi sisteminin benimsenmiş olmasına rağmen, bu sistemin yeterli düzeyde gelir sağlayamadığı belirtilmektedir. Literatürde vergi uyumu çoğunlukla vergi yapısı ve idari kapasite sınırlamaları üzerinden ele alınırken, vergi moralinin rolünün çoğu zaman göz ardı edildiği ifade edilmektedir. Çalışma, vergi moralinin kayıt dışı sektörde vergi kaçakçılığı ve uyumsuzluğu güçlü biçimde etkileyen belirleyici bir unsur olduğunu göstermektedir.

Özçelik'in (2022) çalışması, muhasebe meslek mensuplarının kayıt dışı ekonomiyle mücadelede önemli katkılar sağladığını ortaya koymaktadır. Araştırmada, demografik özellikler (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslekî unvan ve kıdem) ile meslek mensuplarının tutumları arasında anlamlı bir fark bulunmadığı belirtilmektedir. Katılımcılar, devletin meslek mensuplarına güvence sağlaması gerektiğini vurgularken mevcut mevzuatın yeterince açık olmadığı görüşünü paylaşmaktadır. Çalışma, kayıt dışı ekonomiyle etkili bir mücadele için hükümetin güçlü politikalar geliştirmesi ve muhasebe meslek mensuplarının bu süreçte aktif biçimde yer almasının önemini vurgulamaktadır.

Eker'in (2023) çalışması, Türk vergi sisteminde beyan esasının uygulanmasının, mükelleflerin zaman zaman vergi beyannamelerini eksik ya da hiç vermemelerine yol açabildiğini ve bunun devlet açısından önemli ölçüde gelir kaybına neden olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmada, bu tür eksikliklerin önlenmesi için vergi idaresinin mükellefleri bilgilendirerek vergi bilinci oluşturmaları ve benzer sorunların tekrarını önlemek amacıyla gerekli önlemleri almasının önemi vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra, vergi denetiminin etkin bir şekilde yürütülmesinin kritik olduğu ifade edilmektedir. Vergi denetiminde etkinlik, belirlenen hedeflere en verimli biçimde ulaşılması, yani faaliyetlerin en düşük maliyetle gerçekleştirilerek gelir kaybının en aza indirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Çalışma, vergi kanunlarının etkin biçimde uygulanması ve

denetlenmesinin hem devletin gelir kaybını önlemeye hem de ekonomik düzenin sağlanmasına önemli katkılar sağlayacağını ortaya koymaktadır.

Görxhani ve Cichocki'nin (2023) çalışması, geçiş ekonomilerinde gölge ekonomisinin büyüklüğünü ve etkilerini incelemektedir. Araştırma, vergi kaçakçılığının yalnızca formal kurumların güçlendirilmesiyle değil, aynı zamanda informal kurumların (vergi morali, hükümete güven) iyileştirilmesiyle de azaltılabileceğini ortaya koymaktadır. Bulgular, formal kurumların etkin biçimde işlediği durumlarda vergi kaçakçılığının azaldığını göstermektedir. Ayrıca, bireylerin sivil katılımının ve eğitim düzeyinin artırılmasının vergi uyumunu teşvik etmede önemli olduğu vurgulanmaktadır. Çalışma, hükümetlerin ve sivil toplumun birlikte çalışarak hem formal hem de informal kurumları güçlendirmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Karabulut ve Yıldız'ın (2023) çalışması, vergi affı, ceza politikaları ve vergi denetiminin kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkilerini incelemektedir. Araştırmada, Türkiye'deki vergi affı uygulamaları ve ceza politikalarının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkileri ampirik verilerle değerlendirilmiştir. Bulgular, vergi affı uygulamalarının kısa vadede vergi gelirlerini artırabileceğini, ancak uzun vadede vergiye uyum üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceğini göstermektedir. Bunun yanı sıra, ceza politikalarının caydırıcı etkisi ve vergi denetimlerinin sıklaştırılmasının kayıt dışı ekonomiyi küçültmede olumlu sonuçlar doğurduğu ortaya konulmaktadır. Çalışma, vergi affı ve ceza politikalarının vergi uyumunu artırmada sınırlı etkisi olduğunu, etkili ve düzenli denetim stratejilerinin ise daha kalıcı sonuçlar sağladığını vurgulamaktadır. Bu yönüyle araştırma, vergi politikalarının etkinliğine dair önemli bulgular sunarak, kayıt dışı ekonominin önlenmesinde vergi denetimi ve cezaların birleşik etkilerini tartışan literatüre katkı sağlamaktadır.

Yıldıran'ın (2023) çalışması, Türkiye'deki kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü ve buna bağlı vergi kaybını incelemektedir. Araştırmada Tanzi'nin para talebi modeli kullanılarak, 2005-2023 dönemi çeyrek verileri üzerinden ARDL modeli ile kayıt dışı ekonomi tahmin edilmiştir. Bulgular, kayıt dışı ekonominin milli gelire oranının %16 ile %68 arasında değiştiğini, 2015 sonrasında ise azalma eğilimi göstererek 2023'te %16 seviyesine gerilediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, kayıt

dışı ekonominin boyutuna bağılı olarak vergi kaybının %3 ile %11 arasında değıştiğı tahmin edilmektedir.

Altuntaş'ın (2024) çalışması, Türkiye'de kayıt dışı ekonominin nedenlerini, etkilerini ve mücadele politikalarını ele almaktadır. Araştırmada, yüksek vergi oranları, karmaşık mevzuat, zayıf denetim yapısı ve belge düzenindeki eksikliklerin kayıt dışılığın başlıca nedenleri arasında yer aldığı belirtilmektedir. Gelir İdaresi Başkanlığı ve MASAK'ın dijitalleşme adımları çerçevesinde çeşitli stratejik önlemler alınmış olsa da, bu çabaların etkili olabilmesi için vergi sisteminin sade, adil ve uygulanabilir bir yapıya kavuşturulması gerektiğı vurgulanmaktadır. Çalışma, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede şeffaflık, hesap verebilirlik ve toplumsal farkındalığın temel öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Kotsogiannis, Salvadori, Karangwa ve Mukamana'nın (2024) çalışması, gelişmekte olan ülkelerde vergi denetimlerinin vergi uyumu üzerindeki etkilerini Ruanda örneğı üzerinden analiz etmektedir. Araştırmada vergi idaresi verileri kullanılarak yapılan analizler, denetimlerin genel olarak olumlu bir caydırıcılık etkisi yarattığını ve denetim sonrasında kurumlar vergisi gelirlerinde ortalama 17.246 ABD doları artış sağlandığını göstermektedir. Ancak, denetim türüne göre etkilerin farklılaştığı tespit edilmektedir; yüz yüze yapılan kapsamlı denetimler olumlu etkiler yaratırken, masa başı (dar kapsamlı) denetimlerin zamanla olumsuz etkiler doğurduğu görülmektedir. Çalışma, vergi idarelerinin denetim portföylerini dikkatli biçimde değerlendirmesi gerektiğini vurgulamakta ve iletişim stratejileri ile önceki denetim deneyimlerinin etkisinin araştırılmasının gelecekteki çalışmalar için önemli bir alan olduğunu önermektedir.

Kayıt dışı ekonomi ve vergi denetimine ilişkin literatür, bireylerin bu konulara yönelik algılarının çeşitli faktörlerden etkilendiğini ve bu çerçevede karşılıklı ilişkiler taşıyabildiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, çalışmanın kuramsal temeli, literatürdeki bulgular doğrultusunda oluşturulmuş ve araştırma modeli kapsamında aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H1: Katılımcıların kayıt dışı ekonomiye ilişkin bakış açıları ile vergi denetimine ilişkin bakış açıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H2: Katılımcıların kayıt dışı ekonomiye yönelik bakış açıları, demografik özelliklerine göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermektedir.

- H2a: Kayıt dışı ekonomiye yönelik bakış açısı, katılımcıların cinsiyetlerine göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermektedir.
- H2b: Kayıt dışı ekonomiye yönelik bakış açısı, katılımcıların unvanına göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık göstermektedir.
- H2c: Kayıt dışı ekonomiye yönelik bakış açısı, katılımcıların eğitim düzeylerine göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermektedir.
- H2d: Kayıt dışı ekonomiye yönelik bakış açısı, katılımcıların mesleki deneyimlerine göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermektedir.

H3: Katılımcıların vergi denetimine yönelik bakış açıları, demografik özelliklerine göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermektedir.

- H3a: Vergi denetimine yönelik bakış açısı, katılımcıların cinsiyetlerine göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermektedir.
- H3b: Vergi denetimine yönelik bakış açısı, katılımcıların unvanlarına göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermektedir.
- H3c: Vergi denetimine yönelik bakış açısı, katılımcıların eğitim düzeylerine göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermektedir.
- H3d: Vergi denetimine yönelik bakış açısı, katılımcıların mesleki deneyimlerine göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermektedir.
- H4: Vergi denetimine yönelik algının kayıt dışı ekonomiyi azaltmaya yönelik algı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

#### 4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu araştırma, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede karşılaşılan zorlukları ve bu sorunlara yönelik etkili çözüm önerilerini, özellikle vergi denetimi ekseninde sistematik biçimde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.. Bu çerçevede, çalışmanın güvenilirliğini ve elde edilecek verilerin geçerliliğini artırmak adına, anket katılımcılarının vergi denetimi alanında fiilen görev yapmış kişilerden oluşmasına özen gösterilmiştir. Katılımcıların sahip olduğu uzmanlık bilgisi ve saha deneyimlerinden faydalanılarak, mevcut sorunlara dair daha derinlikli analizler yapılması ve uygulanabilir politika önerileri geliştirilmesi hedeflenmiştir. Böylece, tespit edilecek bulgularla vergi denetiminin etkinliğini artırmaya yönelik pratik ve alan temelli çözüm önerilerinin sunulması amaçlanmaktadır.

##### 4.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular dağılımları Tablo 4.1’de gösterilmektedir.

**Tablo 4.1:**Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bilgiler

| Cinsiyet | N   | %    |
|----------|-----|------|
| Kadın    | 80  | 41,9 |
| Erkek    | 111 | 58,1 |

| Eğitim     | N   | %    |
|------------|-----|------|
| Lisans     | 159 | 83,2 |
| Lisansüstü | 32  | 16,8 |

| Deneyim | N  | %    |
|---------|----|------|
| 1-5     | 55 | 28,8 |
| 6-10    | 49 | 25,7 |
| 10 Üstü | 87 | 45,5 |

| Unvan           | N          | %          |
|-----------------|------------|------------|
| Gelir Uzmanı    | 153        | 80,1       |
| Muhasebe Uzmanı | 38         | 19,9       |
| <b>Toplam</b>   | <b>191</b> | <b>100</b> |

Tablo 4.1’de araştırmaya katılan toplam 191 katılımcının demografik özellikleri olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %58,1’i erkek, %41,9’u ise kadındır. Bu durum, çalışmanın gerçekleştirildiği kurum ya da meslek grubunda erkek çalışan oranının daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Eğitim düzeyi bakımından değerlendirildiğinde, katılımcıların büyük çoğunluğunun (%83,2) lisans mezunu olduğu, %16,8'inin ise lisansüstü eğitime sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu veri, araştırmanın bilgi düzeyi yüksek bir örneklem üzerinde gerçekleştirildiğine işaret etmektedir.

Katılımcıların mesleki deneyimlerine bakıldığında ise %45,5'inin 10 yılın üzerinde deneyime sahip olduğu görülmektedir. Bu oran, katılımcıların yarısından fazlasının kamu sektöründe uzun süredir çalışmakta olduğunu ve dolayısıyla vergi denetimi ve kayıt dışı ekonomi gibi konularda daha yerleşik bilgi ve görüşlere sahip olabileceğini düşündürmektedir. Deneyim dağılımında %28,8 ile 1-5 yıl ve %25,7 ile 6-10 yıl aralığında çalışan katılımcılar da kayda değer bir paya sahiptir.

Unvan dağılımı incelendiğinde ise katılımcıların %80,1'inin Gelir Uzmanı ve %19,9'unun Muhasebe Uzmanı unvanına sahip olduğu belirlenmiştir. Bu durum, araştırmanın vergi denetimi süreçlerinde doğrudan görev alan uzmanlar üzerinde yoğunlaştığını ve bu nedenle alanın dinamiklerini yansıtmada güçlü bir temsil yeteneğine sahip olduğunu göstermektedir.

#### 4.2. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Frekans Analizi Sonuçları

Katılımcıların kayıt dışı ekonomiye bakış ölçeğine ait ifadelere verdikleri yanıtların dağılımları Tablo 4.2'te gösterilmektedir.

**Tablo 4.2:** Kayıt Dışı Ekonomiye Bakışa İlişkin Frekans Analizi Sonuçları

|                                                                                                    | 1  | 2    |    | 3    |    | 4    |     | 5    |    |      |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------|----|------|----|------|----|------|-----|------|----|------|
|                                                                                                    | f  | %    | f  | %    | f  | %    | f   | %    | f  | %    |
| 1. Vergi denetimi ülkemizde etkin bir biçimde uygulanmaktadır.                                     | 28 | 14,7 | 68 | 35,6 | 41 | 21,5 | 49  | 25,7 | 5  | 2,6  |
| 2. Kayıt dışının azaltılmasında denetim elemanlarının önemli bir rolü bulunmaktadır.               | 6  | 3,1  | 9  | 4,7  | 6  | 3,1  | 88  | 46,1 | 82 | 42,9 |
| 3. Vergi yükünün ağır olması kayıt dışını artırır.                                                 | 6  | 3,1  | 16 | 8,4  | 11 | 5,8  | 79  | 41,4 | 79 | 41,4 |
| 4. Vergi oranlarında yapılacak indirimler, vergi ödemeyi teşvik eder.                              | 9  | 4,7  | 7  | 3,7  | 18 | 9,4  | 89  | 46,6 | 68 | 35,6 |
| 5. Şu andaki yasal uygulamalar kayıt dışı ekonominin artmasına neden olmaktadır.                   | 3  | 1,6  | 37 | 19,4 | 51 | 26,7 | 68  | 35,6 | 32 | 16,8 |
| 6. Yüksek KDV oranları belgesiz (faturasız) alış verışı özendirir ve kayıt dışı işlemleri artırır. | 6  | 3,1  | 13 | 6,8  | 9  | 4,7  | 102 | 53,4 | 61 | 31,9 |

|                                                                                                                                               |    |      |    |      |    |      |    |      |    |      |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|------|----|------|----|------|----|------|----|------|
| 7. İthalatın artması, yurtiçi üreticilerin rekabet gücünün azalmasına ve kayıt dışı ekonominin artmasına neden olmaktadır.                    | 7  | 3,7  | 22 | 11,5 | 34 | 17,8 | 84 | 44,0 | 44 | 23,0 |
| 8. Vergi iadesinin kaldırılması kayıt dışını arttırır.                                                                                        | 17 | 8,9  | 51 | 26,7 | 42 | 22,0 | 57 | 29,8 | 24 | 12,6 |
| 9. Muhasebecilerin yetkilerinin arttırılması kayıt dışını azaltır.                                                                            | 27 | 14,1 | 48 | 25,1 | 47 | 24,6 | 50 | 26,2 | 19 | 9,9  |
| 10. Basit usulde defter tutma kayıt dışını arttırır.                                                                                          | 13 | 6,8  | 42 | 22,0 | 29 | 15,2 | 65 | 34,0 | 42 | 22,0 |
| 11. Kayıt dışı ile mücadelenin başarılı olabilmesi için siyasi iradenin kararlılığı gerekli ve yeterlidir.                                    | 16 | 8,4  | 43 | 22,5 | 30 | 15,7 | 67 | 35,1 | 35 | 18,3 |
| 12. İşletmeler muhasebe kayıtlarının düzenlenmesi aşamasında, yasal yükümlülüklerden kaçınmak amacıyla muhasebecilerini yönlendirmektedirler. | 7  | 3,7  | 10 | 5,2  | 37 | 19,4 | 96 | 50,3 | 41 | 21,5 |
| 13. Vergi affı uygulaması mükelleflerin vergisel yükümlülüklerini gerektiği şekilde yerine getirmemelerine neden olmaktadır.                  | 12 | 6,3  | 19 | 9,9  | 16 | 8,4  | 64 | 33,5 | 80 | 41,9 |
| 14. Kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması işsizliği azaltır.                                                                            | 6  | 3,1  | 23 | 12,0 | 42 | 22,0 | 79 | 41,4 | 41 | 21,5 |
| 15. Kayıt edilmek üzere muhasebeciye getirilen belgeler, işletmelerin yapmış oldukları işlemlerin gerçek durumunu yansıtmamaktadır.           | 3  | 1,6  | 21 | 11,0 | 65 | 34,0 | 77 | 40,3 | 25 | 13,1 |

Not:1: Kesinlikle Katılmıyorum ,....., 5: Kesinlikle Katılıyorum

Tablo 4.2’de yer alan bulgular, katılımcıların vergi denetimi ve kayıt dışı ekonomi konularına ilişkin algı ve tutumlarını ortaya koymaktadır. Katılımcıların önemli bir bölümü, Türkiye’de vergi denetiminin etkin bir şekilde uygulanmadığı yönündeki görüşe katılmadıklarını belirtmiştir. Bu ifadeye verilen yanıtlar incelendiğinde, %14,7’si “Kesinlikle Katılmıyorum” ve %35,6’sı “Katılmıyorum” seçeneğini işaretlemiş; bu da söz konusu algının katılımcılar arasında yaygın olmadığını göstermektedir.

Buna karşılık, denetim elemanlarının kayıt dışı ekonominin azaltılmasında kritik bir rol oynadığı görüşü katılımcılar arasında yüksek oranda kabul görmüştür. Katılımcıların %46,1’i “Katılıyorum” ve %42,9’u “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını

vererek, bu konuda güçlü bir fikir birliğinin bulunduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde, “Vergi yükünün ağır olması kayıt dışılığı artırmaktadır” ifadesine yönelik olarak da %41,4 “Katılıyorum” ve %41,4 “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtı verilmiştir; Bu durum, ağır vergi yüklerinin kayıt dışı faaliyetlere yönelimi teşvik ettiğine dair güçlü bir inanç olduğunu göstermektedir.

Vergi oranlarında yapılacak indirimlerin vergi ödeme isteğini artıracığı yönündeki ifadeye de yüksek düzeyde katılım sağlanmıştır. Katılımcıların %46,6’sı “Katılıyorum”, %35,6’sı ise “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını vererek, vergi oranlarının düşürülmesinin kayıt altı ekonomiyi teşvik edeceğine dair olumlu bir beklentiyi yansıtmıştır. Diğer yandan, mevcut yasal düzenlemelerin kayıt dışı ekonomiyi artırdığı yönündeki düşünceye katılanların oranı da dikkat çekicidir. Buna göre %35,6 “Katılıyorum” ve %16,8 “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtı, mevzuatın bazı durumlarda kayıt dışılığı engellemekten ziyade teşvik ettiğine dair algının varlığına işaret etmektedir.

KDV oranlarının yüksek olmasının belgesiz alışverişi özendirdiği görüşü ise katılımcılar arasında yaygın kabul görmektedir. %53,4 “Katılıyorum” ve %31,9 “Kesinlikle Katılıyorum” oranları, yüksek dolaylı vergi yükünün kayıt dışılığı teşvik eden önemli bir faktör olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Ayrıca, ithalatın artmasının yurtiçi üreticilerin rekabet gücünü azalttığı ve bu durumun da kayıt dışılığı artırdığı yönündeki ifadeye verilen %44,0 “Katılıyorum” ve %23,0 “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtları, ekonomik dış etkenlerin kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisine dair güçlü bir farkındalığı yansıtmaktadır.

Katılımcıların %29,8’inin “Katılıyorum” ve %12,6’sının “Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde görüş bildirdiği “Vergi iadesinin kaldırılması kayıt dışılığı artırır” ifadesi ise görece daha düşük düzeyde destek bulmuştur. Bu durum vergi iadesi uygulamalarının kayıt dışılığı etkileme düzeyi konusunda katılımcıların daha temkinli ya da farklı görüşlerde olabileceğine işaret etmektedir.

Öte yandan, muhasebecilerin yetkilerinin artırılmasının kayıt dışılığı azaltacağı görüşüne verilen destek görece düşüktür; %26,2 “Katılıyorum” ve %9,9 “Kesinlikle Katılıyorum” oranları, bu önermenin katılımcılar nezdinde daha sınırlı bir kabul gördüğünü göstermektedir. Basit usulde defter tutmanın kayıt dışılığı artırdığı yönündeki ifadeye ise daha fazla destek verilmiş; %34,0 “Katılıyorum” ve

%22,0 “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtları bu yönde bir eğilim olduğunu ortaya koymuştur.

Siyasi iradenin kararlılığının kayıt dışı ile mücadelede gerekli ve yeterli olduğu yönündeki ifadeye de belirli bir düzeyde katılım gözlemlenmiştir. Katılımcıların %35,1’i “Katılıyorum”, %18,3’ü ise “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtı vermiştir. Ayrıca, işletmelerin muhasebe kayıtlarını düzenlerken, yasal yükümlülüklerden kaçınmak amacıyla muhasebecileri yönlendirdiği görüşüne yönelik katılım oldukça yüksektir. %50,3 “Katılıyorum” ve %21,5 “Kesinlikle Katılıyorum” oranları, uygulamada karşılaşılan bazı etik sorunlara işaret etmektedir.

Vergi affı uygulamalarının mükelleflerin vergisel sorumluluklarını olumsuz etkilediği görüşü ise oldukça güçlü biçimde desteklenmiştir. %33,5 “Katılıyorum” ve %41,9 “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtları, vergi affının vergiye gönüllü uyum üzerindeki olumsuz etkisine dair yaygın bir kanaat olduğunu ortaya koymaktadır.

Kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınmasının işsizliği azaltacağı yönündeki ifadeye verilen %41,4 “Katılıyorum” ve %21,5 “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtları, kayıt dışılığın istihdam üzerindeki dolaylı etkilerine ilişkin bir farkındalığı göstermektedir. Son olarak, işletmelerin muhasebecilere teslim ettikleri belgelerin gerçeği yansıtmadığı yönündeki ifadeye verilen %40,3 “Katılıyorum” ve %13,1 “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtları da kayıt dışılığın muhasebe uygulamaları düzeyinde nasıl gerçekleştiğine dair katılımcıların görüşlerini ortaya koymaktadır.

Öte yandan katılımcıların vergi denetimi ile ilgili düşüncelerinin yer aldığı ifadelerle verdikleri yanıtların dağılımları Tablo 4.3’te gösterilmiştir.

**Tablo 4.3:** Vergi Denetimine Bakışa İlişkin Frekans Analizi Sonuçları

|                                                                                                      | 1  |      | 2  |      | 3  |      | 4   |      | 5  |      |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|------|----|------|----|------|-----|------|----|------|
|                                                                                                      | f  | %    | f  | %    | f  | %    | f   | %    | f  | %    |
| 1. Vergi denetimi, mükellefleri doğru beyanda bulunmaya, tam ve zamanında vergi ödemeye yönlendirir. | 6  | 3,1  | 7  | 3,7  | 9  | 4,7  | 105 | 55,0 | 64 | 33,5 |
| 2. Denetim sıklığı artıkça mükellefin doğru beyanda bulunma ihtimali artar.                          | 6  | 3,1  | 11 | 5,8  | 14 | 7,3  | 101 | 52,9 | 59 | 30,9 |
| 3. Vergi denetimi, vergi yasalarının uygulanmasının teminatıdır.                                     | 6  | 3,1  | 8  | 4,2  | 11 | 5,8  | 104 | 54,5 | 62 | 32,5 |
| 4. Vergi idaresi kayıt dışı ekonomik faaliyetleri önlemek için yeterli teknik                        | 29 | 15,2 | 51 | 26,7 | 54 | 28,3 | 48  | 25,1 | 9  | 4,7  |

|                                                                                                                                                                                                 |    |      |    |      |    |      |     |      |    |      |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|------|----|------|----|------|-----|------|----|------|
| altyapıya sahiptir.                                                                                                                                                                             |    |      |    |      |    |      |     |      |    |      |
| 5.Vergi denetimi geçirme korkusu, mükellefleri kayıt dışı ekonomik faaliyetlerden uzaklaştırır.                                                                                                 | 9  | 4,7  | 12 | 6,3  | 28 | 14,7 | 103 | 53,9 | 39 | 20,4 |
| 6. Vergi bilincinin toplumda yerleşik olmaması vergi denetiminin etkinliğini olumsuz yönde etkilemektedir.                                                                                      | 3  | 1,6  | 10 | 5,2  | 10 | 5,2  | 94  | 49,2 | 74 | 38,7 |
| 7.Türkiye’de vergi denetim oranları düşüktür.                                                                                                                                                   | 8  | 4,2  | 23 | 12,0 | 49 | 25,7 | 73  | 38,2 | 38 | 19,9 |
| 8. Vergi denetim elemanları kayıt dışı faaliyetleri tespit etmede yeterli bilgi birikimine sahiptir.                                                                                            | 15 | 7,9  | 40 | 20,9 | 53 | 27,7 | 68  | 35,6 | 15 | 7,9  |
| 9. Yürütülen vergi denetimleri kayıt dışı faaliyetleri bulup cezalandırmakta etkilidir.                                                                                                         | 6  | 3,1  | 23 | 12,0 | 44 | 23,0 | 96  | 50,3 | 22 | 11,5 |
| 10. Vergi denetimleri, denetimlerin hesap hatalarını bulabilme, yapılan beyanlardaki yanlışlıkları tespit edebilme niteliklerinin başarısı yüksekse kayıt dışı faaliyetleri önlemede etkilidir. | 4  | 2,1  | 8  | 4,2  | 29 | 15,2 | 111 | 58,1 | 39 | 20,4 |
| 11. Vergi denetimlerinde yeterli zaman ayrılmamaktadır.                                                                                                                                         | 7  | 3,7  | 25 | 13,1 | 42 | 22,0 | 83  | 43,5 | 34 | 17,8 |
| 12. Vergi denetim elemanları vergi incelemelerinde, dış etkenlere karşı (taciz, tehdit politik baskı vb.) tarafsız ve objektif davranmalarını sağlayacak yeterli güvenceye sahiptir.            | 57 | 29,8 | 58 | 30,4 | 43 | 22,5 | 23  | 12,0 | 10 | 5,2  |
| 13. Vergi denetimi ne kadar etkin ise, kayıt dışı faaliyetler o kadar azalır.                                                                                                                   | 5  | 2,6  | 8  | 4,2  | 7  | 3,7  | 108 | 56,5 | 63 | 33,0 |
| 14. Vergi denetimi kayıt dışı faaliyet gösterenler için caydırıcı bir hale gelmedikçe, vergi kayıplarının önüne geçebilmek mümkün değildir.                                                     | 1  | 0,5  | 9  | 4,7  | 18 | 9,4  | 86  | 45,0 | 77 | 40,3 |
| 15. Etkin olmayan bir vergi denetimi, kayıt dışı faaliyetleri ödüllendirme gibi bir sonuç doğurmaktadır.                                                                                        | 5  | 2,6  | 7  | 3,7  | 19 | 9,9  | 104 | 54,5 | 56 | 29,3 |
| 16. Vergi denetimi geçirme ihtimali arttıkça kayıt dışı faaliyetler azalır.                                                                                                                     | 3  | 1,6  | 11 | 5,8  | 7  | 3,7  | 115 | 60,2 | 55 | 28,8 |

|                                                                                                              |   |     |    |     |    |     |    |      |    |      |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---|-----|----|-----|----|-----|----|------|----|------|
| 17. İyi bir denetim sistemiyle desteklenmeyen beyan esasına dayalı bir vergi sistemi başarılı olamamaktadır. | 3 | 1,6 | 12 | 6,3 | 14 | 7,3 | 89 | 46,6 | 73 | 38,2 |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---|-----|----|-----|----|-----|----|------|----|------|

Not:1: Kesinlikle Katılmıyorum, ..... 5: Kesinlikle katılıyorum

Tablo 4.3'te yer alan veriler, katılımcıların vergi denetiminin işlevselliği ve etkinliğine ilişkin algılarını kapsamlı biçimde ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, genel olarak vergi denetimlerinin kayıt dışı ekonomiyle mücadelede kritik bir araç olarak görüldüğünü göstermektedir.

Katılımcıların büyük bir kısmı, vergi denetimlerinin mükellefleri doğru beyanda bulunmaya, vergilerini zamanında ve eksiksiz şekilde ödemeye yönlendirdiği görüşüne katılmaktadır. Bu ifadeye %55,0 "Katılıyorum" ve %33,5 "Kesinlikle Katılıyorum" yanıtı verilmiştir. Benzer şekilde, denetim sıklığının artmasının, mükelleflerin doğru beyan ihtimalini artırdığına yönelik algı da yüksektir. Buna göre katılımcıların %52,9'u bu görüşe "Katılıyorum", %30,9'u ise "Kesinlikle Katılıyorum" yanıtını vermiştir. Ayrıca, vergi denetiminin vergi yasalarının uygulanmasında bir teminat olduğu yönünde de güçlü bir görüş birliği söz konusudur. Bu ifadeye %54,5 "Katılıyorum", %32,5 "Kesinlikle Katılıyorum" yanıtı verilmiştir.

Öte yandan, vergi idaresinin kayıt dışı ekonomik faaliyetleri önlemeye yönelik teknik altyapı yeterliliği konusunda katılımcılar arasında ciddi bir kararsızlık ve güvensizlik göze çarpmaktadır. Buna göre "Kesinlikle Katılıyorum" diyenlerin oranı yalnızca %4,7 iken, katılımcıların %25,12'i "Katılıyorum" demiştir. Buna karşılık, %28,3 "Kararsızım", %26,7 "Katılmıyorum" ve %15,2 "Kesinlikle Katılmıyorum" yanıtları, mevcut altyapının yetersiz olduğu algısının yaygın olduğunu göstermektedir.

Vergi denetimi geçirme korkusunun mükellefleri kayıt dışılıktan uzaklaştırdığına dair algı da oldukça yaygındır. %53,9 "Katılıyorum" ve %20,4 "Kesinlikle Katılıyorum" yanıtları, bu tür denetimlerin caydırıcılığına olan inancı yansıtmaktadır. Vergi bilincinin toplumda yeterince yerleşik olmamasının vergi denetiminin etkinliğini olumsuz etkilediği düşüncesi de yüksek oranda paylaşılmaktadır. Katılımcıların %49,2'si "Katılıyorum" ve %38,7'si "Kesinlikle Katılıyorum" yanıtı vermiştir. Ayrıca, Türkiye'de vergi denetim oranlarının düşük

olduğu yönünde de bir görüş bulunmaktadır. Bu ifadeye %38,2 “Katılıyorum”, %19,9 “Kesinlikle Katılıyorum” cevabını vermiştir.

Vergi denetim elemanlarının kayıt dışı faaliyetleri tespit etmedeki bilgi yeterliliği konusunda ise görüşlerin daha dağınık olduğu görülmektedir. %35,6 “Katılıyorum” ve %7,9 “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtına karşılık, %27,7 “Kararsızım”, %20,9 “Katılmıyorum” ve %7,9 “Kesinlikle Katılmıyorum” diyen katılımcılar, bu konuda görüş ayrılıklarını ortaya koymaktadır. Yürütülen denetimlerin kayıt dışı faaliyetleri bulup cezalandırmakta etkili olduğu görüşüne katılım ise görece yüksektir. Buna göre %50,3 “Katılıyorum” ve %11,5 “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtları bu yöndedir.

Ayrıca, denetimlerin muhasebe kayıtlarındaki hataları ve beyanlardaki yanlışlıkları tespit edebilme becerisiyle kayıt dışı ekonomiyle mücadelede etkili olacağına dair görüşe yüksek düzeyde katılım gözlemlenmektedir. %58,1 “Katılıyorum” ve %20,4 “Kesinlikle Katılıyorum” oranları bu inancı desteklemektedir. Bununla birlikte, denetim süreçlerinde yeterli zaman ayrılmadığına yönelik bir algı da dikkat çekmektedir. Öyle ki %43,5 “Katılıyorum” ve %17,8 “Kesinlikle Katılıyorum” oranları, bu konudaki memnuniyetsizliği yansıtmaktadır.

Vergi denetim elemanlarının, dış baskılara (örneğin tehdit, taciz, politik etki) karşı tarafsız ve objektif davranabilmesini sağlayacak güvencelere sahip olmadığı düşüncesi ise yaygındır. Nitekim %29,8 “Kesinlikle Katılmıyorum”, %30,4 “Katılmıyorum” ve %22,5 “Kararsızım” yanıtları, bu konuda ciddi bir yapısal zafiyet algısının varlığına işaret etmektedir.

Katılımcılar, vergi denetimi ne kadar etkin olursa, kayıt dışı faaliyetlerin o denli azalacağı yönünde büyük oranda hemfikirdir. %56,5 “Katılıyorum” ve %33,0 “Kesinlikle Katılıyorum” oranları, bu konuda güçlü bir mutabakatı göstermektedir. Aynı şekilde, vergi denetiminin caydırıcılık düzeyinin artmadığı sürece vergi kayıplarının önlenemeyeceği görüşü de yüksek derecede destek görmektedir. Buna göre %45,0 “Katılıyorum” ve %40,3 “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtları bu yönelimi teyit etmektedir.

Etkin olmayan bir vergi denetiminin kayıt dışı faaliyetleri ödüllendirme riski taşıdığına ilişkin yaygın bir algı da mevcuttur. %54,5 “Katılıyorum” ve %29,3 “Kesinlikle Katılıyorum” şeklindeki yanıtlar, zayıf denetim sisteminin olumsuz

sonuçlarına dair kaygıları ortaya koymaktadır. Son olarak, denetim ihtimalinin artmasının kayıt dışılığı azaltacağı ve beyan esaslı vergi sisteminin etkili bir denetimle desteklenmedikçe başarılı olamayacağı görüşleri de katılımcılar arasında yaygın şekilde kabul görmektedir. Buna göre ilk ifadeye %60,2 “Katılıyorum”, %28,8 “Kesinlikle Katılıyorum” ve ikincisine ise %46,6 “Katılıyorum”, %38,2 “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtları verilmiştir.

#### 4.3. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Betimsel Analiz Sonuçları

Araştırma kapsamında katılımcıların Kayıt dışı ekonomi ile ilgili düşüncelerine ilişkin betimsel analiz sonuçları Tablo 4.4’te gösterilmektedir.

**Tablo 4.4:** Kayıt Dışı Ekonomiye Bakışa İlişkin Betimsel Analiz Sonuçları

|                                                                                                                                           | N   | Ortalama | Standart Sapma |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|----------|----------------|
| Vergi denetimi ülkemizde etkin bir biçimde uygulanmaktadır.                                                                               | 191 | 2,66     | 1,093          |
| Kayıt dışının azaltılmasında denetim elemanlarının önemli bir rolü bulunmaktadır.                                                         | 191 | 4,21     | 0,945          |
| Vergi yükünün ağır olması kayıt dışını artırır.                                                                                           | 191 | 4,09     | 1,042          |
| Vergi oranlarında yapılacak indirimler, vergi ödemeyi teşvik eder.                                                                        | 191 | 4,05     | 1,012          |
| Şu andaki yasal uygulamalar kayıt dışı ekonominin artmasına neden olmaktadır.                                                             | 191 | 3,47     | 1,035          |
| Yüksek KDV oranları belgesiz (faturasız) alış verişi özendirir ve kayıt dışı işlemleri artırır.                                           | 191 | 4,04     | 0,962          |
| İthalatın artması, yurtiçi üreticilerin rekabet gücünün azalmasına ve kayıt dışı ekonominin artmasına neden olmaktadır.                   | 191 | 3,71     | 1,059          |
| Vergi iadesinin kaldırılması kayıt dışını artırır.                                                                                        | 191 | 3,10     | 1,192          |
| Muhasebecilerin yetkilerinin artırılması kayıt dışını azaltır.                                                                            | 191 | 2,93     | 1,216          |
| Basit usulde defter tutma kayıt dışını artırır.                                                                                           | 191 | 3,42     | 1,241          |
| Kayıt dışı ile mücadelenin başarılı olabilmesi için siyasi iradenin kararlılığı gerekli ve yeterlidir.                                    | 191 | 3,32     | 1,244          |
| İşletmeler muhasebe kayıtlarının düzenlenmesi aşamasında, yasal yükümlülüklerden kaçınmak amacıyla muhasebecilerini yönlendirmektedirler. | 191 | 3,81     | 0,957          |
| Vergi affı uygulaması mükelleflerin vergisel yükümlülüklerini gerektiği şekilde yerine getirmemelerine neden olmaktadır.                  | 191 | 3,95     | 1,213          |
| Kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması işsizliği azaltır.                                                                            | 191 | 3,66     | 1,043          |
| Kayıt edilmek üzere muhasebeciye getirilen belgeler, işletmelerin yapmış oldukları işlemlerin gerçek durumunu yansıtmamaktadır.           | 191 | 3,52     | 0,911          |

Tablo 4.4 incelendiğinde, katılımcıların “Vergi denetimi ülkemizde etkin bir biçimde uygulanmaktadır.” ifadesine verdikleri yanıtların ortalaması 2,66 olarak belirlenmiştir. Bu ölçeğin ortalamasının altında olması, katılımcıların Türkiye’deki vergi denetiminin etkinliği konusunda düşük bir algıya sahip olduğunu göstermektedir. “Kayıt dışının azaltılmasında denetim elemanlarının önemli bir rolü bulunmaktadır.” ifadesine verilen yanıtların ortalaması ise 4,21 olarak ortaya çıkmıştır. Bu da denetim elemanlarının kayıt dışı ekonomiyle mücadelede çok önemli bir role sahip olduğu görüşünü desteklemektedir.

“Vergi yükünün ağır olması kayıt dışını artırır.” ifadesine verilen cevapların ortalaması 4,09’dur. Buna göre katılımcıların ağır vergi yükünün kayıt dışı ekonomiyi artırdığına güçlü biçimde inandıkları görülmektedir. Benzer şekilde, “Vergi oranlarında yapılacak indirimler, vergi ödemeyi teşvik eder.” ifadesinin ortalaması 4,05 olarak ölçülmüş olup, bu değer vergi indirimlerinin vergi uyumunu artıracağı beklentisi baskın olduğunu göstermektedir.

“Şu andaki yasal uygulamalar kayıt dışı ekonominin artmasına neden olmaktadır.” ifadesinin ortalaması 3,47 ile ortalamaya yakın seviyededir. Bu durum mevcut yasal uygulamaların kayıt dışı ekonomiyi artırdığına dair orta düzeyde bir kanaat olduğunu göstermektedir. Katılımcılar ayrıca “Yüksek KDV oranları belgesiz (faturasız) alışverişi özendirir ve kayıt dışı işlemleri artırır.” ifadesine 4,04 ortalama ile güçlü destek vermişlerdir.

“İthalatın artması, yurtiçi üreticilerin rekabet gücünün azalmasına ve kayıt dışı ekonominin artmasına neden olmaktadır.” ifadesinin ortalaması 3,71 olup, bu konuda da kayıt dışının ithalat artışından olumsuz etkilendiği görüşü benimsenmiştir. “Vergi iadesinin kaldırılması kayıt dışını artırır.” ifadesi ise 3,10 ortalama ile elde edilen sonuç ortada bir düzeyde olmuştur.

“Muhasebecilerin yetkilerinin artırılması kayıt dışını azaltır.” ifadesinin ortalaması 2,93 olarak ölçülmüş ve katılımcıların bu görüşe katılmadığı veya çekinceli yaklaştığı görülmüştür. “Basit usulde defter tutma kayıt dışını artırır.” ifadesi ise 3,42 ortalama ile orta düzeyde bir onay almıştır.

“Kayıt dışı ile mücadelenin başarılı olabilmesi için siyasi iradenin kararlılığı gerekli ve yeterlidir.” ifadesine verilen 3,32 ortalama, siyasi iradenin önemine

inanıldığını ancak tek başına yeterli görülmediğini göstermektedir. “İşletmeler muhasebe kayıtlarının düzenlenmesi aşamasında, yasal yükümlülüklerden kaçınmak amacıyla muhasebecilerini yönlendirmektedirler.” ifadesinin ortalaması 3.81 olup, bu konuda yaygın bir algı mevcuttur.

“Vergi affı uygulaması mükelleflerin vergisel yükümlülüklerini gerektiği şekilde yerine getirmemelerine neden olmaktadır.” ifadesinin ortalaması 3,95 ile güçlü bir olumsuz etki algısı ortaya konulmuştur. Ayrıca, “Kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması işsizliği azaltır.” ifadesine 3,66 ortalama verilmiş ve düzenlemenin işsizliği azaltacağına dair bir beklenti olduğu görülmüştür. Son olarak, “Kayıt edilmek üzere muhasebeciye getirilen belgeler, işletmelerin yapmış oldukları işlemlerin gerçek durumunu yansıtmamaktadır.” ifadesinin 3,52 ortalama verilmiş, muhasebe kayıtlarının gerçek durumu tam olarak yansıtmadığı yönünde bir algı bulunduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte araştırma kapsamında katılımcıların vergi denetim ile ilgili düşüncelerine ilişkin betimsel analiz sonuçları Tablo 4.5’te gösterilmiştir.

**Tablo 4.5:** Vergi Denetimine Bakışa İlişkin Betimsel Analiz Sonuçları

|                                                                                                         | N   | Ortalama | Standart Sapma |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|----------|----------------|
| Vergi denetimi, mükellefleri doğru beyanda bulunmaya, tam ve zamanında vergi ödemeye yönlendirir.       | 191 | 4,12     | 0,895          |
| Denetim sıklığı artıkça mükellefin doğru beyanda bulunma ihtimali artar.                                | 191 | 4,03     | 0,948          |
| Vergi denetimi, vergi yasalarının uygulanmasının teminatıdır.                                           | 191 | 4,09     | 0,910          |
| Vergi idaresi kayıt dışı ekonomik faaliyetleri önlemek için yeterli teknik altyapıya sahiptir.          | 191 | 2,77     | 1,127          |
| Vergi denetimi geçirme korkusu, mükellefleri kayıt dışı ekonomik faaliyetlerden uzaklaştırır.           | 191 | 3,79     | 0,994          |
| Vergi bilincinin toplumda yerleşik olmaması vergi denetiminin etkinliğini olumsuz yönde etkilemektedir. | 191 | 4,18     | 0,872          |
| Türkiye’de vergi denetim oranları düşüktür.                                                             | 191 | 3,58     | 1,068          |
| Vergi denetim elemanları kayıt dışı faaliyetleri tespit etmede yeterli bilgi birikimine sahiptir.       | 191 | 3,15     | 1,086          |
| Yürütülen vergi denetimleri kayıt dışı faaliyetleri bulup cezalandırmakta etkilidir.                    | 191 | 3,55     | 0,955          |

|                                                                                                                                                                                            |     |      |       |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|------|-------|
| Vergi denetimleri, denetimlerin hesap hatalarını bulabilme, yapılan beyanlardaki yanlışlıkları tespit edebilme niteliklerinin başarısı yüksekse kayıt dışı faaliyetleri önlemede etkilidir | 191 | 3,91 | 0,841 |
| Vergi denetimlerinde yeterli zaman ayrılmamaktadır.                                                                                                                                        | 191 | 3,59 | 1,042 |
| Vergi denetim elemanları vergi incelemelerinde, dış etkenlere karşı (taciz, tehdit politik baskı vb.) tarafsız ve objektif davranmalarını sağlayacak yeterli güvenceye sahiptir.           | 191 | 2,32 | 1,174 |
| Vergi denetimi ne kadar etkin ise, kayıt dışı faaliyetler o kadar azalır.                                                                                                                  | 191 | 4,13 | 0,870 |
| Vergi denetimi kayıt dışı faaliyet gösterenler için caydırıcı bir hale gelmedikçe, vergi kayıplarının önüne geçebilmek mümkün değildir.                                                    | 191 | 4,20 | 0,835 |
| Etkin olmayan bir vergi denetimi, kayıt dışı faaliyetleri ödüllendirme gibi bir sonuç doğurmaktadır.                                                                                       | 191 | 4,04 | 0,882 |
| Vergi denetimi geçirme ihtimali arttıkça kayıt dışı faaliyetler azalır.                                                                                                                    | 191 | 4,09 | 0,832 |
| İyi bir denetim sistemiyle desteklenmeyen beyan esasına dayalı bir vergi sistemi başarılı olamamaktadır.                                                                                   | 191 | 4,14 | 0,913 |

Tablo 4.5’te, katılımcıların “Vergi denetimi, mükellefleri doğru beyanda bulunmaya, tam ve zamanında vergi ödemeye yönlendirir.” ifadesine verdikleri yanıtların ortalaması 4,12 olarak belirlenmiştir. Bu durum, denetimin yönlendirici etkisinin yüksek olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, “Denetim sıklığı arttıkça mükellefin doğru beyanda bulunma ihtimali artar.” ifadesinin ortalaması 4,03 olup, sık denetimin vergi uyumunu artırdığına inanıldığı görülmektedir.

“Vergi denetimi, vergi yasalarının uygulanmasının teminatıdır.” ifadesinin ortalaması 4,09 ortalama olup, bu değer denetimin yasaların uygulanabilirliği açısından kritik bir rolü olduğu vurgulanmıştır. Ancak “Vergi idaresi kayıt dışı ekonomik faaliyetleri önlemek için yeterli teknik altyapıya sahiptir.” ifadesine verilen yanıtların ortalaması 2,77 göreceli olarak düşük çıkmış, teknik altyapının yetersiz olduğu algısının mevcut olduğu anlaşılmıştır.

“Vergi denetimi geçirme korkusu, mükellefleri kayıt dışı ekonomik faaliyetlerden uzaklaştırır.” ifadesi 3,79 ortalama ile orta düzeyde caydırıcı bir faktör olarak görülürken, “Vergi bilincinin toplumda yerleşik olmaması vergi denetiminin

etkinliğini olumsuz yönde etkilemektedir.” ifadesi 4,18 ortalama ile toplumsal vergi bilincinin eksikliğinin önemli bir engel olduğu kanaatini yansıtmaktadır.

Katılımcılar, “Türkiye’de vergi denetim oranları düşüktür.” ifadesine 3,58 ortalama cevap verirken, “Vergi denetim elemanları kayıt dışı faaliyetleri tespit etmede yeterli bilgi birikimine sahiptir.” ifadesine 3,15 ortalama ile tam güven duymadıklarını göstermişlerdir. “Yürütülen vergi denetimleri kayıt dışı faaliyetleri bulup cezalandırmakta etkilidir. ”İfadenin ortalaması 3,55 olup mevcut denetimlerin belirli düzeyde etkili olduğu düşünülmektedir.

“Vergi denetimleri, hesap hatalarını bulabilme ve beyanlardaki yanlışlıkları tespit edebilme niteliklerinde başarılı ise kayıt dışı faaliyetleri önlemede etkilidir.” ifadesinin ortalaması 3,91 olup, denetim kalitesinin önleyici etkisi vurgulanmıştır. Ancak “Vergi denetimlerinde yeterli zaman ayrılmamaktadır.” ifadesi 3,59 ortalama ile denetim süreçlerinin zaman kısıtına maruz olduğu algısını ortaya koymaktadır.

“Vergi denetim elemanları, vergi incelemelerinde taciz, tehdit ve politik baskı gibi dış etkenlere karşı tarafsız ve objektif davranmalarını sağlayacak yeterli güvenceye sahiptir. ”İfadenin 2,32 gibi düşük bir ortalama alması, denetim elemanlarının dış baskılara karşı korunmadığı düşüncesinin yaygın olduğunu ortaya koymuştur.

Katılımcılar, “Vergi denetimi ne kadar etkin ise, kayıt dışı faaliyetler o kadar azalır.” ifadesine 4,13 ortalama vermiş ve etkin denetim ile kayıt dışı ekonomi arasında doğrudan bir ilişki olduğunu kabul etmektedir. “Vergi denetimi, kayıt dışı faaliyet gösterenler için caydırıcı hale gelmedikçe, vergi kayıplarının önüne geçmek mümkün değildir.” ifadesi 4,20 ortalama ile denetimlerin caydırıcılığının vergi kaybını önlemedeki anahtar olduğu görüşünü yansıtmaktadır.

“Etkin olmayan bir vergi denetimi, kayıt dışı faaliyetleri ödüllendirme gibi sonuçlar doğurmaktadır.”4,04’lük ortalama, zayıf denetimin kayıt dışılığı artırdığına dair algının güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, “Vergi denetimi geçirme ihtimali arttıkça kayıt dışı faaliyetler azalır. ”İfadeye verilen 4,09 ortalama, denetlenme riskinin kayıt dışılığı azaltmada etkili olduğu yönündeki inancı desteklemektedir.

Son olarak, “İyi bir denetim sistemiyle desteklenmeyen beyan esasına dayalı bir vergi sistemi başarılı olamamaktadır.” ifadesinin 4,14 ortalaması, beyan esaslı sistemin başarısının denetim kalitesine bağlı olduğunu göstermektedir.

#### 4.4. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Bilimsel araştırmalarda güvenilirlik, ölçüm aracının tutarlılığını ve tekrarlandığında benzer sonuçlar üretme yeteneğini ifade eder. Bu, özellikle sosyal bilimlerde soyut kavramların ölçümünde kritik bir öneme sahiptir. Güvenilirlik analizleri arasında en yaygın kullanılan yöntem Cronbach’s Alphakatsayısıdır. Bu yöntem, çok maddeli ölçeklerde maddelerin iç tutarlılığını ölçerek ölçeğin genel güvenilirliğini değerlendirir. Katsayının yorumlanmasında ise belirli değerlendirme kriterleri esas alınmaktadır (Özdamar, 2004: 25). Buna göre;

$0,00 \leq \alpha < 0,40$ : Ölçek güvenilir değildir.

$0,40 \leq \alpha < 0,60$ : Ölçek düşük düzeyde güvenilirdir.

$0,60 \leq \alpha < 0,80$ : Ölçek oldukça güvenilirdir.

$0,80 \leq \alpha < 1,00$ : Ölçek yüksek düzeyde güvenilirdir.

Bu bağlamda, çalışmada kullanılan “Kayıt Dışı Ekonomiye Bakış Açısı” ve “Vergi Denetimine Bakış” ölçeklerine ilişkin güvenilirlik analizleri gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulgular Tablo4.6’de sunulmuştur. Analiz sonuçlarına göre, ölçeklerin Cronbach’s Alpha katsayıları, ilgili ölçütlerle karşılaştırılarak değerlendirilmiş ve ölçeklerin güvenilirlik düzeyleri belirlenmiştir.

**Tablo 4.6:** Güvenilirlik Analizi Sonuçları

| Kullanılan Ölçek                        | Cronbach Alfa | N  |
|-----------------------------------------|---------------|----|
| Kayıt Dışı Ekonomiye Bakış Açısı Ölçeği | 0,68          | 15 |
| Vergi Denetimine Bakış Ölçeği           | 0,82          | 17 |

Tablo 4.6’da ölçeklere ilişkin güvenilirlik analizleri incelendiğinde, Kayıt Dışı Ekonomiye Bakış Açısı Ölçeği’nin Cronbach Alfa değerinin 0,680 olduğu görülmektedir. On beş maddeden oluşan bu ölçek için söz konusu değer, sosyal bilimlerde kabul edilen sınırlar içerisinde olup kabul edilebilir düzeyde bir içsel tutarlılığa işaret etmektedir.

Vergi Denetimine Bakış Ölçeği için hesaplanan Cronbach Alfa değeri ise 0,820’dir. On yedi maddeden oluşan bu ölçek açısından bu değer, yüksek düzeyde

güvenilirlik göstermekte ve maddelerin aynı yapıyı tutarlı biçimde ölçtüğünü ortaya koymaktadır. Aynı şekilde anketin otuz iki maddeleri için yapılan güvenilirlik analizi neticesinde hesaplanan Cronbach Alfa değeri ise 0,848 olarak çıkmış olup yüksek düzeyde güvenilirlik göstermekte ve maddelerin aynı yapıyı tutarlı biçimde ölçtüğünü ortaya koymaktadır.

#### 4.5. Korelasyon Analizi Sonuçları

Katılımcıların kayıt dışı ekonomiye bakış açıları ile vergi denetimine yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda elde edilen analiz sonuçları Tablo 4.7’de sunulmuştur. Yapılan analiz, iki değişken arasındaki ilişkinin yönü ve gücü hakkında nicel bir değerlendirme sağlamaktadır.

**Tablo 4.7:** Korelasyon Analizi Sonuçları

|                                            |                     | Kayıt Dışı Ekonomiye<br>Bakış Açısı Ölçeği | Vergi<br>Denetimine<br>Bakış Ölçeği |
|--------------------------------------------|---------------------|--------------------------------------------|-------------------------------------|
| Kayıt Dışı Ekonomiye<br>Bakış Açısı Ölçeği | Pearson Correlation | 1                                          | 0,610**                             |
|                                            | Sig. (2-tailed)     |                                            | 0,000                               |
|                                            | N                   | 191                                        | 191                                 |

\*\*\*  $p < 0,01$ ; \*\*  $p < 0,05$ ; \*  $p < 0,10$ .

Tablo 4.7’de Korelasyon analizi sonuçlarına göre, Kayıt Dışı Ekonomiye Bakış Açısı Ölçeği ile Vergi Denetimine Bakış Ölçeği arasında pozitif yönlü, orta–yüksek düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ( $r = 0,610$ ;  $p < 0,01$ ). Bu bulgu, katılımcıların kayıt dışı ekonomiye yönelik bakış açıları olumlu yönde değiştikçe vergi denetimine ilişkin bakış açılarının da aynı yönde değiştiğini göstermektedir.

Bu bulgu, katılımcıların kayıt dışı ekonomiye ilişkin bakış açılarının, vergi denetimine ilişkin bakış açılarıyla birlikte değiştiğini, yani birindeki olumlu ya da olumsuz algının diğerini de benzer yönde etkilediğini ifade etmektedir. Bu tespit”H1: Kayıt dışı ekonomiye bakış ile vergi denetimine bakış arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. “ hipotezini desteklemektedir.

#### 4.6. Regresyon Analizi Sonuçları

Katılımcıların, vergi denetimine yönelik algılarının kayıt dışı ekonomiyi azaltmaya yönelik algıları üzerindeki etkisini incelemek amacıyla regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda elde edilen analiz sonuçları Tablo 4.8’de sunulmuştur.

**Tablo 4.8:** Regresyon Analizi Sonuçları

| <b>Bağımlı değişken:</b> <i>Kayıt dışı ekonomiyi azaltmaya yönelik algı</i> | B                     | Std. S. | Beta  | t      | p     |
|-----------------------------------------------------------------------------|-----------------------|---------|-------|--------|-------|
| <b>Bağımsız değişken:</b> <i>Vergi denetimine yönelik algı</i>              | 0,578                 | 0,055   | 0,610 | 10,570 | 0,000 |
| Sabit                                                                       | 1,432                 | 0,206   |       | 6,935  | 0,000 |
| $R^2 = 0,372$                                                               | Durbin-Watson = 2,111 |         |       |        |       |

Not: \*\*\*  $p < 0,01$ ; \*\*  $p < 0,05$ ; \*  $p < 0,10$

Tablo 4.8’de vergi denetimine yönelik algının kayıt dışı ekonomiyi azaltmaya yönelik algı üzerindeki etkisini incelemeye yönelik gerçekleştirilen regresyon analizi sonuçları yer almaktadır. Buna göre oluşturulan araştırma modeli kapsamında bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni açıklama gücünü gösteren  $R^2$  değeri 0,37’dir. Bununla birlikte araştırma modelinde otokorelasyon probleminin varlığı Durbin-Watson testi ile incelenmiştir. Söz konusu test değerinin 1,5 ile 2,5 arasında olması, otokorelasyon sorununun olmadığını göstermektedir (Karaca, 2018:84). Bu kapsamda Tablo 4.8’de yer alan Durbin-Watson testine ilişkin değerin 2,11 olduğu görülmektedir. Elde edilen bu sonuç araştırma modelinde otokorelasyon sorununun olmadığını ifade etmektedir.

Araştırma kapsamında analiz sonuçları incelendiğinde, vergi denetimine yönelik algının kayıt dışı ekonomiyi azaltmaya yönelik algı üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı ve olumlu yönde etkisinin olduğu tespit edilmiştir ( $p < .01$ ). Buna göre, vergi denetiminin etkinliğine ilişkin algı düzeyi yükseldikçe, bireylerin kayıt dışı ekonominin azaltılabileceğine yönelik inançlarının da anlamlı düzeyde artacağını ifade etmek mümkündür. Elde edilen bulgu, “H4: Vergi denetimine yönelik algının kayıt dışı ekonomiyi azaltmaya yönelik algı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.” şeklinde oluşturulan araştırma hipotezini desteklemektedir.

#### 4.7. Farklılık Analizi Sonuçları

Katılımcıların kayıt dışı ekonomiye bakış açıları ile vergi denetimine yönelik tutumlarının, cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır. Bu analiz, kadın ve erkek katılımcılar arasında söz konusu değişkenler bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Elde edilen bulgular Tablo 4.9’da sunulmuştur.

**Tablo 4.9:** Araştırma Değişkenleri ile Cinsiyet Arasındaki Farklılığa Yönelik Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

|                                   | Cinsiyet | N   | $\bar{x}$ | Ss     | t      | P     |
|-----------------------------------|----------|-----|-----------|--------|--------|-------|
| <b>Kayıt Dışı Ekonomiye Bakış</b> | Kadın    | 80  | 3,5917    | 0,0380 | -0,123 | 0,368 |
|                                   | Erkek    | 111 | 3,6000    | 0,0664 |        |       |
| <b>Denetime Bakış</b>             | Kadın    | 80  | 3,7199    | 0,0405 | -0,611 | 0,360 |
|                                   | Erkek    | 111 | 3,7636    | 0,0596 |        |       |

Tablo 4.9’da kayıt dışı ekonomiye bakış için p-değeri 0,368 olarak bulunmuştur. Bu değer, kabul edilen 0,05 anlamlılık düzeyinden büyüktür ( $0,368 > 0,05$ ). Bu sonuç, katılımcıların kayıt dışı ekonomiye bakış açılarının cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, “H2a: Kayıt dışı ekonomiye bakış katılımcıların cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.” hipotezi desteklenmemektedir.

Denetime Bakış için p-değeri 0,360 olarak bulunmuştur. Bu değer de kabul edilen 0.05 anlamlılık düzeyinden büyüktür ( $0,360 > 0,05$ ). Bu sonuç, katılımcıların vergi denetimine bakış açılarının cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, “H3a: Vergi denetimine bakış katılımcıların cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.” hipotezi desteklenmemektedir.

**Tablo 4.10:** Araştırma Değişkenleri ile Unvanlar Arasındaki Farklılığa Yönelik Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

| Unvan                             |                 | N   | $\bar{x}$ | Ss     | t      | P     |
|-----------------------------------|-----------------|-----|-----------|--------|--------|-------|
| <b>Kayıt Dışı Ekonomiye Bakış</b> | Gelir Uzmanı    | 153 | 3,5795    | 0,0371 | -1,019 | 0,752 |
|                                   | Muhasebe Uzmanı | 38  | 3,6649    | 0,0772 |        |       |
| <b>Denetime Bakış</b>             | Gelir Uzmanı    | 153 | 3,7309    | 0,0402 | -0,820 | 0,479 |
|                                   | Muhasebe Uzmanı | 38  | 3,8034    | 0,0731 |        |       |

Tablo 4.10’da Kayıt dışı ekonomiye bakış ile unvanlar arasındaki farka dair p-değeri 0,752olarak belirtilmiştir. Bu değer, kabul edilen 0,05 anlamlılık düzeyinden büyüktür ( $0,752 > 0,05$ ). Dolayısıyla, katılımcıların kayıt dışı ekonomiye bakış açılarının Unvana göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna varılmaktadır. Bu nedenle, “H2b: Kayıt dışı ekonomiye bakış katılımcıların Unvanına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.” hipotezi desteklenmemektedir.

Denetime bakış ile unvanlar arasındaki farka dair p-değeri 0,479olarak belirtilmiştir. Bu değer, kabul edilen 0,05 anlamlılık düzeyinden büyüktür ( $0,479 > 0,05$ ). Bu ifadeye dayanarak, katılımcıların vergi denetimine bakış açılarının unvana göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna varılmaktadır. Bu nedenle, “H3b: Vergi denetimine bakış katılımcıları unvana göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.” hipotezi desteklenmemektedir.

**Tablo 4.11:** Araştırma Değişkenleri ile Eğitim Düzeyi Arasındaki Farklılığa Yönelik Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

|                            | Eğitim Düzeyi | N   | $\bar{x}$ | Ss     | t      | P     |
|----------------------------|---------------|-----|-----------|--------|--------|-------|
| Kayıt Dışı Ekonomiye Bakış | Lisans        | 159 | 3,5903    | 0,0380 | -0,409 | 0,465 |
|                            | Lisansüstü    | 32  | 3,6270    | 0,0664 |        |       |
| Denetime Bakış             | Lisans        | 159 | 3,7247    | 0,0405 | -1,300 | 0,087 |
|                            | Lisansüstü    | 32  | 3,8474    | 0,0596 |        |       |

Tablo 4.11’de kayıt dışı ekonomiye bakış ile eğitim düzeyi arasındaki farka dair p-değeri 0,465olarak belirtilmiştir. Bu değer, kabul edilen 0,05 anlamlılık düzeyinden büyüktür ( $0,465 > 0,05$ ). Dolayısıyla, katılımcıların kayıt dışı ekonomiye bakış açılarının ile eğitim düzeyi göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna varılmaktadır. Bu nedenle, “H2c: Kayıt dışı ekonomiye bakış katılımcıların ile eğitim düzeyi göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.” hipotezi desteklenmemektedir

Öte yandan Denetime bakış ile eğitim düzeyi arasındaki farka dair p-değeri 0,087 olarak belirtilmiştir. Bu değer, kabul edilen 0,05 anlamlılık düzeyinden büyüktür ( $0,087 > 0,05$ ). Bu ifadeye dayanarak, katılımcıların vergi denetimine bakış açılarının eğitim düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna varılmaktadır. Bu nedenle, “H3c: Vergi denetimine bakış katılımcıları eğitim düzeyi göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.” hipotezi desteklenmemektedir.

**Tablo 4.12:** Araştırma Değişkenleri ile Mesleki Deneyim Arasındaki Farklılığa Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

|                                   | Mesleki Deneyim | N  | $\bar{x}$ | Ss     | p     | F     |
|-----------------------------------|-----------------|----|-----------|--------|-------|-------|
| <b>Kayıt Dışı Ekonomiye Bakış</b> | 1-5             | 55 | 3,6812    | 0,0667 | 0,138 | 2,310 |
|                                   | 6-10            | 49 | 3,6710    | 0,0639 |       |       |
|                                   | 10 Üstü         | 87 | 3,8275    | 0,0476 |       |       |
| <b>Denetime Bakış</b>             | 1-5             | 55 | 3,5515    | 0,0671 | 0,102 | 2,001 |
|                                   | 6-10            | 49 | 3,5197    | 0,0712 |       |       |
|                                   | 10 Üstü         | 87 | 3,6681    | 0,0501 |       |       |

Tablo 4.12’de kayıt dışı ekonomiye bakış ile mesleki deneyim arasındaki farka dair p-değeri 0,138olarak tespit edilmiştir. Bu değer, kabul edilen 0.05 anlamlılık düzeyinden büyüktür ( $0.138 > 0.05$ ). Dolayısıyla, katılımcıların kayıt dışı ekonomiye bakış açılarının ile mesleki deneyim göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna varılmaktadır. Bu nedenle, “H2d: Kayıt dışı ekonomiye bakış katılımcıların ile mesleki deneyim göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.” hipotezi desteklenmemektedir.

Denetime bakış ile mesleki deneyim arasındaki farka dair p-değeri 0,102olarak belirtilmiştir. Bu değer, kabul edilen 0,05 anlamlılık düzeyinden büyüktür ( $0.102 > 0.05$ ). Bu ifadeye dayanarak, katılımcıların vergi denetimine bakış açılarının mesleki deneyime göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna varılmaktadır. Bu nedenle, “H3d: Vergi denetimine bakış katılımcıları mesleki deneyim göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.” hipotezi desteklenmemektedir.

## 5. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Kayıt dışı ekonomi, vergi gelirlerini doğrudan ve olumsuz etkileyen, ekonomik istikrar ve mali disiplin üzerinde önemli sonuçlar doğuran evrensel bir sorundur. Bu olgu, devletin kamu hizmetlerini finanse etme kapasitesini sınırlamakta ve kayıtlı ekonomik aktörler üzerinde ek yük oluşturarak vergi adaletini zedelemektedir. Kayıt dışı ekonominin boyutlarının azaltılmasında ise düzenli, sistemli ve etkin vergi denetimleri kritik bir rol oynamaktadır. Denetimlerin sürekliliği ve etkinliği, mükelleflerin kayıt dışı faaliyetlere yönelmesini caydırmakta ve vergi tabanının genişlemesine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede vergi denetimlerinin güçlendirilmesi, hem devletin mali kapasitesinin artırılması hem de ekonomik düzenin sağlıklı işlemesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, TRA2 bölgesinde (Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars) görev yapan defterdarlık çalışanlarının vergi denetiminin kayıt dışı ekonomiyi azaltmadaki etkinliğine ilişkin algılarını belirlemek ve vergi denetimine yönelik algının kayıt dışı ekonomiyi azaltmaya yönelik algı üzerindeki etkisini incelemektir. Bu temel amaç doğrultusunda, çalışanların mesleki deneyimleri, unvanları ve diğer demografik özelliklerinin bu algı üzerindeki etkilerini analiz etmek ve elde edilen bulgular doğrultusunda kayıt dışı ekonomiyle mücadelede daha etkili denetim stratejilerine yönelik öneriler geliştirmek hedeflenmektedir.

Vergi denetimi ve kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkinin değerlendirilmesinde defterdarlık çalışanlarının algı düzeyinin çeşitli açılardan incelenmesi önem taşımaktadır. Söz konusu durumun tespiti ilişkin literatürde gerçekleştirilen çalışmaların sınırlı olması, bu çalışmanın gerçekleştirilmesinin başlıca gerekçelerinden biridir. İncelenen çalışmalarda, defterdarlık çalışanlarının algı düzeyine literatürde yeterince yer verilmediği ve mevcut çalışmaların ağırlıklı olarak diğer paydaşların bakış açılarına dayandığı görülmektedir. Bu kapsamda, vergi denetiminin kayıt dışı ekonomiyi azaltmadaki etkinliğinin incelenmesi ve bu incelemenin defterdarlık çalışanlarının bakış açılarıyla değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışma, bahsi geçen alanda yapılan sınırlı sayıdaki bilimsel incelemelerden biri olarak önem kazanmaktadır.

Öte yandan vergi denetiminin kayıt dışı ekonomiyi azaltmadaki etkinliğinin incelendiği bu araştırmanın bir takım sınırlılıkları bulunmaktadır. Bunlardan ilki, araştırma örnekleminin sadece TRA2 bölgesindeki (Ağrı, Ardahan, Kars ve Iğdır) defterdarlık çalışanlarıyla sınırlı olup, diğer bölgelerdeki çalışanları kapsamamasıdır. Bir diğer sınırlılık ise, veri toplama sürecinin anket yöntemiyle yürütülmesi nedeniyle çalışanların yanıtlarında öznel değerlendirmelerin ve algıya dayalı farklılıkların bulunabilmesidir. Dolayısıyla, elde edilen sonuçlar yalnızca ilgili bölge ve örneklem kapsamında değerlendirilebilmektedir.

Araştırma verileri, TRA2 bölgesinde görev yapan 191 adet Gelir Uzmanı ve Muhasebe Uzmanından anket yoluyla toplanmış ve SPSS 27 paket programı ile analiz edilmiştir. Söz konusu veriler kullanılarak betimsel istatistiklerle birlikte güvenilirlik, korelasyon, regresyon ve varyans analizleri uygulanmıştır.

Yapılan analizler, vergi denetimine yönelik algı ile kayıt dışı ekonomiyi azaltmaya yönelik algı arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve olumlu bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Regresyon sonuçları da bu ilişkiyi desteklemektedir. Buna göre vergi denetiminin daha etkili algılanmasının, kayıt dışı ekonominin azaltılabilirliğine yönelik algıyı anlamlı ve pozitif yönde etkilediğini ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte yapılan varyans analizleri sonucunda ise, kayıt dışı ekonomiye ve vergi denetimine bakış açılarının cinsiyet ( $p=0.368$ ,  $p=0.360$ ), unvan ( $p=0.752$ ,  $p=0.479$ ), eğitim düzeyi ( $p=0.465$ ,  $p=0.087$ ) ve mesleki deneyim ( $p=0.138$ ,  $p=0.102$ ) gibi demografik özelliklere göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Bu durum, katılımcıların bu konulardaki genel algılarının demografik farklılıklardan bağımsız olarak benzer bir eğilim sergilediğini ortaya koymaktadır.

Katılımcıların vergi denetimi ve kayıt dışı ekonomi hakkındaki algılarına ilişkin bulgular dikkat çekicidir. Buna göre:

- Katılımcılar, Türkiye'deki vergi denetiminin etkinliği konusunda düşük bir algıya sahiptir (Ortalama: 2,66).
- Denetim elemanlarının kayıt dışı ekonomiyle mücadeledeki rolünün çok önemli görüldüğü (Ortalama: 4,21) ve vergi bilincinin toplumda yerleşik

olmamasının denetimin etkinliğini olumsuz etkilediği düşünülmektedir (Ortalama: 4,18).

- Vergi yükünün ağır olmasının kayıt dışını artırdığına (Ortalama: 4,09) ve yüksek KDV oranlarının belgesiz işlemleri teşvik ettiğine (Ortalama: 4,04) dair güçlü bir inanç mevcuttur.
- Vergi oranlarında yapılacak indirimlerin vergi ödemeyi teşvik edeceği (Ortalama: 4,05) ve vergi denetiminin mükellefleri doğru beyana yönlendirdiği (Ortalama: 4,12) görüşü yaygındır.
- Vergi denetimi geçirme korkusunun caydırıcılığı orta seviyede etkili olduğu (Ortalama: 3,79), ancak denetim elemanlarının dış baskılara karşı yeterli güvenceye sahip olmadığı (Ortalama: 2,32) algısı oldukça güçlüdür.
- Etkin denetim ile kayıt dışı arasında doğrudan bir ilişki olduğu (Ortalama: 4,13) ve caydırıcı vergi denetiminin vergi kaybını önlemede anahtar olduğu (Ortalama: 4,20) düşüncesi hakimdir.

Vergi denetimi ile vergi uyumu arasındaki ilişki literatürde büyük ölçüde örtüşen sonuçlar ortaya koymaktadır. Alm, McClelland ve Schulze (1992) ile Andreoni, Erard ve Feinstein (1998), denetim ve ceza mekanizmalarının vergi uyumunu artırdığını, ancak bu etkinin sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Bu bulgu, Akkoç ve Demir (2011) ile Dumlupınar ve Yardımcıoğlu'nun (2015) yerel düzeyde yaptıkları çalışmalarla paralellik göstermekte; denetim sıklığı arttıkça kayıt dışı faaliyetlerin azaldığı, ancak yapısal sorunların etkinliği sınırlandırdığı vurgulanmaktadır.

Vergi denetiminin tek başına yeterli olmadığı yönündeki bulgular literatürde güçlü biçimde desteklenmektedir. Alm et al. (1992), Torgler ve Schneider (2007) ile Sebele-Mpofu (2021), vergi ahlakı, devlete duyulan güven ve adalet algısının vergi uyumunda belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Ertekin'in (2018) çalışması da bireylerin vergiye ilişkin algılarının demografik ve sosyo-kültürel faktörlerden etkilendiğini göstererek bu yaklaşımı desteklemektedir.

Kurumsal yapı ve idari kapasitenin önemi Schneider ve Enste (2000) ile Eilat ve Zinnes (2000) tarafından vurgulanmaktadır. Bird ve Zolt (2008) ile Dinçer ve Arslan (2021), etkin denetimin güçlü bir kurumsal çerçeve ve idari reformlarla desteklenmediği sürece kalıcı sonuçlar üretmeyeceğini belirtmektedir. Medina ve Schneider (2020) ile Altuntaş (2024) da benzer biçimde, denetim eksikliği ve kurumsal zayıflıkların kayıt dışı ekonomiyi büyüttüğünü ifade etmektedir.

Dijitalleşme ve teknolojik denetim araçlarının rolü konusunda Türk'ün (2010) çalışması ile Awasthi ve Engelschalk (2018) örtüşmektedir. Elektronik denetim sistemlerinin kayıt dışı faaliyetlerin tespitini kolaylaştırdığı, ancak bu araçların tek başına yeterli olmadığı, bütüncül politikalarla desteklenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu sonuçlar, Altuntaş'ın (2024) dijitalleşme temelli mücadele politikalarıyla da uyumludur.

Vergi affı ve adalet algısına ilişkin bulgular Taytak (2019) ile Karabulut ve Yıldız'ın (2023) çalışmalarında örtüşmektedir. Her iki çalışma da vergi aflarının kısa vadede gelir artışı sağlasa da uzun vadede denetimin caydırıcılığını azalttığını ve vergi adaleti algısını zedelediğini ortaya koymaktadır.

Türkiye özelinde yapılan çalışmalar, denetimin gerekli ancak yetersiz algılandığını göstermektedir. Arslanoğlu (2008), Olcay (2021) ve Eker (2023), kayıt dışı ekonomiyle mücadelede etkin denetimin önemini vurgularken, denetim kapasitesi, mevzuat karmaşıklığı ve vergi bilincinin yetersizliğinin temel sorunlar olduğunu belirtmektedir. Büyükköç (2017) ve Özçelik (2022) ise denetim algısının demografik özelliklerden bağımsız olarak benzer eğilimler gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak literatür ile bu çalışmanın bulguları büyük ölçüde örtüşmektedir. Etkin vergi denetiminin kayıt dışı ekonomiyi azaltmada önemli bir araç olduğu kabul edilmekle birlikte, kalıcı başarının kurumsal güçlenme, vergi adaleti, vergi bilinci ve teknolojik altyapı ile birlikte sağlanabileceği yönünde ortak bir görüş bulunmaktadır.

Öte yandan elde edilen bulgular ışığında, vergi denetiminin etkinliğini artırmak ve kayıt dışı ekonomiyle mücadelede daha başarılı olmak için aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

***Denetim Elemanlarının Bağımsızlığının ve Güvencesinin Artırılması:*** Vergi denetim elemanlarının dış etkenlere karşı tarafsız ve objektif davranabilmeleri için yasal ve kurumsal güvencelerin artırılması, çalışma koşullarının ve özlük haklarının iyileştirilmesi ve kariyer güvencesinin sağlanması büyük önem taşımaktadır. Bu, sisteme olan güveni artıracak ve denetimlerin etkinliğini yükseltecektir.

***Teknik Altyapının Geliştirilmesi:*** Vergi idaresinin kayıt dışı ekonomik faaliyetleri tespit etme ve önleme kapasitesini artırmak için teknolojik altyapıya yatırım yapılması, veri analizi ve risk tabanlı denetim yaklaşımlarının güçlendirilmesi gerekmektedir.

***Denetim Elemanlarının Bilgi Birikimi ve Yetkinliklerinin Artırılması:*** Kayıt dışı faaliyetlerin değişen dinamiklerine uyum sağlayabilmek için denetim elemanlarına yönelik sürekli eğitim programları düzenlenmeli, sektörel bilgi ve uzmanlık alanları geliştirilmelidir.

***Vergi Politikalarının Gözden Geçirilmesi:*** Vergi yükünün ağırlığı ve yüksek KDV oranlarının kayıt dışı ekonomiye etkisi dikkate alınarak, vergi politikalarının kayıt dışını azaltıcı yönde optimize edilmesi düşünülmelidir. Bu, vergi oranlarının gözden geçirilmesini veya teşvik edici vergi uygulamalarının yaygınlaştırılmasını içerebilir.

***Vergi Aflarına Yaklaşımın Yeniden Değerlendirilmesi:*** Vergi aflarının vergiye uyumu olumsuz etkilediği algısı göz önüne alındığında, bu tür uygulamaların uzun vadeli etkileri ve mükerrerliğin getirdiği riskler detaylıca analiz edilerek, vergi aflarının kullanım sıklığı ve biçimi yeniden değerlendirilmelidir.

***Muhasebe Kayıtlarının Şeffaflığının Artırılması:*** Muhasebe kayıtlarının güvenilirliğine ilişkin endişeler, kayıt tutma süreçlerinin daha sıkı denetlenmesi, etik standartların güçlendirilmesi ve muhasebeci-işletme ilişkilerinde şeffaflığı teşvik eden mekanizmaların geliştirilmesi yoluyla giderilmelidir.

***Toplumsal Vergi Bilincinin Artırılması:*** Sadece denetimle değil, aynı zamanda toplumda vergi bilincinin ve gönüllü vergi uyumunun artırılmasına yönelik sürekli eğitim ve bilgilendirme kampanyaları düzenlenmelidir. Verginin toplumsal faydaları ve kayıt dışı ekonominin zararları konusunda farkındalık yaratılmalıdır.

**Denetim Kapsamının ve Süresinin İyileştirilmesi:** Algılanan denetim oranlarının düşüklüğü ve denetimlerde yeterli zaman ayrılmadığı gerçeği dikkate alınarak, risk analizleri temelinde denetim kapsamı genişletilmeli ve nitelikli denetim için yeterli süre tanınmalıdır.

**Yasal Düzenlemelerin Gözden Geçirilmesi:** Kayıt dışı ekonomiyi teşvik ettiği düşünülen mevcut yasal düzenlemeler belirlenmeli ve bu düzenlemelerde gerekli revizyonlar yapılarak kayıt dışılığı önleyici, uyumu artırıcı bir yasal çerçeve oluşturulmalıdır. Özellikle basit usulde defter tutma gibi uygulamaların kayıt dışına etkileri incelenmelidir.

**Siyasi İradenin Sürdürülebilirliği:** Kayıt dışı ekonomiyle mücadelede siyasi iradenin kararlılığı ve sürekliliği kritik öneme sahiptir. Uzun vadeli ve tutarlı politikaların benimsenmesi, bu mücadelenin başarısı için temel bir faktördür.

Çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda, vergi denetiminin etkinliğini artırmak ve kayıt dışı ekonomiyle mücadelede sürdürülebilir başarı sağlamak için yukarıda sunulan önerilerin bütüncül bir yaklaşımla hayata geçirilmesi önem arz etmektedir. Bu çerçevede, güçlü bir siyasi irade, teknolojik ve kurumsal kapasite ile toplumsal farkındalığın birlikte geliştirilmesi, kayıt dışılığın azaltılmasında belirleyici rol oynayacaktır.

Bu çalışma, TRA2 Bölgesi özelinde defterdarlık personelinin algılarını ortaya koyması bakımından literatüre özgün bir katkı sunacağı düşünülmektedir. Gelecekte farklı bölgelerde, daha geniş örneklemelerle ve nitel yöntemlerin de dâhil edildiği çalışmaların yapılması, kayıt dışı ekonomi ile mücadelenin farklı boyutlarının daha derinlemesine anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

## KAYNAKLAR

- Akalın, G., & Keskinöglü, F. (2007). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Büyüme İlişkisi. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 71-87.
- Akbey, S. (2014). Türkiye’de vergi denetimi ve gelirleri üzerine bir inceleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(1), 63–103.
- Akdemir, T., & Baş, E. (2014). Aramalı Vergi İncelemelerinin Ceza Muhakemesi Ve Vergi Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi. *Vergi Sorunları Dergisi*(314), 126-136.
- Akkoç, F. (2010). Kayıt Dışı Ekonominin Algılanması ve Önleme Çabaları Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi (Aydın İli Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Akkoç, M., & Demir, İ. (2011). Vergi denetiminin kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisi: Aydın örneği. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 4(1), 15-29.
- Aktürk, E. (2005). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi: Sebepleri ve Çözüm Önerileri. *Ekev Akademi Dergisi*, 9(23), 287-291.
- Alm, J., McClelland, G. H., & Schulze, W. D. (1992). Why do people pay taxes? *Journal of Public Economics*, 48(1), 21–38.
- Altuğ, O. (1999). Kayıt Dışı Ekonomi. İstanbul: Türkmen Kitapevi.
- Andreoni, J., Erard, B., & Feinstein, J. (1998). Tax compliance. *Journal of Economic Literature*, 36(2), 818-860.
- Altuntaş, E. (2024). Kayıt Dışı Ekonominin Türk Vergi Sistemi Açısından Değerlendirilmesi. *Turkuaz Uluslararası Sosyo-Ekonomik Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 20-38. <https://doi.org/10.70506/eisrcdergi.1593008>
- Arıkan, Z. (1994). Vergi Kaçağının Nedenleri ve Çözüm Yolları. *Maliye Yazıları Dergisi*, 10(44), 56-60.
- Arslan, N. (2017). Rus Vergi Sisteminin Genel Özellikleri ve Güncel Sorunları. *Fasikül Hukuk Dergisi*(86), 6-12.
- Arslanoğlu, S. (2008). Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi ve Kayıtdışı Ekonomiyi Azaltmaya Yönelik Çözüm Öneriler, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 39 (Temmuz), 199 211.
- Aslan, Ü., & Emektar, F. (2014). Maliye Bakanlığı Teşkilat Yapısı ve Teftiş Usulleri. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Awasthi, R., & Engelschalk, M. (2018). *Taxation and the shadow economy: How the tax system can stimulate and enforce the formalization of business activities* (Policy

Research Working Paper No. 8391). World Bank. <https://doi.org/10.1596/1813-9450-8391>

- Aydemir, Ş. (1995). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi. İstanbul: Acar Matbaacılık.
- Aydın, S., & Yılmaz, Y. (2010). Yolsuzluk ve Mali Suçlar. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Aydın, H. (2017). Kayıt Dışı Ekonomi, Suç Ekonomisi, Kara Para ve Aklama Kavramlarının Netleştirme Denemesi. <https://vergidosyasi.com/2017/01/08/kayitdisi-ekonomi-suc-ekonomisi-kara-para-ve-aklama-kavramlarini-netlestirme-denemesi/> (Erişim Tarihi: 16.03.2024)
- Azıklı, S. B. (2009). Türkiye’de Kayıt dışı İstihdam ve Ekonomik Boyutu. Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman.
- Babaoğlu, S. (2018). Kayıt Dışı Ekonominin Ülkelere Etkisi: Türkiye Örneği (2008 2016). Yüksek Lisans Tezi, KTO Karatay Üniversitesi, Konya.
- Bakkal, U. (2007). Kayıt Dışı Ekonomi. İstanbul: Derin Yayınları
- Başel, F. (2017). Türkiye’de Vergi Denetiminin Ekonomik Ve Hukuki Etkinliği. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Batirel, Ö. F. (1996). Vergi Kaçakçılığı ve Vergiye Gönüllü Uyum. Vergi Dünyası Dergisi, 175, 52-55.
- Beer, S., Kasper, M., Kirchler, E., & Erard, B. (2020). Do audits deter or provoke future tax noncompliance? Evidence on self-employed taxpayers. *CESifo Economic Studies*, 66(3), 248–264. <https://doi.org/10.1093/cesifo/ifz018>
- Bertotti, M. L., & Modanese, G. (2016). Micro-to-macro models for income distribution and optimal taxation including evasion and avoidance. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, 460, 254–271.
- Biçer, Y. (2006). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomiye Önemeye Yönelik Vergi Politikaları ve Değerlendirme. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Bilen, A. (2007). Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışı Ekonomiye Önemeye Yönelik Çabalar. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (36), 134-143.
- Bilici, N. (2009). Vergi Hukuku. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bird, R. M., & Zolt, E. M. (2008). Tax policy in emerging countries. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 26(1), 73–86.

- Bozkurt, C. (2014). Kayıtdışı Ekonominin Bir Değerlendirmesi ve Türkiye. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(1), 41-58. <https://doi.org/10.21547/jss.256846>
- Bulut, H. M. (2007). Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Etkileri ve Mücadele Yöntemleri Türkiye Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Kars.
- Büyükköç, C. (2017). Teknolojik altyapı ve vergi denetimi: İstanbul Kağıthane örneği. *Vergi Dünyası*, 42(12), 89-101
- Can, İ., & Şengöz, Y. (2014). Vergi Müfettiş Yardımcıları Eğitim Ders Notları. Ankara: Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu.
- Çağdaş, Y. (2020). Türkiye’de Toplam Vergi Yükünün OECD Ülkeleri ile Karşılaştırılması. BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20(1), 81-96.
- Çavdar, F. (2016). Seçilmiş Ülkeler Ve Yeni Gelişmeler Işığında Türkiye’de Vergi Denetimi: Sorunlar, Çözümler Ve Yaklaşımlar. Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Çetintaş, H., & Vergil, H. (2003). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini. Doğu Üniversitesi Dergisi, 4(1), 15-30.
- Çizgici, G. (2003). Kayıt Dışı Ekonominin Türkiye Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Dinçer, B. (2007). Kayıt Dışı Ekonomi ve Rekabetçi Piyasalar Üzerine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Dinçer, S., & Arslan, M. (2021). Tax audit effectiveness: A comparative analysis with international practices — Turkey case study. *Social Sciences and Development Journal*, 15(3), 195-210. <https://www.ssdjournal.org/index.php/pub/article/view/195>
- DPT. (2001). Kayıt Dışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Serdar Dumlupınar, & Yardımcıoğlu, B. (2015). Vergi denetimi ve kayıt dışı ekonomi ilişkisi: Trabzon örneği. *İktisat ve Yönetim Dergisi*, 23(3), 305-320.
- Dursun, H. ve Dağcı, A. (2021). Kayıt Dışı Ekonomiye Karşı Halkın Bilinçlendirilmesi. Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi, 13(2), 35-48.
- Ebimobowei, A., & Peter, E. G. (2013). A causality analysis between tax audit and tax compliance in Nigeria. *European Journal of Business and Management*, 5(2), 107–122.

- Eilat, Y., & Zinnes, C. (2000). The shadow economy in transition countries: Why is it so large? *International Monetary Fund Working Paper*.
- Eker, E. & Tavşancı, A. (2023) Vergi denetiminde etkinlik: Edirne ili örneği. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi.
- Ekmekçi, Ö. (2018). Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybı: Türkiye Boyutu. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- Erdinç, Y. D. D. Z. (2016). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadeleye Yönelik İzlenen Politikalar ve Çözüm Önerileri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(4), 39-52. <https://doi.org/10.18037/ausbd.415594>
- Ertekin, Ş. (2018). Türkiye’de Kamu Görevlilerinin Vergi Algıları Üzerine Bir İnceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 655-668.
- Gelen, ğ. (2015). Vergi Denetimde Yapısal Dönüşüm: Vergi Denetim Kurulu. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gez, H. (2011). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Önlenmesinde Vergi Denetiminin Rolü ve Afyonkarahisar İlinde Faaliyet Gösteren Mükelleflere Yönelik Bir Uygulama. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyonkarahisar: Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı.
- Gërxxhani, K., & Cichocki, S. (2023). Formal and informal institutions: understanding the shadow economy in transition countries. *Journal of Institutional Economics*, 19(3), 667–687. <https://doi.org/10.1017/s1744137422000522>
- GİB. (2009). Kayıt dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010). Ankara: Gelir İdaresi Başkanlığı, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı. <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/gelir-idaresi-baskanliginin-tarihi>
- Güçlü, S. (2004). Vergide Cari Denetim. *Vergi Sorunları Dergisi*, (185), 9-19.
- Güler, H., & Toparlak, E. (2018). Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Vergi Politikalarının Sürdürülebilirliği Üzerindeki Etkisi. *İstanbul İktisat Dergisi*, 68(1), 161-179.
- Günay, A. (2000). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

- Güngör, M. (2016). Vergilendirmede Bilgi Toplamanın Önemi Ve İstisnai Durumlar. Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi, (152), 81-93.
- Gürboğa, E. (2004). Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadelede Yoklamanın Önemi. Vergi Sorunları Dergisi(191), 7-11.
- Halıcıoğlu, F. (1999). The Black Economy in Turkey: An Emprical Investigation. The Review of Political Sciences of Ankara University(53), 175-191.
- İlgın, Y. (1999). Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye'deki Boyutları. Ankara: DPT Yayınları.
- İrmak, R. ve Bilen, E. (2007). Türkiye'de vergi denetiminin yeniden yapılandırılması ve bir öneri. *Vergi Denetmenleri Derneği Yayını*, 15(88), 11-19.
- Işık, N., ve Acar, M. (2003). Kayıt Dışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. (21), 117-136.
- İkiz, A. S. (2000). Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye'de Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- İyibil, A. & Arıca, M. N. (2015). İşletmelerde Vergi Denetimi, Defter ve Belgeler. Ankara: Fon Matbaası.
- Kalaycı, Ş. 2010. SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, 7. Baskı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Karabulut, M., & Yıldız, Ö. (2023). Vergi affı, ceza politikaları ve vergi denetiminin kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkileri. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 34(2), 45-67.
- Karaboyacı, A. (2014). Vergi Denetimi Açısından Beyan Edilen Gelirin Doğruluğunun Tespit Yöntemleri. TBB Dergisi(115), 211-242.
- Karaca, Cengizhan (2018), İşletmelerde Ticari Alacak ve Borç Politikasının Belirleyicileri: Bist İmalat Sanayii Üzerinde Ekonometrik Bir Uygulama, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gaziantep Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karakoyun, F. (2023). Vergi okuryazarlık düzeyinin belirlenmesinde bir analiz ve vergi eğitiminde metaverse. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 83-105.
- Kaufmann, D.& Kaliberda, A. (1997). Integrating The Unofficial Economy Into The Dynanmics Of Post – Socialist Economies: A Framework Of Analyses and Evidence. New York: World Bank Working Paper.
- Kaya, Y. (2010). Vergi Hukukunda Yoklama Ve Yoklamanın Yargı Kararları Işığında Değerlendirilmesi. Vergi Raporu Dergisi, (130), 158-167.

- Kırbaş, S. (2012). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi, Yolsuzluk, Siyasetin Finansmanı. Ankara: Phoneix Yayınevi.
- Kline, R. 1998. Principles and Practice of Structural Equation Modeling. New York: Guildford Press.
- Kleven, H. J., Knudsen, M. B., Kreiner, C. T., Pedersen, S., & Saez, E. (2011). Unwilling or unable to cheat? Evidence from a tax audit experiment in Denmark. *Econometrica*, 79(3), 651-692.
- Kocamış, T. U., & Kekeç, M. (2017). Elektronik vergi uygulamalarının vergi denetimi üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *International Conference on Eurasian Economies*, (S. 277–281).
- Koç, M. (2011). Türkiye’de Vergi Kayıp Kaçağı Ve Bunların Önlenmesinde Vergi Denetiminin Rolü. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kotsogiannis, C., Salvadori, L., Karangwa, J., & Mukamana, T. (2024). Do tax audits have a dynamic impact? Evidence from corporate income tax administrative data. *Journal of Development Economics*, 170, 103292. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2024.103292>
- Leech, N. L., Barrett, K. C. ve Morgan, G. A. 2005. SPSS for Intermediate Statistics: Use and Interpretation, Fifth Edition, New York: Routledge Taylor and Francis, DOI:10.4324/9781410616739, ISBN: 978-1-84872-999-5
- Lemieux, P. (2007). The Underground Economy; Causes, Extent, Approaches. Montreal Economic Insitute.
- López, J. J. (2017). A quantitative theory of tax evasion. *Journal of Macroeconomics*, 54, 1-17. <https://doi.org/10.1016/j.jmacro.2017.06.005>
- Mammadov, T. (2022). Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Denetimi Etkinliği. (Yüksek Lisans Tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kütahya.
- Marufoğlu, A., ve Gökbunar, R. (2021). Başbaki Kulluğu’ndan Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı’na vergi denetim müesseseleri, günümüz sorunları ve çözüm önerileri. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 28 (1), 1-22.
- MASAK. (2016). Faaliyet Raporu 2015. Ankara: Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı.
- Medina, L., & Schneider, F. (2020). Shadow economies around the world: What did we learn over the last 20 years? *IMF Working Paper*.
- Melliniawati, F. (2023). Evaluation of tax audit effectiveness factors in jakarta regional tax office. *Jurnal Akuntansi dan Bisnis: Jurnal Program Studi Akuntansi*, 9 (2), 118 130.

- Mensur, B., ve Mamo, D. (2022). The practices and challenges of tax audit: Case study on Finfinnee branch office of Oromia revenue authority. *Journal of Business and Administrative Studies*, 14(2), 31-49.
- Mihret, A. G. (2011). *Tax audit practice in Ethiopia: The case of the federal government* (Unpublished master's thesis). Addis Ababa University, School of Graduate Studies, Ethiopia.
- Moğol, T., & Üyümez, E. (2004). Vergi suç ve cezalarının ekonomisi. *19. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Antalya, 573–599.
- Nagac Kadir, M. (2013). The impact of tax audits on tax evasion in Turkey: A panel data analysis. *Research in Middle Eastern Economics and Finance*, 8(3), 1-23. <https://ideas.repec.org/a/bpj/rmeecf/v8y2013i3p1-23n4.html>
- Nas, A. (2011). Vergi Mükelleflerini Denetleme Aracı Olarak Aramalı İnceleme. *Vergi Sorunları Dergisi*, (273), 20-42.
- Nurettin, A. (2000). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Kayıt Altına Alınmasına Yönelik Önlem ve Öneriler. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Oğuztürk, B. S., Ünal, E. K. (2015). Türkiye’de Vergi Denetiminde Yeni Dönem. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* 7 (13), s. 207-237.
- Olçay, F. M (2021). Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadelede Vergi Denetiminin Etkinliği: Vergi Müfettişleri Üzerine Bir Araştırma. (Yüksek Lisans Tezi). Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Osmaniye.
- Organ, İ. (2008). Vergi Denetimi ve Türkiye Uygulaması. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Organ, İ., ve Çavdar, F. (2017). Türkiye’de vergi müfettişleri perspektifinden vergi denetiminde sorunlar: İstanbul, Tekirdağ, Edirne ve Kırklareli’den bulgular. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 145-168.
- Owusu, G. (2019). *Tax audit role in revenue mobilisation in Ghana Revenue Authority: The case of Large Taxpayer Office* (Master's thesis). The University of Ghana, Republic of Ghana.
- Özçelik, Ö. ve Yaşar, E. (2006). Kayıt Dışı Ekonomi Olgusunu Azaltmaya Yönelik Öneriler. *Mali Çözüm Dergisi*, 74(1), 214-232.
- Özçelik, Ö., & Tunçay, G. (2022). Muhasebe Meslek Mensuplarının Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemedeki Tutum Ve Sorumluluğu: Kütahya İli Örneği. *Kapanaltı Dergisi*(1), 45-56.

- Özdamar, K. (2004). Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi. Eskişehir: Kaan Yayıncılık.
- Özer, M. A., ve Yıldırım, S. (2023). Küreselleşmenin kamu hizmetine yansımaları ve türk kamu yönetimine etkisi. *Sakarya Üniversitesi Türk Akademi Dergisi*, 2(1), 61-87.
- Özyer, M. A. (2014). Açıklama Ve Örneklerle Vergi Usul Kanunu Uygulaması. İstanbul: Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayınları.
- Parasız, İ. (2010). İktisada Giriş (10 b.). Bursa: Ezgi Yayıncılık.
- Sancar Özkök, M. (2017). Türkiye’de informal ekonominin büyüklüğü ve vergi denetimlerinin etkisi. *Uluslararası İşletme ve İktisat Dergisi*, 5(2), 112-129. <https://dergipark.org.tr/en/pub/uybisbbd/issue/33621/375658>
- Sandalcı, U., & Sandalcı, İ. (2017). Vergi Ahlakı ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi: OECD Ülkeleri Özelinde Bir İncelemesi. *Sakarya İktisat Dergisi*, 6(1), 70-93.
- Sarı, M. A. (2002). Türkiye’de kayıt dışı ekonominin boyutları, nedenleri, etkileri ve alınması gereken tedbirler. *Bankacılar Dergisi*, 41, 32-50.
- Sebele-Mpofu, F. Y. (2021). The Informal Sector, the “Implicit” Social Contract, the Willingness to Pay Taxes and Tax Compliance in Zimbabwe. *Accounting, Economics, and Law: A Convivium*, 2021. <https://doi.org/10.1515/acl-2020-0084>
- Schneider, F., & Enste, D. (2000). Shadow Economies: Size. *Journal of Economic Literature*(38), 77-114. <https://doi.org/10.1257/jel.38.1.77>
- Somuncu, A. (2014). Yaygın ve Yoğun Vergi Denetimi: Hukuki Yapı ve Uygulamanın Değerlendirilmesi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(43), 133-173.
- Söyler, İ. (2011). Vergi Yoklamasının Geçerlilik Koşulları. *Vergi Raporu Dergisi*(145), 63-67.
- Sugözü, İ. H. (2010). Kayıt Dışı Ekonomiye Önlemede Vergi Politikaları (1980 – 2004 Türkiye Örneği). *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10(19), 171-193.
- Şeker, H. N. (1994). Hukuki Yapısıyla Vergi İncelemesi. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Şener, O. (2007). Kamu Ekonomisi. İstanbul: Beta Yayınları.
- Şin, S. (2005). Avrupa Birliği ve Türkiye’de vergi yapısı, denetimi ve idari işlemlerde mükellef hakları. *İstanbul Ticaret Odası Dergisi*.

- Takas, H. (1993). Vergi Hukukumuzda Yoklama Ve İnceleme Tutanakları. *Yaklaşım Dergisi*, (5), 10-17.
- Tanzi, V. (1998). Underground Economy and Tax Evasion in The United States: Estimates and Implications, *The Underground Economy and Tax Evasion in The United States and Abroad*. Palgrave Macmillan Journals, 46-49.
- Taşdelen, A. (2004). Vergi Hukuku Kurallarının Kara Paranın Aklanmasındaki Önemi. 19. Maliye Sempozyumu. Antalya.
- Tayfur, İ. (2018). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışı Ekonomiyi Etkileyen Faktörler. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Taytak, M. (2010). İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinde Vergi Bilincinin Tespiti: Ampirik Bir Araştırma. *Maliye Dergisi*, 158(1), 496-512.
- Taytak, M., & Akyüz, D. T. (2019). Vergi denetim algısına sahip vergi mükelleflerinin vergi adaleti ve vergi affı uygulamalarına bakışı. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 109–132.
- Tecim, B. A. (2008). Kayıt Dışı Ekonomide Vergi ve Vergi Denetiminin Önemi. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Tekece, N. (2010). Kayıt Dışı Ekonomi-Ölçülmesi-Türkiye’deki Boyutları ve Sonuçları. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Tekin, F., Çelikkaya, A. (2018). Vergi Denetimi (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Teyyare, E. (2018). OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi ve Kurumsal Kalite İlişkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(1), 51-66.
- Topçu, İ. H. (2005). Vergi Denetimi Beyandışı Ekonomi İlişkisi, İstanbul Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Torgler, B., & Schneider, F. (2007). Shadow economy, tax morale, governance and institutional quality: A panel analysis. *Journal of Economic Psychology*, 30(2), 228-245.
- Turgut, M. (2015). Unrecorded Economy and Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 14(55), 32-44. <https://doi.org/10.17755/esosder.12452>
- Turgut, M. (2015). Unrecorded Economy and Audit. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi. 14 (55): 32-44. <https://doi.org/10.17755/esosder.12452>

- Türk, M. (2010). Elektronik vergi denetim sistemlerinin kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Türk Dil Kurumu (t.y). Kayıt Dışı Ekonomi. Türkçe Güncel Sözlük içinde. 18.05.2025 tarihinde erişildi, <https://sozluk.gov.tr/>.
- Ünal, E. K. (2014). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Ve Vergi Denetimi. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- VDK (Vergi Denetim Kurulu). (2024). 2024 Faaliyet Raporu.
- VDK İdari Yapı. <https://vdk.hmb.gov.tr/idari-yapi>, Erişim Tarihi: 02.05.2023.
- Waluyo, W. (2016). The effect of addition of taxpayers number, tax audit, tax billing, and taxpayers compliance toward tax revenue. *The Accounting Journal of Binaniaga*, 1(1), 37–44.
- Yavaşlar, F. (2010). Türk Hukukunda Vergi İncelemesi. Vergi Sorunları Dergisi, 261, 87-108.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yendi, İ. (2011). Kayıt Dışı Ekonominin İktisadi Mali ve Kurumsal Nedenleri Analizi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Yeniçeri, H. (2004). Beyan Esasına Dayanan Vergilerde Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Psikolojik Nedenlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma. 19. Maliye Sempozyumu, 991-1011.
- Yetim, S. (1999). Türkiye’de Vergi Kaçakçılığı ve Kayıt Dışı Ekonomi. Ankara: Türkiye Bankalar Birliği.
- Yıldıran, M. (2023). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü ve Vergi Kaybı (2005-2023). Hak İş Uluslararası Emek Ve Toplum Dergisi, 12(34), 335-351. <https://doi.org/10.31199/hakisderg.1403418>
- Yıldız, M., ve Gümüş, E. (2023). Yerel yönetimlerde dijital dönüşüm: E-belediye uygulamaları. *Journal of Economics, Business, Politics, & International Relations*, 9(2-1), 201-221.
- Yılmaz, A. G. (2006). Kayıt Dışı Ekonomi ve Çözüm Yolları. İstanbul: İSMMMO Yayınları.

- Yılmaz, Ö. (2010). Türkiye’de Gölge Ekonominin Büyüklüğü ve Gelişimi. Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Yurteri, İ. (2011). AB ve ABD’deki Vergi Denetimi ve Uygulanış Biçimleri 1-Almanya. Yaklaşım Dergisi, 226, 24-33.
- Yurteri, İ. (2012). Türk Vergi Sisteminde Yoklama Ve Yaygın ve Yoğun Vergi Denetimi. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 100, 255-270.



## EKLER

### Ek: Anket Soruları

Değerli Katılımcı,

|                                                                                                                                                                                                               |                                                          |              |            |             |                        |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------|--------------|------------|-------------|------------------------|
| <b>1. Cinsiyetiniz?</b><br>( ) Kadın ( ) Erkek                                                                                                                                                                | <b>2. Eğitim düzeyiniz?</b><br>( ) Lisans ( ) Lisansüstü |              |            |             |                        |
| <b>3. Mesleki deneyiminiz?</b><br>( ) 1-5 yıl ( ) 6-10 yıl ( ) 10 yıl ve üstü                                                                                                                                 |                                                          |              |            |             |                        |
| <b>4. Unvanınız?</b><br>Gelir Uzmanı ( ) Muhasebe Uzmanı ( )                                                                                                                                                  |                                                          |              |            |             |                        |
| Aşağıda, kayıt dışı ekonomiye bakış açınızı ölçmeye yönelik bazı ifadeler yer almaktadır. Bu ifadelere ne derece katıldığınızı belirtmek için kutucuklardan bir tanesini tercih edecek şekilde işaretleyiniz. | Kesinlikle Katılmıyorum                                  | Katılmıyorum | Kararsızım | Katılıyorum | Kesinlikle Katılıyorum |
| 1 Vergi denetimi ülkemizde etkin bir biçimde uygulanmaktadır.                                                                                                                                                 |                                                          |              |            |             |                        |
| 2 Kayıt dışının azaltılmasında denetim elemanlarının önemli bir rolü bulunmaktadır.                                                                                                                           |                                                          |              |            |             |                        |
| 3 Vergi yükünün ağır olması kayıt dışını artırır.                                                                                                                                                             |                                                          |              |            |             |                        |
| 4 Vergi oranlarında yapılacak indirimler, vergi ödemeyi teşvik eder.                                                                                                                                          |                                                          |              |            |             |                        |
| 5 Şu andaki yasal uygulamalar kayıt dışı ekonominin artmasına neden olmaktadır.                                                                                                                               |                                                          |              |            |             |                        |
| 6 Yüksek KDV oranları belgesiz (faturasız) alış verişini özendirir ve kayıt dışı işlemleri artırır.                                                                                                           |                                                          |              |            |             |                        |
| 7 İthalatın artması, yurtiçi üreticilerin rekabet gücünün azalmasına ve kayıt dışı ekonominin artmasına neden olmaktadır.                                                                                     |                                                          |              |            |             |                        |
| 8 Vergi iadesinin kaldırılması kayıt dışını artırır.                                                                                                                                                          |                                                          |              |            |             |                        |
| 9 Muhasebecilerin yetkilerinin artırılması kayıt dışını azaltır.                                                                                                                                              |                                                          |              |            |             |                        |
| 10 Basit usulde defter tutma kayıt dışını artırır.                                                                                                                                                            |                                                          |              |            |             |                        |
| 11 Kayıt dışı ile mücadelenin başarılı olabilmesi için siyasi iradenin kararlılığı gerekli ve yeterlidir.                                                                                                     |                                                          |              |            |             |                        |
| 12 İşletmeler muhasebe kayıtlarının düzenlenmesi aşamasında, yasal yükümlülüklerden kaçınmak amacıyla muhasebecilerini yönlendirmektedirler.                                                                  |                                                          |              |            |             |                        |
| 13 Vergi affı uygulaması mükelleflerin vergisel yükümlülüklerini gerektiği şekilde yerine getirmemelerine neden olmaktadır.                                                                                   |                                                          |              |            |             |                        |
| 14 Kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması işsizliği azaltır.                                                                                                                                             |                                                          |              |            |             |                        |

|    |                                                                                                                                 |  |  |  |  |  |
|----|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--|--|--|--|--|
| 15 | Kayıt edilmek üzere muhasebeciye getirilen belgeler, işletmelerin yapmış oldukları işlemlerin gerçek durumunu yansıtmamaktadır. |  |  |  |  |  |
|----|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--|--|--|--|--|

|    | Aşağıda, kayıt dışı ekonominin kontrol edilmesine yönelik bazı ifadeler yer almaktadır. Bu ifadelere ne derece katıldığınızı ölçmek amacıyla kutucuklardan bir tanesini işaretleyiniz.      | Kesinlikle Katılmıyorum | Katılmıyorum | Kararsızım | Katılıyorum | Kesinlikle Katılıyorum |
|----|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------|--------------|------------|-------------|------------------------|
| 1  | Vergi denetimi, mükellefleri doğru beyanda bulunmaya, tam ve zamanında vergi ödemeye yönlendirir.                                                                                           |                         |              |            |             |                        |
| 2  | Denetim sıklığı arttıkça mükellefin doğru beyanda bulunma ihtimali artar.                                                                                                                   |                         |              |            |             |                        |
| 3  | Vergi denetimi, vergi yasalarının uygulanmasının teminatıdır.                                                                                                                               |                         |              |            |             |                        |
| 4  | Vergi idaresi kayıt dışı ekonomik faaliyetleri önlemek için yeterli teknik altyapıya sahiptir.                                                                                              |                         |              |            |             |                        |
| 5  | Vergi denetimi geçirme korkusu, mükellefleri kayıt dışı ekonomik faaliyetlerden uzaklaştırır.                                                                                               |                         |              |            |             |                        |
| 6  | Vergi bilincinin toplumda yerleşik olmaması vergi denetiminin etkinliğini olumsuz yönde etkilemektedir.                                                                                     |                         |              |            |             |                        |
| 7  | Türkiye’de vergi denetim oranları düşüktür.                                                                                                                                                 |                         |              |            |             |                        |
| 8  | Vergi denetim elemanları kayıt dışı faaliyetleri tespit etmede yeterli bilgi birikimine sahiptir.                                                                                           |                         |              |            |             |                        |
| 9  | Yürütülen vergi denetimleri kayıt dışı faaliyetleri bulup cezalandırmakta etkilidir.                                                                                                        |                         |              |            |             |                        |
| 10 | Vergi denetimleri, denetimlerin hesap hatalarını bulabilme, yapılan beyanlardaki yanlışlıkları tespit edebilme niteliklerinin başarısı yüksekse kayıt dışı faaliyetleri önlemede etkilidir. |                         |              |            |             |                        |
| 11 | Vergi denetimlerinde yeterli zaman ayrılmamaktadır.                                                                                                                                         |                         |              |            |             |                        |
| 12 | Vergi denetim elemanları vergi incelemelerinde, dış etkenlere karşı (taciz, tehdit politik baskı vb.) tarafsız ve objektif davranmalarını sağlayacak yeterli güvenceye sahiptir.            |                         |              |            |             |                        |
| 13 | Vergi denetimi ne kadar etkin ise, kayıt dışı faaliyetler o kadar azalır.                                                                                                                   |                         |              |            |             |                        |
| 14 | Vergi denetimi kayıt dışı faaliyet gösterenler için caydırıcı bir hale gelmedikçe, vergi kayıplarının önüne geçebilmek mümkün değildir.                                                     |                         |              |            |             |                        |
| 15 | Etkin olmayan bir vergi denetimi, kayıt dışı faaliyetleri ödüllendirme gibi bir sonuç doğurmaktadır.                                                                                        |                         |              |            |             |                        |
| 16 | Vergi denetimi geçirme ihtimali arttıkça kayıt dışı faaliyetler azalır.                                                                                                                     |                         |              |            |             |                        |
| 17 | İyi bir denetim sistemiyle desteklenmeyen beyan esasına dayalı bir vergi sistemi başarılı olamamaktadır.                                                                                    |                         |              |            |             |                        |



T.C.  
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ  
Hukuk Müşavirliği



Sayı : E-95531838-050.99-130102  
Konu : Etik Kurul Kararı

28.03.2025

Sayın Doç. Dr. Bekir GEREKAN

İlgi : Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğünün 18.03.2024 tarih ve 128983 sayılı yazısı

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğünün ilgi yazısına istinaden Doç. Dr. Bekir GEREKAN'ın danışmanlığında yüksek lisans öğrencisi Hüseyin ESEN'in "Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadelede Vergi Denetiminin Etkinliği: TRA 2 Bölgesi Defterdarlık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma" konu başlıklı bilimsel araştırması için kurumumuzdan izin istenmiş olup, araştırma dosyası belirtilen yazı konu başlıklı bilimsel araştırması Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulunca incelenmiş olup, 27.03.2025 tarih ve 115 sayılı karar ile söz konusu araştırmaya izin verilmiştir.

Bilgilerinizi rica ederim.

Prof. Dr. Ali TEKİN  
Etik Kurulu Başkanı V.

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu : \*BSUBT21U3B\* Pin Kodu : 99352

Belge Takip Adresi : [https://ebys.agri.edu.tr/enVision/Validate\\_Doc.aspx?](https://ebys.agri.edu.tr/enVision/Validate_Doc.aspx?)

Adres : Fırat Mah. Yeni Üniversite cad. No:2 AE/1 04100 Merkez, Ağrı - Türkiye  
Telefon : 0472 215 98 63 Faks:0472 216 20 08  
e-Posta : hukukburos@agri.edu.tr Web : www.agri.edu.tr  
Kop Adresi : agriibrahimcecenuniversitesi@hs01.kop.tr

Bilgi için : Yılmaz SABUNCU  
Unvanı : Şube Müdürü  
Tel No : 1280



